

KERESZTÉNY MAGVETŐ

85. ÉVFOLYAM 1. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1979

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1. szám.

1979

85. évfolyam

KOLOZSVÁR-NAPOCA

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos:		
Újévi köszöntő		3
Történelmi évfordulóra emlékezünk		4

TANULMÁNYOK

Dr. Szabó Árpád:		
Az újtestamentumi tudományos kutatás legújabb eredményei III.		7
Gellérd Imre:		
A prédikáció időszerűsége		22
Kathona Géza:		
Erdélyi unitárius tanulók külföldön 1711-ig		30
Dr. Lakó Elemér:		
Fiátfalvi György erdőszentgyörgyi mester históriája 1626-ból		39
Sebesi Pál:		
A brassói és szebeni gimnáziumok unitárius diákjai a XVI—XVIII. században		55

SZÓSZÉK—ÚRASZTALA

Lukácsi Mózes:		
Emberi hivatás		59
A magvetőről		61
A szeretet		64
Dr. Szabó Árpád:		
„Ti azért így imádkoztatok“		65
Kovács István:		
Felelős döntés		68
Benczédi Ferenc, Török Ferenc, Gellérd Imre:		
Prédikáció- és keresztelési agenda-vázlatok		70
EGYHÁZI ÉLET—HÍREK		80
KÖNYVSZEMLE		88

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. | Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9. Telefon: 14609. | Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és Andrási György.

Dr. KOVÁCS LAJOS

ÚJÉVI KÖSZÖNTŐ

Az új esztendő első reggelén, hála- és dicsőítő zsoltárt énekelve, az evangélium üzenetére figyelve és buzgó áhitattal imádkozva, bizodal munkkal és reménységünkkel, első gondolatunkkal és első főhászunkkal gondviselő Atyánkba, megingathatatlan kösziklánkba kapaszkodunk. Az óesztendőtől való búcsúzásnak és az újév köszöntésének ünnepi hangulatában mulandó voltunkra, gyarlóságunkra, tőle való teljes függésünkre fokozott mértékben ráeszmélve, tiszta áhitatunkkal lélekszerinti áldozatot mutatunk be előtte. Jézus tanításainak a szellemében Tőle kérünk és várunk segítséget, útmutatást és áldást az esztendő feladatainak sikeres elvégzésére.

Ezen a napon az újévi hangulat a szokottnál még áhitatosabb, még bensőségebb. Hiszen az 1979-ik esztendő egyházunk történelmének jelentős évfordulója: november 15-én 400 esztendeje lesz annak, hogy egyházalapító első püspökünk, Dávid Ferenc a dévai várban az eszme diadaláért mártírhalt szenvedett. Ez a körülmény hangsúlyozottabbá teszi a ma kimondott szót, ünnepélyesebbé magasztosítja az ezen a napon elhangzó köszöntést.

Bibliai ismereteinkből tudjuk, hogy az ószövetségi törvény előírásai értelmében minden hetedik év ún. szombatév, az ünneplésnek, az imádkozásnak, a munkától való tartózkodásnak éve volt. A hétszer hét év után következett ötvenedik esztendőben, a kürtölés évének első napján megszólaltak a hegyeken és halmokon a kürtök és meghirdették a szent évet.

A Lukács szerinti evangélium 4. fejezetében színes, hangulatos tudósítást olvasunk arról, hogy Jézus nyilvános tanításainak kezdetén miképpen lépett fel a názáreti zsinagógában és miképpen mondotta el az ott jelenlevők előtt Ézsaiás próféta szavai alapján tulajdonképpeni programbeszédét: „Az Úrnak lelke van énrajtam, mivelhogy felkent engem . . . hogy hirdessem az Úrnak kedves esztendejét.”

Az az esztendő, amikor Jézus a nyilvánosság elé lépett és az Istenországáról szóló tanítását, az Isten- és emberszeretet magasztos örömmüzenetét népe körében hirdetni kezdte, valóban az Úrnak kedves, áldott esztendeje volt. Amit hirdetett, meg is cselekedte; a magasrendű eszményt, amiért élt, halálával megpecsételte. De a Jézus által meghirdetett kedves esztendő az Ószövetség szombat- vagy jubileumi evétől abban a lényeges pontban különbözik, hogy nem pihenésre, a munkától való tartózkodásra hív fel, hanem a jónak, az igaznak, a ne-

mesnek szüntelen cselekvését várja, sőt követeli tőlünk, ezzel a mindig időszerű parancsolatával: „Példát adtam nektek, hogy amiképpen én cselekedtem, ti is aképpen cselekedjetek.”

Ezekben az újévi pillanatokban lelki szemeinkkel látjuk, amint a gyülekezeteinket körülvevő hegyek és halmok kilátóin megharsannak az Úr kedves, szent esztendejének kezdetét jelentő kürtök. De 1979, az Úr kedves esztendeje, a kegyeletes emlékezés szent éve, Jézus szellemében nekünk nem véget nem érő ünneplést és pihenést jelent, hanem egyházunk minden egyes tagját az eddiginél még öntudatosabb, még lelkesebb, még fáradhatatlanabb munkára, egyházunk múltjával és jelenével való beható foglalkozásra, komoly elmélyülésre és buzgó imádkozásra, de ugyanakkor hazánk, Románia Szocialista Köztársaság iránti mindennapi kötelességeink maradéktalan teljesítésére hívja fel. Jövőbe látó szemeink nincsenek, de bizalommal és reménységgel tekintünk előre, mert van feltétlen, diadalmas hitünk Istenben, gondviselő Atyánkban.

Kérjük Öt, áldja és szentelje meg egyházunkat és benne minden egyes dolgozó és imádkozó hívünket ebben az esztendőben is. Áldja meg egységes nemzeti állammá alakulásának 60. évfordulóját nemrég ünnepelt hazánkat, annak vezetőit és minden állampolgárát. Gondviselő áldása nyugodjék meg templomainkon, gyülekezeteinken és híveinken, hogy továbbra is egyházalapítónk, Dávid Ferenc szellemében élve, gondolkozva és cselekedve, magasra tarthassuk a jézusi evangélium alapján álló hitünk nemes zászlaját. Adjon mindannyiunknak elég testi és lelki erőt ahhoz, hogy életünket hivatásszerűen éljük, hogy munkánkkal és imádságunkkal, ha parányi mértékben is, de járuljunk hozzá az eszményi világ, az Istenországa, a békés, igazságos, áldott közösségi és egyéni élet megvalósulásához.

Ilyen gondolatokkal gyülekezeteink vezetőinek, minden egyes tagjának és minden jóakarató embernek békességet és jólétet árasztó, eredményes, áldott új esztendőt kívánok.

TÖRTÉNELMI ÉVFORDULÓRA EMLÉKEZÜNK

A román fejedelemségek — Moldova és Havasalföld — egyesülésének, a modern Románia megszületésének 120. évfordulójára emlékeztünk. A román nép történelmi önmegvalósulásának olyan mérföldkővét jelzi ez a dátum, amely alapvetően meghatározta az ország fejlődését, gazdasági, társadalmi és kulturális haladását.

Az az út, amelyet a román nemzet az 1859-es egyesítésig megtett, akadályokkal teli, nehéz út volt és hosszú időt vett igénybe. Amint köztársaságunk elnöke, Nicolae Ceaușescu, 1978. december 1-én elhangzott beszédében kifejtette: „A román nép történetén vörös fonalként vonul végig a leigázók ellen, a nemzeti és társadalmi felszabadulásért folytatott harc. Népünk rendkívül mostoha körülmények között élt és fejlődött a világnak ezen a részén [...] Ám az elképzelhetetlenül nehéz életkörülmények, minden történelmi viszontagság

ellenére is, a román nép rendíthetetlenül kitartott, megőrizte nemzeti létét, eltökélten munkálkodott gazdasági, társadalmi, kulturális fejlődésén, a haladásért és a civilizációért.”

Az egyesülés nem egyetlen nemzedék műve, és nem véletlen nemzetközi körülmények, hanem a történelem objektív törvényei érvényesülésének az eredménye volt. Gyökerei mélyre nyúlnak a román nép sok évszázados történelmébe. Alapját a román nép anyagi és szellemi életének, etnikai létének és nyelvének azonossága képezte. Az együvé tartozás tudata a legrégebb koroktól kezdve élt a nép lelkében, s kifejezésre jutott legjelentősebb szellemi munkásainak műveiben. „A nemzeti egység volt az álma vitéz vajdáinknak, minden nagy államférfiúnak, akik kifejezték népünk legforróbb vágyait — írta Nicolae Bălcescu. Érte éltek, dolgoztak, szenvedtek és haltak. Érte harcolt egész hosszú élete folyamán Mircea cel Bătrîn és Ștefan cel Mare, érte esett el Torda mezején Mihai Viteazul, érte halt keserves halált a kerékbe tört Horea. Amit legvitézebb vajdáink nem érthettek el, azt megteheti a felfegyverzett és egy eszme által vezetett nép.”

Az egység megteremtését szolgálta egyrészt a politikai mozgalom, másrészt a kulturális ideológiai tevékenység, amely hozzájárult a népi és nemzeti öntudat kikristályosodásához és elmélyítéséhez.

Politikai téren az első állomás Erdély, Moldva és Havasalföld egyesülése volt 1600-ban Mihai Viteazul alatt, amely a következő századok folyamán az egységért folyó egész mozgalom jelképévé vált. Kulturális-ideológiai vonatkozásban az egység eszméjének kialakulásában nagy szerepük volt a humanista krónikaíróknak, az Erdélyi Iskolának, az 1821 és 1848-as forradalom nemzedékének, valamint az 1859-es egyesülés jegyében kibontakozott kulturális-nemzeti mozgalomnak.

A 19. század közepére végre megérték azok a történelmi feltételek, amelyek elősegítették Moldova és Havasalföld egyesítését. Olyan kiváló személyiségek szálltak síkra a nemzeti egységért, mint Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negrii, Alexandru Ioan Cuza, Dimitrie Bolintineanu, Cezar Bolliac, C. A. Rosetti és mások. Az egyesülés eszméjét Simion Bărnuțiu így fogalmazta meg: „Az egyesülés azért szükséges, mert nélküle a román nemzet nem tudja megvédeni életét és szabadságát a belső és külső ellenséggel szemben, nem tudja visszaszerezni elvesztett szabadságát és jogait, nem tudna újjáéledni. Ezeket a célokat csak a hatalom központosításával érhetjük el, amely az egyesülés eredménye kell hogy legyen.”

1859. január 24-én végrehajtott egyesülés, annak ellenére, hogy nem volt teljes, mégis az egész román nép történelmi győzelme volt, a modern Románia születésnapja, mely magában hordta a modern román állam végleges kialakulását és az egységes román nemzeti állam kiteljesülésének távlatait. A fejedelemségek egyesülése volt az alapja a függetlenség kivívásának 1877—78-ban. Az egyesülés kiteljesedése pedig 1918. december 1-én az 1848-as forradalmárok eszméjének megvalósulását, az 1859. január 24-i aktus befejezését, a szabadságért vívott évszázados harc győzelemrevitelét, az összes románok egységének és nemzeti függetlenségének a megvalósítását jelentette.

Ahhoz, hogy az 1918-ban létrehozott egységes román nemzeti állam a valóban modern kiteljesedés útjára léphessen, újabb erőteljes

népi összefogásra, kemény harcra volt szükség. Ez a küzdelem az 1944. augusztus 23-i történelmi győzelemben csúcsondott ki, amely megnyitotta az új emberhez méltó, igazságos és független élet megteremtésének távlatait az ország és népe előtt. A szocializmus építésére való áttérés után, az azóta eltelt három és fél évtizedben teljesülhettek be azok az eszmények, amelyekért a román nép legjobb fiai, a munkásosztály, a forradalmi és haladó erők harcoltak. Ezek az évek is a küzdelem éveit voltak, az országépítésben fogant egységért, a szuverenitásért és a függetlenség megszilárdításáért.

Hatalmas utat tett meg országunk 1859. január 24. óta. A szocialista építés éveiben új egység jött létre: a románok és az együttélő nemzetiségek testvéri egysége, mely az egész nép azonos célokra és érdekekre épülő összeforrottságában gyökerezik. Egyek vagyunk mindabban a törekvésben, hogy új, boldogabb életet teremtsünk magunknak és az utánunk következő nemzedékeknek a közös haza földjén. Egyek vagyunk a célért végzett mindennapi áldozatos munkában, együtt élvezzük munkánk gyümölcsét, együtt tervezzük a még szebb reményekre jogosító jövőt.

Az évforduló arra indít, hogy mi is, az unitárius egyház lelkeszei és hívei, lelkes munkával vegyünk részt a szebb és boldogabb holnap építésében és tegyük erősebbé, gazdagabbá hazánkat, Románia Szocialista Köztársaságot.

TANULMÁNYOK

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ ÚJTESTAMENTUMI TUDOMÁNYOS KUTATÁS LEGÚJABB EREDMÉNYEI

III.

Ebben a részben egy példával szeretném szemléltetni a kiadástörténet módszerét „munkaközben”, hogy ezáltal közel hozzam, mintegy „élővé” tegyem e diszciplínát. A Cézárea Filippinél lejátszódó esemény tudósítását választottam, amelyben Péter vallástétele hangzik el, majd pedig Jézus tanítása a tanítványi mivotról (Mk 8,27—9; Mt 16,13—28 és Lk 9,18—27), mert ez a történet mindenkor igen jelentős szerepet játszott Jézus életének rekonstruálására irányuló kísérletekben. Ebben a példában ugyanakkor a leginkább szemlélhető a kiadástörténet és a korábbi szemlélet közti különbség.

1. Márk elbeszélése: Mk 8,27—9

A Márk evangéliumában található elbeszélésnek figyelemremélően világos szerkezete van, amelyet először annak teljes összefüggésében kell olvasnunk anélkül, hogy Máté és Lukács párhuzamos történetére vagy még inkább a Jézus életéről olvasottakra gondolnánk. Ha így járunk el, a következő általános képhez érkezünk. Jézus tanítványaival együtt Bethsaidából úton van Cézárea Filippi tartományának falvaiba és egy adott pillanatban felteszi nekik a kérdéseket: „Kinek mondanak engem az emberek?” és „Ti pedig kinek mondotok engem?” A tanítványok olyan választ adnak, amely a közvéleményt tükrözi (amelyet Márk már egyszer használt a 6,14—15-ben), és aztán Péter szájából elhangzik az őskereszténység alapvető hitvallása: „Te vagy a Krisztus.” Jézus elfogadja ezt, de megtiltja a tanítványoknak, hogy bárkinek is beszéljenek róla, majd azzal folytatja, hogy tanítani kezdi őket az Ember Fia közeli szenvedéseiről (Ember Fia és nem Krisztus!). Péter hevesen visszautasítja ezt a tanítást, Jézus pedig, miközben tanítványaira is néz, a legerősebb kifejezésekkel megdorgálja, egyenesen a Sátánnal azonosítva őt. Ez a Péterrel folytatott vita a tanítás második csoportjához vezet, amelyet Jézus egyrészt tanítványaihoz, de a tömeghez is intéz és amelyben rámutat arra, hogy a tanítványnak kész kell lennie a mártíromság lehetőségeinek elfogadására mint a tanítványi mivolt feltételére. Az elbeszélés aztán két mondatban éri el tetőfokát: az első egy komoly figyelmeztetést tartalmaz, és azoknak, akik szégyellni fogják az Ember Fiát a válság óráiban, az utolsó ítéletet helyezi kilátásba; a második egy biztató ígérettel ajándékozza meg

a hűségben megállókat, „akik nem izlelik meg a halált, míg nem látják, hogy az Isten országa eljött hatalommal”.

Ha így olvassuk az elbeszélést, nem tudjuk elkerülni a meglepetést, amelyet néhány megkülönböztető vonás okoz. Különösen figyelemre méltó az az út, amelyben a cselekmény hátra és előre mozog Jézus működésének történeti helyzete és az egyház történeti helyzete között, amelyben Márk írta evangéliumát. Az első kérdésre adott válasz a Jézussal kortárs palesztinai helyzetben található véleményekre utal, míg a tanítás második csoportja, jelenlegi formájában, olyan nyelvezetet használ, amely az ősegyház helyzetéből származik és érthető meg („vegye fel a keresztyét”, „az evangéliumért”). A kérdések, feleletek és tanítások Jézus és Péter ajkairól hangzanak, de az itt előforduló nevek és kifejezések az őskeresztény egyház krisztológiai szótárából valók. Ha ebben az irányban megyünk tovább, meg kell jegyeznünk, hogy bár a történet szereplői a nyilvános működés korából és körülményeiből származó neveket és megnevezéseket viselnek („Jézus”, „Péter”, „sokaság”), azok ugyanúgy az ősegyház körülményeit is képviselik. Pl. „Jézus” jelenti az Urat, amint az ő egyházához szól; „Péter” jelképezi az esendő hívőt, aki helyesen vallja meg hitét, de aztán helytelenül értelmezi hitvallását; „a sokaság” pedig az egész egyháztagságot jelenti, aki felé a tanítás hangzik. Így ahhoz az igen lényeges ponthoz érkezünk, amelyre a kiadástörténeti szemlélet is irányul: az elbeszélés formája a történeti Jézusról és tanítványairól szóló történet, tartalmi célja azonban a feltámadott Úr és az ő egyháza kifejezőmódjában jut kifejezésre és érthető meg. Sőt mi több, ez a cél sajátságosan Márkra jellemző, ugyanis Márk értelmezését jelenti arról, hogy az ő korában a feltámadott Úrnak mit kell mondania az egyház számára.¹

A kiadástörténet alapfeltevése, hogy a perikopát* Márk céljának szempontjából kell elemeznünk. Az ilyen természetű analízis arra törekszik, hogy megértse a célban megnyilatkozó teológiai gondolatot. Ezért foglalkoznunk kell mind az elbeszélés egyes részeivel, mind a történettel mint egésszel. Más szóval, elemezni fogjuk az elbeszélés alkotó részeit, mint pl. a mondásokat, hogy lássuk, mit mondanak nekünk Márkról, aki összegyűjtötte, módosította vagy formálta a hagyományt; és elemezzük az egész elbeszélést, ahogyan átfogó céljaiban adva van, mint pl. az evangélium egészének keretében való helyét, hogy megérthessük, mit mond nekünk Márkról, az evangélistáról.

Az elbeszélés alkotó részeinek tárgyalásával kezdjük; ezek a következők: a szenvedés megjövendölése (8,31); a tanítványi mivoltáról szóló tanítás (8,34—37); figyelmeztetés (8,38); ígéret (9,1). Mindenik esetben felvetjük a kérdést: milyen előtörténete van az anyagnak a hagyományban, azért, hogy Márk szerkesztői munkájára való tekintettel megállapíthassunk egy szakaszt, és aztán tárgyalni fogjuk Márk anyagfeldolgozását, valamint az általa használt sajátos módszert.

a) *A szenvedés megjövendölése: Mk 8,31*

Ez egyike az evangéliumban található három passiói jövendölésnek (8,31; 9,31; 10,33). E mondásoknak olyan bonyolult története van a hagyományban, hogy azoknak részleteiben való megfejtése megha-

ladja jelenlegi ismereteinket. A kérdés komplexitása természetes is, ha arra gondolunk, hogy az ősegyház számára a legfőbb kérdés a megfeszített Messiás problémája volt mind saját teológiája kifejlesztésében, mind a judaizmussal szembeni hitvédelem kialakításában, s ezért valamennyi teológiai forrását felhasználta a hatás érdekében. Az egyház küzdelme, amelyet e kérdés tisztázásáért folytatott, azt eredményezte, hogy az ebből a küzdelemből kristályosodó hagyomány egymástól különböző tényezők jegyét hordozza magán (különbéle őszövetési helyek használata az exegézisben; a spekulatív Ember Fia-teológia; az isteni szükségszerűség tanának kifejlesztése, a keresztnak mint megváltó és a feltámadásnak mint végső győzelemnek a kihangsúlyozása).²

Ebben az esetben semmit sem tudhatunk meg Márkról és az ő teológiai felfogásáról, az evangélista hagyományt feldolgozó munkájából, azonban a kérdés egészen más, mint annak az általa való használatát illeti. Márk teológiai célját illetően megállapíthatjuk, hogy az evangélium 8,27—10,52 közti része bevezetésül szolgál a passiói elbeszélésekhez, és felkészíti az olvasót, hogy azokat helyesen értelmezze.³ Ez a rész Márknak a keresztről való teológiai felfogását tartalmazza, vagy ahogyan ma mondanánk, elbeszélő formában írt teológiai értekezés a keresztről jelentéséről. A rész egy gondosan megszerkesztett egység, amelyet három földrajzi utalás fog egybe: 8,27 „...Cézarea Filippi falvaiba”; 9,30 „Onnan elindulva kereszttől mentek Galileán”; 10,1 „Jézus onnan elindulva elment Judea határába és Jordánontúlra” (azaz Jeruzsálem felé tart). A három alegység mindenképpen megvan a maga szenvedés-jövendölése (8,31; 9,31; 10,33), és a drámai feszültség emelkedik azáltal, hogy a legutolsó sajátos utalást tartalmaz Jeruzsálemre vonatkozóan, mint amely felé — a szenvedés helye felé — a kis csoport közeleg. Tehát magukból a mondásokból, azoknak az evangélium szerkesztésében betöltött szerepéből tanultunk valamit Márknak a keresztről vallott felfogásáról. Mivel nem tudjuk elkülöníteni a mondásokban Márk szerkesztési elemeit, így nem tudjuk meghatározni azt sem, hogy ez a teológia mennyire sajátosan Márké, vagy mennyire tartozik az általános öskeresztény felfogáshoz; viszont a gondolat merészsége és az előadási mód hatásossága az elbeszélés keretében igen jelentős és figyelemre méltó.

b) *A tanítványi mivoltáról szóló tanítás: Mk 8,34—37*

Ez a szakasz négy mondásból épül fel, amelyek minden valószínűség szerint eredetileg önállóan léteztek, és később fokozatosan egymáshoz kapcsolódtak azokat tartalmi hasonlóságuk miatt és mert mindenképpen ugyanaz a kulcsszó található: „élet”. Máténál a párhuzamos helyen (16,24—26) mind a négy mondást megtaláljuk. Lukácsnál (9,23—25) csupán az első hármát; Máté ezenkívül az első kettőnek egy másik változatát hozza a 10,38 kv-ben, és Lukácsnak is megvan a maga külön változata a 14,27 és 17,33-ban. Márk 36. és 37. verseit Máténál és Lukácsnál csak ott találjuk meg, ahol Márkot követik (Lukács elhagyja a 37. verset); ez is azt bizonyítja, hogy azok eredetileg önálló monda-

sok voltak, hiszen mondanivalójuk is különbözik: a 36. vers szerint a gazdagság értéktelenné lesz a halálban, a 37. vers szerint az élet a legfőbb jó. Tehát Márk olyan mondásokat kapcsol egybe, amelyek korábban külön-külön forogtak közkézen, de amikor ezt teszi, tulajdonképpen egy olyan folyamatot fejez be, amely már a hagyomány előző szakaszában elkezdődött. Ezt mint közös szerkesztői tevékenységet kell értékelnünk a hagyomány történetében, s nincs nagyobb teológiai jelentősége Márk számára sem, mint volt a névtelen szerkesztők számára, akik előtte dolgoztak a hagyományok kialakításán. Mindazáltal Márk eljárása, amikor a tanítványság feltételéről szóló mondásokat elhelyezi, az elbeszélési keret egy sajátos pontján feltétlenül egy meghatározott teológiai célt szolgál: az evangélistának azt a felfogását tükrözi, hogy amint a Mester átment a megpróbáltatásokon, úgy kell a tanítványoknak is átmenniük azokon. Az, hogy ez feltétlenül egy tudatos szerkesztői tevékenység eredménye, abból is kiténik, hogy mindenik szenvedés-íövendölés esetében előfordul, sőt azt is mondhatjuk, hogy egy állandó jellegű szerkesztői mintával állunk szemben. Ez a következő: íövendölés — félreértés — tanítás. Így van ez az elemzésünk tárgyát képező történetben: 8,31: a szenvedés megíövendölése; 8,32—33: vita Jézus és Péter között; 8,34—37: tanítás a tanítványi mivotról. De ugyanezt találjuk a már említett helyeken is: 9,31: szenvedés-íövendölés; 9,33—34: vita arról, hogy ki a nagyobb; 9,35—37: tanítás és 10,33—34: passiói íövendölés; 10,35—41: Zebedeus fiaiak kérése; 10,42—45: tanítás. Továbbá megállapíthatjuk, hogy a tanítások e hármas csoportját az evangélista gondosan vonatkoztatja egymásra tartalmi összefüggésükben, azért, hogy teljes hatást érjen el s egy átfogó teológiai gondolatot alakítson ki általuk. Az elsöben a tanítványnak fel kell vennie az ő keresztyét, amint a Mester is tette; a másodikban követnie kell a Mestert a szolgálásban; a harmadikban a szolgálatot határozza meg újra az előző két mondas témájának: kereszt és szolgálat ismétlésével. Így lesznek ezek a mondasok teljes egészükben a Márk-i teológia bemutatóivá: „Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.” Itt újra csak azt mondhatjuk, hogy a módszer merészsége és hatásossága, amellyel kibontja a gondolatot s felépíti rá az intelmet, igen figyelemreméltó.

c) A figyelmeztetés: Mk 8,38

Ennek a mondasnak külön története van a Márk előtti hagyományban.⁴ Legösibb formája valószínűleg ez volt (arám nyelven): „Valaki vallást tesz rólam az emberek előtt, öröla is vallást tesznek az Isten angyalai előtt.” Késöbb az ösegyház bevette a hagyomány anyagába, mivel a bünösök feletti ítélet gondolata egyik igen lényeges hitvallási tétele volt. Majd úgy magyarázták ezt az ítéletet, hogy Isten az eszkatonban (az idök végén) fogja meghirdetni.⁵ Majd lefordították görögre, s azokban a különbözö formákban vált közismertté, amelyeket Mt 10,32—33 és Lk 12,8—10 párhuzamos helyeiböl kideríthetünk: „Aki tehát vallást tesz rólam az emberek előtt, arról én [Lukácsnál: az Em-

berfia] is vallást tesztek mennyei Atyám előtt [Lukácsnál: az Isten angyalai előtt]; aki pedig megtagad engem az emberek előtt, azt én is megtagadom mennyei Atyám előtt [Lukácsnál: azt én is megtagadom az Isten angyalai előtt]."

Nagyon fontos itt megjegyeznünk, hogy az eredeti mondás kettős mondássá alakult át „a vallást tesz” és „megtagad” igék használata által, és a cselekvés alanya a második részben „Én”, „Emberfia” vagy Isten (amikor az ige passzív formában van). Feltételezhetjük, hogy Márk ismerte e mondás néhány változatát, s így a változtatások, amelyek a régiebb formák és a Mk 8,38-ban található változat között történtek, az evangélistának tulajdoníthatók.

A hagyományban, amelyből e mondás származik, a hangsúlyt Isten íövendő ítéletére tették, és egy sajátos formát alkottak, hogy az ítéletet kifejezhessék, nevezetesen a két részből álló mondat formáját, ugyanazzal az ítével mindkét részben. Az elsöben a cselekedet megítélése, a másodikban az ítélet természete kapott helyet. A meghirdetett ítéletnek ez az aktusa az úrvacsorában ment végbe, és a forma, amelyet ott használtak, széles körben elterjedt az öskeresztény prédikálásban, feltehetően azért, mert megörzött valamit az úrvacsora ünnepélyes ítéletének dicsfényvel övezett pillanatából. Ez lehetett az oka annak is, hogy Márk evangéliumában ezt a formát választotta. A figyelmeztetést az egész perikona csúcspontjának szánta, s ezért tudatosan egy olyan formát választott, amely olvasói előtt megtöri az egyház ünnepélyes ítélet meghirdetésének kórusát.

A mondás jelenlegi formája és Máté, valamint a parallel* szövegekből megállapítható változat közti változtatások hasonlóan Márk céljára utalnak. E változtatások két legfontosabbika a sajátosan kettős hangzású igepár „vallást tesz — megtagad” általánosítása és leegyszerűsítése az egyetlen „szégyell”-re⁶, valamint az Emberfia választása a második rész alanyául az előző hagyomány által biztosított más lehetőségek ellenében. Az első változtatást annak tulajdoníthatjuk, hogy e mondás most a kettős figyelmeztetés — ígéret mondatpárnak az első részét képezi, s így csupán egyetlen mondásra van szükség, mint figyelmeztetésre ahhoz, hogy az egyensúlyt fenntarthassa a második résszel, az ígérettel. A kettős mondás, amely figyelmeztetést és ígéretet is tartalmaz, felborította volna az egyetlen mondásba foglalt ígéret összefüggését és egyensúlyát.

Az „Emberfia” választásának kettős indoka van. Egyrészt nagyon hatásos összetélt eredményez, amelyben a figyelmeztetésben található „Emberfia” kiegyensúlyozza az ígéretben szereplő „Isten országá”-t; másrészt az „Emberfia” használata emlékeztet a 8,31-re (amelyben, amint azt már megjegyeztük, az Emberfia fogalmat hirtelenül és minden előzmény nélkül hozza be a szerző, mivel valójában a „Krisztus” cím volt az, amelyről a kontextusban szó volt). Mindenesetre ezzel a párhuzammal Márknak sikerült egy krisztológiai tételt megfogalmaznia: az, akinek a keresztjét mint az önfeláldozás példáját követni kell, azonos azzal, akinek eljövetelét az ítéletben várni lehet. Meg kell jegyeznünk, hogy ebben az összefüggésben a „szégyell” ige kétségtelesen igen hatásos; eggyel több ok arra, hogy a mondás szóban forgó változatát Márk művének tekintsük.

d) *Az ígéret: Mk 9,1*

Korábban ezt a mondást eredeti Jézus-mondásnak tartották, ma azonban a meggyőző érvek hatása alatt egyre inkább afelé a nézet felé hajlik a bibliakutatás, hogy az ebben a formában és ezen a helyen Márk produktuma. A mondás néhány jellegzetes vonása bővebb magyarázatot igényel. Ezek a következők: sajátosan Márk-i jegyeket hordoz magán; formailag kapcsolatot mutat Mk 13,30-cal, tartalmilag pedig Mk 8,38-cal. Összegezve a megállapításokat, az alábbiakat mondhatjuk:

Márk gondolkodását tükrözi a paruzia* „meglátására” való utalás, valamint a „hatalom” és „dicsőség” kifejezések használata itt és más hasonló összefüggésekben (9,1; 13,26; 14,62). Máté hűségesen követi Márkot mindenik esetben (Mt 16,28; 24,30; 26,24), de evangéliumában máshol sehol sem használja a „meglátni” igét a paruziával kapcsolatban. Lukács átalakítja Mk 9,1-et, nála nincs utalás a paruziára és követi Mk 13,26-ot (Lk 21,27), de elhagyja a „meglátásra” való hivatkozást a Mk 14,62-ből alkotott saját változatában (Lk 22,69).

Márk használja a „hatalom” és „dicsőség” kifejezéseket a paruziával kapcsolatban: 8,38-ban (dicsőség) és 9,1-ben (hatalom). Mind Máté (16,27—28), mind Lukács (9,26—27) követi őt a „dicsőség” használatában, de elhagyják a „hatalom”-ra való hivatkozást. Márk 10,37-ben ezt olvassuk a paruziára vonatkoztatva: „dicsőségedben”; Máté 20, 21-ben ezt átalakítja „országodban”-ra, míg Lukácsnál ennek a helynek nincs megfelelője. Márk 13,26 arról beszél, hogy az Emberfia „nagy hatalommal és dicsőséggel” fog eljönni, Máté (24,30) és Lukács (21,27) egyaránt megegyeznek vele. Lukács nem is használja máshol ezeket a kifejezéseket, Máté is mindössze egyszer, a 25,31-ben, amely az utolsó ítéletről szóló, juhok és kecskék példázatának bevezető verse: „Amikor pedig az Emberfia eljön az ő dicsőségében, és vele az angyalok mind, akkor odaül dicsősége trónjára.” Ami Máté 19,28-at illeti: „... az újjászületéskor, amikor az Emberfia beül dicsőségének királyi székébe” (ennek a versnek nincs parallelje a másik két evangéliumban), azt kell mondanunk, hogy az Márk és Máté sajátos kifejezéseinek kombinációja.

Márk 9,1 és 13,30 közti formai és tartalmi kapcsolatot a következőkben lehet meghatározni: (1) Mindkettő ugyanazzal az ünnepélyes kijelentéssel kezdődik: „Bizony mondom néktek...” (2) Mindkettő egy ígérettel folytatja, amelyik tartalmában nagyon hasonló (9,1: „... vanak az itt állók között némelyek, akik nem ízelelik meg a halált, amíg meg nem látják, hogy az Isten országa eljött hatalommal”; 13,30: „... nem múlik el ez a nemzedék, amíg mindez végbe nem megy”), formájában pedig azonos. (3) Mindkettő az eljövendő eszkatonra tekint ígéretén keresztül.

A legjobb magyarázat e kombináció megértésére az a feltevés, hogy Márk maga alkotta a 9,1-et, mintaként használva fel a 13,30-ban található mondást. Ez utóbbiról csaknem teljes bizonyossággal megállapították, hogy nem tartozik Márkhoz. Ez a vers a zsidókeresztény apokaliptikának* egy általános darabja, amelyben nem található meg

Márk nyelvezeti sajátosságai, és olyan szorosan beépül kontextusába (arra a kérdésre felel, amelyik bevezeti az apokaliptikus beszédet 13,5—27; az „ezek történnek” világosan utal a beszédben megjövendölt eseményekre), hogy semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy az apokaliptika írója, ill. látoka (nem Jézus és nem Márk!) alkotta a 13,30-at azért, hogy beszédének megfelelő befejezést adjon.⁷ Ezzel a verssel, amelyet Márk modellként használt, változatosabbá tette a kijelentés tartalmát, de nem a formát, mert célja érdekében a zsidó apokaliptika frazeológiájából is átvett néhányat. (Vö. Ezsd 6,25 kv.: „Legyen bárki, aki túléli ezeket a dolgokat, amelyeket én megjövendöltem neked, meg fog szabadulni és meglátja az én üdvösségemet... És olyan emberek jelennek meg, akik nem ízlelték meg a halált születésüktől fogva.”) Az ígélet maga tartalmilag különbözik a 13,30-tól, amelyet a hatalommal eljövő Isten országa gondolat fejez ki. Az „Isten országa” használata ebben az összefüggésben kétségtelenül annak tulajdonítható, hogy e fogalom használata a Jézus-tradíciónak is jellemző vonása. Amint Márk a zsidó apokaliptikához fordult a mondás első részének anyagáért, éppen így vette át a Jézus-mondásainak hagyományából a második rész kifejezéseit. Eljárását az is nagyban indokolta, hogy a Jézus hagyományban „Isten országa” a leggyakrabban az ígélet vagy áldás összefüggésekben fordul elő. Így egészen természetes volt számára, hogy „Isten országa” fogalmát úgy építse bele a mondás ígélet részébe, mint amely kiegyensúlyozza az Emberfia fogalmát az azt megelőző figyelmeztetésben. Viszont, habár az „Isten országa” fogalmának ilyen természetű használata, valamint a „jönni” ige is a Jézussal kapcsolatos hagyományra — s így magára Jézusra — volt is jellemző, ebben az esetben mind az igei idő, mind a „hatalommal” kifejezés Márk szerzősége mellett bizonyítanak. Ugyanis az ígélet befejezett jelen esetben szerepeltetni és ehhez hozzáadni a „hatalommal” határozószót, az ígélet kihangsúlyozását jelenti, egy teljes beteljesülés megtapasztalása ígéleteként. Mindez természetesnek hat egy olyan mondásban, amely az egész perikopa befejező ígérete.

Hosszasabban érveltünk ennek a sajátos mondásnak Márk általi szerzősége mellett, s mindezt azért, mert az kiváló példának bizonyult a kiadástörténet szemléltetésére, nevezetesen arra, hogy a hagyomány anyagának változatait hogyan alakítja át szabadon a szerkesztő (kiadó) saját céljainak megfelelően. Valóban ebben a viszonylag rövid terjedelmű egységben három szerkesztői megoldásra is van lehetőség: (1) előzőleg egymástól függetlenül létezett mondásoknak vagy rövidebb mondás-gyűjteményeknek összedolgozása (8, 36—37); (2) a mondás módosítása az egyházi hagyomány szellemében (8, 38); (3) új mondás megalkotása a már meglévő hagyományanyag felhasználásával.⁸

Így tehát Mk 9,1 ígéletét maga az evangélista alkotta meg jelenlegi formájában, azért, hogy ennek a drámai eseménynek megfelelő befejezést adjon. A bizonyosság jegyében kiegyensúlyozza az előző mondás figyelmeztetését és befejezi a perikopát; abban a bizonyosságában, amelynek legerősebb kifejezési formáit Márk az általa örökölt hagyományban megtalálhatta és felhasználhatta.

e) Az elbeszélés mint egész

Az előbbieken a Márk evangéliumában található Cézarea Filippi úti elbeszélés négy alkotórészének néhány kérdését tárgyaltuk, most pedig ismét visszatérünk az elbeszéléshez, s egészében tesszük vizsgálatunk tárgyává. Mindenekelőtt abból kell kiindulnunk, hogy az elbeszélésben igen erős hangsúlyt nyer az üldözés és a szenvedés gondolata. Az Emberfiának „sokat kell szenvednie”, a tanítvány pedig, aki követni akarja Mesterét, „tagadja meg magát, vegye fel a keresztyét”, és végül a mindig meglevő lehetősége annak, hogy az egyén, aki meg akarja menteni életet, elveszti azt, és csak úgy mentheti meg, ha elveszti, ill. feláldozza azt. Mi több, az egész rész, amint már előbb megjegyeztük, figyelemre méltó módon Jézus működése és az ősegyház történeti helyzetei között mozog, és egészen nyilvánvaló, hogy a perikopa egyrészt Jézusnak mint Emberfiának a szenvedésével foglalkozik, másrészt a keresztyének lehetséges szenvedéseivel „énérettem és az evangéliumért”. Az elbeszélés egy valóságos üldözést tétel fel, amelyben az evangélium olvasóinak van részük. Amennyiben elfogadjuk ezt, az elbeszélés egyik főcélja nyilvánvaló lesz: a szerzőnek az a szándéka, hogy olvasóit felkészítse az üldözésre, azáltal, hogy azt időben visszafele odakapcsolja Jézus szenvedéséhez, másfelől pedig előrevetíti saját kortársainak életébe. Amint a Mester végigjárta ezt az utat, úgy kell tennie a tanítványnak is, és amint a tanítvány most cselekszik, a Mester is úgy fog cselekedni az idők végezetében.

Ez a perikopa tehát a szó igazi értelmében értekezés egy korszak számára, ez a kor pedig a keresztyének üldözésének kora. Mi természetesen ma már nem tudjuk rekonstruálni az egyháznak azt a történelmi helyzetét, amelyben Márk írt, abban az értelemben, hogy megnevezhetnénk egy római császárt vagy várost, de annyit mondhatunk, hogy olyan szituáció ez, amelyben az üldözés nagyon valóságos lehetőség, és olvasóinak felkészítése erre a lehetőségre az evangélista céljának fontos részét képezi.

Ha most az elbeszélésnek az evangélium egészében való elhelyezését vizsgáljuk meg, elsőként azt az igen nyilvánvaló tényt kell megjegyeznünk, amelyet már olyan sokat emlegettek, az ti. hogy ez az elbeszélés az evangélium szerkezetében a vízvonalzó szerepét tölti be. Számtalan Jézus-életrajzot írtak arra a feltevésre alapozottan, hogy az ő nyilvános működésében volt egy „Galileai tavasz”-nak nevezhető siker-korszak, s hogy azt egy sötétebb periódus után a „via dolorosa” követte, amely a Kálváriára vezetett; az átmenet pedig e két korszak között a Cézarea Filippi felé vezető úton játszódott le. Az, hogy ez a feltevés olyan sokáig fennmaradhatott, bizonyosság Márk hozzáértése mellett. Ez az elbeszélés minden bizonnyal az ő tervei alapján foglalta el általunk ismert helyét, azért, hogy bevezessen az evangélista keresztről való teológiájába. Nem tudjuk, mi indokolta elhatározását, hogy célja érdekében egy elbeszélő formát válasszon inkább, mint teológiai értekezést, azonban az a tény, hogy munkájának olyan mély hatása volt sok-sok nemzedéken át, igazolja választásának eredményességét. Hiszen Márknak a keresztről írt értekezése talán előkelő helyet kapott volna a keresztyén teológiai irodalom könyv-

tárában, viszont Márknak Jézus életéről készített életrajzi kerete a keresztény gondolkodás és hit erőforrásának részévé vált. Talán nem érdektelen megjegyezni, hogy Márk előadásának érvényessége nem attól függ, hogy vajon a Cézarea Filippi úti jelenet ténylegesen megtörtént-e, hanem a kereszt jelentőségétől, ahogyan azt a keresztény hit ezen az úton megértette.

Nem tartozik a jelen dolgozat céljához összegezni Márknak a keresztől vallott teológiáját, ahogy az ebben az elbeszélésben előttünk áll, vagy ahogyan az evangéliumból megismerhetjük. A kiadás-történet szemléletében, amely egyben a dolgozaté is, Márk egy jelentős, alkotó irodalmi alak, aki megérdemli, hogy az általa választott írásmód és kifejezési stílus szerint tanulmányozzák, inkább mint összegezzék és értelmezzék. Márknak joga van arra, hogy sok nemzedék után, amelyek tévesen mint történészt olvasták és tanulmányozták, most mint teológust értsék meg.

Az elbeszélés következő hangsúlyos vonása a krisztológiai vonás, s ebben a vonatkozásban is egy sor olyan sajátosság van, amelyet meg kell jegyeznünk. Elsőnek mindjárt azt állapítjuk meg, hogy a Krisztus címet használja: „Péter így válaszolt neki: »Te vagy a Krisztus«” (8, 29). Első látásra nincs ennek különösebb jelentősége, mert Péter itt tulajdonképpen az ősegyházat képviseli, s ezért azt a hitvallási elnevezést használja, amelyet az ősegyház is használt. De ha az evangélium egészét nézzük, azt látjuk, hogy Márknál a „Krisztus” név általános használata az általunk tanulmányozott rész sajátos használatára irányítja élesen a figyelmet. A Krisztus név mindössze hétszer fordul elő az evangéliumban: 1,1; 8,29; 9,41; 12,35; 13,21; 14,61; 15,32. Ebből a hét helyből egy (9,41) tulajdonképpen „keresztényt” jelent, négy (12,35; 13,21; 14,61; 15,32) hivatkozás a zsidó messiási váradalom „Felkent”-jére, és egy (1,1) világosan az evangéliumnak mint könyvnek a címében szerepel. Mindez erősen kidomborítja az utolsó (8,29) fontosságát, s fokozottabb figyelmet követel az a tény, hogy Márk evangéliumában csak itt ismeri el Jézust a zsidó várakozás Messiásának és a keresztény imádás Krisztusának. Ez az elbeszélés tehát igen sajátos módon foglalkozik a krisztológiával. Ehhez a megfigyeléshez még hozzá kell adnunk azt, hogy a 8,29 vers a végső szakaszt jelenti Márk előadása fejlődésének a tanítványok Jézus megértését illetően.⁹ Az evangélium első felében (1,16—8,21) a tanítványok értetlenek, abban az értelemben, hogy képtelenek felfogni, ki Jézus. E rész gondos átolvasása azt a benyomást kelti, hogy Jézussal való kapcsolatuk kiváltságos helyzete ellenére is, a tanítványok kevésbé fogékonyak Jézus küldetését, ill. személyét illetően, mint azok, akik nyilvános működése különböző eseményei során találkoznak vele.¹⁰

Mindazáltal a Cézarea Filippinél lejátszódó történetben minden megváltozik. Igaz, hogy a tanítványok itt is éppen olyan lassú észjárásúak, mint voltak már korábban Jézussal kapcsolatban, pl. Péter úgy áll előttünk, mint aki nem tudja elfogadni a szenvedő Messiás gondolatát, még akkor sem, ha ez a szenvedés a feltámadásban éri el tetőpontját (8,31), — most azonban lényeges változás történik, s ez az érthetlenségből a félreértéshez vezet. Megelőzőleg a tanítványok nem voltak képesek felismerni Jézusban a Messiást, most pedig, ami-

kor felismerik ezt, egyben félre is értik messiásságának természetét. De még ezzel sincs ennek vége. Mk 14,10-től kezdve egy újabb változás áll be a tanítványok Jézusról való felfogásában. Ettől a ponttól többé nemcsak egyszerűen félreértik Jézust, hanem teljesen visszatüskésítik őt¹¹: Júdás elárulja; a belső tanítványi kör: Péter, János és Jakab a Gecsemáné kertben cserbenhagyják; Péter, a kiváló tanítvány a főpap udvarában megtagadja.

A tanítványok Jézushoz való kapcsolatának és a róla való felfogásának ilyen beállítása egy gondos elrendezés jegyeit viseli magán, s így a Cézarea Filippi-elbeszélésre irányítja figyelmünket, mint Márk krisztológiai bizonyítékának alkotórészére. Minden okunk megvan, hogy elhiggyük: az öskeresztény egyházat foglalkoztató kérdések egyike éppen saját krisztológiája igazi természetének megértése volt. A görög világban természetes volt az „isteni lényekben“, „istenfiakban“ való hit, akik csodálatos hatalmukkal bizonyították az erő vagy lényeg formájában bennük levő isteni valóságot, amely képessé tette őket extatikus megnyilatkozásokra és csodák megtételére.¹² És ugyanezeket a fogalmakat éppen olyan könnyen és természetesen átvitték Jézusra is. Márk evangéliumának céljai között nem éppen a legkisebb az a törekvés, hogy felvegye a harcot a krisztológiának ilyen értelmezésével.

Könyve első részében Márk nem sajnálja a fáradságot, hogy Jézust ilyen megvilágításban mutassa be, ezért telezsúfolja azt Jézus csodatevő tevékenységével, közbeiktatva ennek a tevékenységnek olyan összegezéseit, amelyeket csak ebben az értelemben lehet olvasni (1,32kv; 3,7kv 6,53kv), így tehát az evangélium olvasója csak egyetlen következtetésre juthat: Péter Jézusról mint „isteni lényről“ tesz vallomást. Valóban, ha az 1,1—8,29 közötti rész lenne csupán az evangélium meglévő része, azt kellene hinnünk, hogy Márk nézőpontjából Jézus megértésének egyetlen hiteles formája éppen az „isteni lény-Messiás“ felfogása. De éppen ebben játszik a Cézarea Filippi úti történet igen lényeges szerepet. Péter itt vallomást tesz, hogy Jézus a Messiás, és azzal folytatja, hogy ezt a messiásságot az „isteni lény“ krisztológia értelmében magyarázza. Ezért utasítja Jézus itt vissza a lehető leghatározottabb kifejezésekkel ezt a krisztológiai felfogást: „Távozz tőlem, sátán, mert nem az Isten szerint gondolkodol, hanem az emberek szerint“ (8,33). A következtetés félreérthetetlen: Péter szavaiban a krisztológia hamis értelmezésével találkozunk, míg Jézus ajkáról az igazi, az egyetlen helyes értelmezés hangzik. De amikor ezt elfogadjuk, azt is el kell ismernünk, hogy az elbeszélés nem a történeti Péternek Jézus messiássága természetéről való félreértésével foglalkozik, hanem a Márk korabeli egyház hamis krisztológiai felfogásával, azzal a „herézissel, amely szükségessé tette Márk evangéliumának a létrejöttét“. Márk célja Jézus élete külső körülményeinek elrendezésével s ebben a tanítványok félreértésének végigvezetésével az volt, hogy hangsúlyozza a Szenvedő Szolga-krisztológiát és segítséget adjon az egyháznak annak elfogadására.

Az elbeszélés másik lényeges szempontja, amivel foglalkoznunk kell, a messiási titok (8,30) kérdése. E tanulmány első részében már érintettük, ha nagy vonalakban is, ezt a kérdést, kihangsúlyozva, hogy Márk evangéliumának jellemző vonása a messiási titok, sokkal

inkább, mint Jézus életének történeti beállítása, s hogy a kiadástörténet kifejlődésének is ez volt a kulcstényezője.

Úgy hiszem, ennél a pontnál nem szükséges ismételnünk, amit Wredével és Lightfoot-al kapcsolatban elmondtunk, hanem egyszerűen hozzátehetjük, hogy bárkinek, aki meg akarja érteni Márk teológiáját, meg kell birkóznia a messiási titok kérdésével. Annak megkísérlése, hogy számba vegyük a jelenkori bibliakutatás ez irányú eredményeit, túlhaladná e tanulmány kereteit, amelynek célja a kiadástörténet módszerének megismertetése, ahogyan azt a kiválasztott elbeszélésben szemlélhettük.

Márk után vizsgáljuk meg azokat a paralell helyeket, amelyek a másik két szinoptikus evangéliumban találhatóak: Máté 16,13—28 és Lukács 9,18—27. Helyzetünket megkönnyíti az a tény, hogy ismerjük a forrást, amelyet Máté és Lukács használtak. Hála a formatörténet eredményeinek¹³, ma tudjuk, hogy mindkét evangélista forrásként felhasználta Márkot saját munkájának összeállításánál, s így követik Márkot a Cézarea Filippi úti történetről szóló beszámolójukban is. Ez azt jelenti, hogy biztosak lehetünk a kiadástörténet módszerének alkalmazásában, mert Máténak és Lukácsnak Márkkal való egyszerű összehasonlításából azonnal kitérnek az előbbi kettő szerkesztői célja és tevékenysége. Amíg Márknál hosszabb időt kellett eltöltenünk és nagyobb energiát fordítanunk az általa használt hagyomány rekonstruálására, most csupán össze kell kapcsolnunk ezt a szerkesztői munkát Mátéval és Lukáccsal a tárgyunkat képező elbeszélésben, s máris előttünk áll a hagyomány, amelyet Márk közvetítésével ők feldolgoztak. Máté és Lukács szerkesztői munkájáról biztos és átfogó ismerettel rendelkezünk, mivel nemcsak egyik főforrásukat ismerjük, hanem össze tudjuk állítani a másikat is, a Q vagy beszéd-forrást. Nem véletlen tehát, hogy a kiadástörténet sikeres munkát és látványos eredményeket tud bemutatni Máté és Lukács teológiájával kapcsolatban.

2. Máté szerinti elbeszélés: Mt 16,13—28

Ha az előző, Márknál bevált gyakorlatunkat ismétljük meg s elkezdjük olvasni az elbeszélést kezdettől végig, egyszeriben megjegyezhetjük, hogy itt nem egy eseményről van szó, hanem kettőről. Mt 16,13—23 egy, önmagában kerek, egész történet, amelynek ezt a címet adhatnók: „Péter kinyilatkoztatása.” Péter vallástételét itt a dicséret diadaléneke jutalmazza: „Boldog vagy, Simon, Jóna fia, mert nem test és vér jelentette ki ezt neked, hanem az én mennyei Atyám.” Ezt követi Péternek mint az egyház tényleges fejének a megbízatása: „Én pedig azt mondom neked: Te Péter vagy és én ezen a kősziklán építem fel egyházamat, és a pokol kapui sem fognak diadalmaskodni rajta. Neked adom a mennyek országának kulcsait, és amit megkötsz a földön, kötve lesz a mennyekben is, és amit feloldasz a földön, oldva lesz a mennyekben is.” Világos, hogy ez a megbízatás azért lehetséges, mert előzőleg megtörtént a kinyilatkoztatás; Péter mint ennek birtokosa alkalmasnak találtatik, hogy a kersztény közösség feje legyen. A 21. versben törés áll be az elbeszélés menetében: „Ettől kezdve kezd-

te el Jézus mondáni tanítványainak..." — s ezzel át is megyünk a második történethez, amelyet a „Passió félreértésének” nevezhetnénk. Máté ebben követi Márkot a tartalomt illetően, csupán néhány kifejezést változtat meg, amelyekkel később foglalkozunk.

A Máté szerinti változat egy teljes átdolgozása az elbeszélésnek. A Cézarea Filippi úti vallástétel helyett itt kinyilatkoztatással és megbízatással találkozunk. A vallástétel és az azt követő félreértés közti szoros kapcsolatot, amely Márknak egyik jellemző vonása és amelynek nála krisztológiai irányulása van, Máté szándékosan megtöri, mert az ő célja elsősorban ekléziológiai.* Ezt az átdolgozást a szóbeli változtatások is szemléltetik, pl. Mt 16,21-ben ez áll: „Ettől fogva kezdte el Jézus...” Mk 8,31 helyett: „És kezdte...”, viszont az nagyrészt annak a közbeiktatott résznek (Mt 16,17—19) az eredménye, amelynek nincs megfelelője sem Márknál, sem Lukácsnál. Honnan jön Péter szabályszerű megáldása és szertartásos kinevezése az öskeresztény egyház élére? A lehetséges felelet az, hogy abból a történetből, amely eredetileg a feltámadott Jézus Péter előtti megjelenésével foglalkozott, s amelyet Máté ennél a perikópánál felhasznált, amelynek nyomai az Újszövetség más részein is felfedezhetők, de amely egyébként számunkra elveszett. A hagyomány e darabjának a hatása Máténál félreérthetetlen; Márk elbeszélésének első részét teljesen átalakítja önálló cselekménnyé, amelyben Péternek mennyei kinyilatkoztatást ajándékoz Jézusnak mint Messiásnak igazi természetéről és amelyekben e kinyilatkoztatás alapján Péter teljhatalmat nyer mint az ősegyház alapítója és vezetője, s meghatározhatja és eldöntheti nemcsak az egyházba, hanem a végső mennyek országába való belépést is. Itt tehát nemcsak azzal a felfogással találkozunk, hogy „az egyházon kívül nincs üdvösség”, hanem, hogy „az egyházban biztos az üdvösség”.

Mint érdekes vonást megjegyezhetjük, hogy bizonyos ellentét van Máté és az általa felhasznált hagyomány között. Mátéről tudjuk, hogy érdeklődése eléggé hangsúlyozottan ekléziológiai; minden „Újszövetségi bevezetés” kiemeli, hogy Máté evangéliuma az „egyház könyve”, amely azzal a céllal íródott, hogy kielégítse az első század utolsó negyedében élő keresztény gyülekezet egyházi igényeit. Ebben az értelemben Márk elbeszélése első részének megváltoztatása Máté egész eljárására jellemző. Máté maga hiszi, hogy „az egyházon kívül nincs üdvösség”, de megvan győződve arról is, hogy az egyházban sokan vannak, akik nincsenek megváltva s így a jó és rossz egymás mellett tovább fog létezni a végső ítélet szétválasztó folyamatáig.¹⁴ A 17—19. versekben található hagyományban azonban ebben a tekintetben nincs helye semmiféle fenntartásnak, amint már láttuk, itt az az életszemlélet az uralkodó, hogy „az egyházban biztos az üdvösség”. Ez a hagyomány minden valószínűség szerint azoknak a köröknek a produktuma, akik Péterben a egyház alapítóját és vezetőjét tisztelték más riválisokkal szemben, s elfogadhatjuk, hogy itt a rajongó szemlélet az egyház némileg eredeti nézetével párosult. Bárhogy is legyen, Máté azért használja fel a hagyományt, mert ő maga is tiszteli Pétert és mert érdekli a kinyilatkoztatás pillanata, amelynek következményeként a keresztény egyház alapított.

Ha helyes az a feltevés, hogy ez a hagyomány eredetileg a feltámadott Jézus Péter előtti megjelenéseivel foglalkozott, abban az esetben egy másik igen fontos megállapítást tehetünk az evangéliumi elbeszélés-hagyomány természetét illetően arról, ahogyan azt maguk az evangélisták felfogták és értelmezték. Máté nemcsak követi Márkot, ahogyan szívesen mozog Jézus működése, a múlt és az egyház szolgálata, a jelen között, hanem hozzáad egy harmadik elemet is, amikor ugyanolyan készséggel mozog Jézus működésének távolabbi múltjától a Péter előtti feltámadási megjelenések közeli múltjáig és az egyház jelen életéig. Az evangéliumi elbeszélésekben a múlt — mind a távoli, mind a közeli — egygyé folyik a jelennel, s ezt mint igen jelentős mozzanatot feltétlenül ki kell emelnünk.

Ha most megvizsgáljuk Máté 16,13—23 részének a szóhasználatát, amelyikben Máté követi Márkot, akkor két változtatás azonnal szemünkbe tűnik. (1) Jézus első kérdése: „Kinek mondanak engem az emberek?” Máténál így módosul; „Kinek mondják az emberek az Emberfiát?” (2) Péter vallástétele Márknál, „Te vagy a Krisztus”, Máténál „Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia” lesz. Mindkét változtatás igen lényeges. Az első egy kettős változtatásnak a része, amelyben Máté nemcsak hozzáteszi az „Emberfiát”, hanem újrainja a szenvedés jövődőlést (16, 21 vö. Mk 8,31) azért, hogy ott elhagyhassa ezt a kifejezést; valójában előhossa az Emberfiára való utalást a 16,21-ből 16,13-ba. Az azonnali hatása ennek az lesz, hogy a 16,13-ban levő kérdésből egy abszurd kérdést csinál, hiszen a felelet így már benne van magában a kérdésben is. Talán mondhatnánk azt, amit több szövegmagyarázat is tesz, hogy az Emberfia itt egy színtelen és hangsúlytalan önmegnevezés, de ez nem helytálló, mert az a tény, hogy Máté elmozdította az utalást, mutatja, hogy számára igenis jelentősége van és egy olyan hangsúlyos hitvallási kontextusban, mint ez, a kifejezést úgy kell néznünk, mint amelynek hitvallási jellege és tartalma van. Az igazság az, hogy Máté nem is érdekelt olyan gyakorlati kérdésben, amely krisztológiai vitát indíthatna el, mint pl. Márk; az ő érdeklődése a keresztény egyház létrejöttének Jézus általi meghirdetésére irányul, és azért „annak szuverén hatalma, aki meghirdeti az egyháznak ezt a korszakát, ünnepélyes kijelentést nyer a szakasz elején” az „Emberfia” név használata által, amely itt mint „hangsúlyos cím” szerepel.¹⁵ Az evangélista tehát azért teszi át e kifejezést a szakasz elejére, hogy Jézus szájába adhassa az egyház megalapítását és tekintélyének meghirdetését Péterrel mint annak vezetőjével, majd önmagáról is kinyilatkoztassa, hogy ő az Emberfia.

A második változtatás, „az élő Isten Fia”, amelyet Péter vallástételéhez told hozzá, már egyszerűbbnek látszik. A hitvallás ebben a formájában az őskeresztény egyház hitvallása, amelyet Máté úgy fogalmaz meg, amint azt az általa ismert gyülekezeti kör használta. Az „Isten Fia” mint messiási cím nem ismeretes a kereszténység előtti judaizmusban, így ennek a hitvallásnak nincs és nem is lehet semmilyen alapja Jézus működésének történelmi keretei között. A hitvallást az őskeresztény egyház alakította ki, és az különleges jelentőséggel bír Máté számára, aki abban a környezetben ismerhette meg, amelynek evangéliumát is írta. Az evangélista előszeretettel használja ezt a krisztológiai címet, és nagy érdeklődést mutat abban a teológiai

és hitvallási irányban, amely ennek használatán alapszik: Mt 2,15; 8,29; 14,33; 11,25—27.

A két esemény közül, amelyekre Máté felosztja Márk Cézarea Filippi-eibeszelését, a második közelebb áll az eredetihez, mint az első. Nagyobb változtatást csupán a végén találunk, ahol a Márknál levő figyelmeztetést és ígéretet Máté átdolgozta az ő Emberfia teológiájának megfelelően (Mt 16,27—28; vö. Mk 8,38; 9,1). Márk tételét az Emberfia eljövételéről Máté mégjobban kihangsúlyozza: „Mert eljön az Emberfia...”; és ahelyett, hogy az Emberfia ítélné meg azokat, akik „szégyellik” őt, itt az ítélet egy fejlettebb felfogásával találkozunk: „...és akkor megfizet mindenkinek cselekedetei szerint.” Ez a felfogás a zsidó apokaliptika irányában mutat fejlődést, amely Mátét különösképpen érdekli (Mt 13,41; 25,31). Sőt mi több, a keresztény várakozás végső „országa” Máté számára sajátosan az Emberfia országa lesz, és így a Mk 9,1-ben levő „...amíg meg nem látják, hogy az Isten országa eljött hatalommal”, Mt 16,28-ban a következőképpen módosul: „...amíg meg nem látják az Emberfiát, amint eljön az ő országával.” Már láttuk, hogy Máténál az „Emberfia” a legfelsőbb hatalmat kifejező cím, amely már olyan tisztségeket, ill. vonásokat is kezd magába venni, amelyek máshol, a keresztény hagyományban egyedül csak Istent illetik meg.

3. Lukács szerinti elbeszélés: Lk 9,18—27

Az elbeszélés kezdő verse hosszú időn keresztül sok vitára adott okot: „Történt, hogy amikor egyszer magában imádkozott, és csak a tanítványok voltak vele...” Ennek így semmi értelme nincs sem az eredeti görög szövegben, sem a fordításokban — így a magyarban sem. A legelfogadhatóbb magyarázat, hogy Lukács itt szándékosan összedolgozza Mk 6,46-ot: „De miután elbúcsúzott tőlük, felment a hegyre imádkozni” Mk 8,27-tel: „Jézus pedig elindult tanítványai-val...” És ha ehhez még hozzátesszük azt a sokat emlegetett tényt, hogy Lukácsnak nincsenek párhuzamos helyei Mk 6,44—8,26-tal, akkor egészen valószínűnek látszik az a feltevés, hogy az általa használt Márk-evangélium példánya hiányos volt. Ennek lehetőségét megerősítik a közelebről felfedezett újszövetségi papyrus-kódexekben talált hasonló esetek, pl. János 6,11—35 hiányzik a P⁶⁶-tal jelzett kéziratból, míg Lukács 18,18—22,4 a P⁷⁵-tel jelzettből.

Ha most keressük a szerző teológiailag megindokolható szerkesztői elgondolását, úgy két fontos változtatást kell megemlítenünk Lukács történetében a Márknál található perikopával szemben. Az elsőben Lukács elhagyja Jézus és Péter közti vitát (Mk 8,32—33). Fentebb részletesen tárgyaltuk ezt a kérdést és rámutattunk, hogy Márknál ez a rész egy világosan körülhatárolható irodalmi szándékot mutat, melynek célja egy lényeges krisztológiai kérdés kidolgozása. Lukácsot nem érdeklik a krisztológiai kérdések, és ezért egyszerűen kihagyja az elbeszélésnek ezt a részét.

A második változtatást azok a kisebb és finomabb eltérések képezik, amelyeket Lukács a Márk szövegén eszközölt, s amelyeket inkább stílárísnak nevezhetnénk, mint lényegesnek a tartalmat illetően.

Így pl. a 23-ik versben hozzát teszi: „naponként“, a 26-ik versből elhagyja: „e parázna és bűnös nemzedék előtt“, míg a 27-ik versből: „hatalommal“ kifejezéseket. Viszont ha alaposan megvizsgáljuk a szöveget, látni fogjuk, hogy e változtatások mögött lényeges teológiai nézőpont-módosulás is van. Márknál egy sürgető felhívást találunk, amelyet a keresztény gyülekezet elleni tényleges üldözés tesz időszerűvé. Az üldözés ebben a Márk-i képben a hamarosan bekövetkező véget (paruzia) előzi meg. Lukácsnál mindez odamódosul, hogy a keresztény egyháznak a paruzia késedelme, ill. eltolódása következtében egy folyamatos életre kell berendezkednie ebben a világban (üdv történet). Az evangélista e felfogásával mintegy újraértékeli és újrafogalmazza a keresztény eszkatológiát.¹⁶

JEGYZETEK

¹ Perrin, N.: The Creative Use of the Son of Man in the Synoptic Traditions by Mark. Union Seminary Quarterly Review 23 (1968), 357—365.

² Ebben a kérdésben két fontos munka: Tödt, H.E.: The Son of Man in the Synoptic Tradition. Philadelphia, 1965. 141—221. és Lindars, B.: New Testament Apologetic (Philadelphia, 1962), 75—137.

³ Tödt: I.m. 144—149.

⁴ Perrin, N.: Rediscovering the Teaching of Jesus. New York and Evanston, 1967, 164—199.

⁵ Uo. 22.

⁶ Uo. 185—199.

⁷ Uo. 200.

⁸ Perrin, N.: The Creative Use... 357—365.

⁹ Weeden, Th.J.: The heresy that Necessitated Mark's gospel (kéziratos tanulmány), 35.

¹⁰ Uo. 39.

¹¹ Kuby, A.: Zur Konzeption des Markus-Evangeliums, Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft, 49(1958), 52—64.

¹² Fuller, R.H.: The foundations of New Testament Christology. New York, 1965. 98.

¹³ Beardslee, W.A.: Literary Criticism of the New Testament. Philadelphia, 1970.

¹⁴ Bornkamm, G., Barth, G., Held, H.J.: Tradition and interpretation in Matthew. Philadelphia, 1963. 19kv.

¹⁵ Tödt: I.m. 150.

¹⁶ Conzelmann, H.: The theology of St. Luke New York, 1960.

*IDEGEN SZAVAK MAGYARÁZATA

Perikopa — görög eredetű szóösszetétel: peri (vmi körül, köré) és koptein (levágni). Egy nagyobb munka kivonata, ill. egy elbeszélés vagy beszéd alkotórésze, darabja.

Eszkatológia — a görög eszkathon (legtávolabbi, végső) és logosz (tan, tanítás) szavak összetételéből származik. Jelentése: a végső dolgokra, a történelem és a világ végére vonatkozó. Ószövetségi értelemben a prófécia helyébe lépő, a történelem végére és céljára tekintő reménység, amely Jáhvé csodájára várt, amellyel majd belenyúl a történelem folyásába és megvalósítja királyi uralmát. Az Újszövetségben mindez Krisztus királyi uralmára vonatkozik. A kifejezést először a 19. sz.-ban használták a rendszeres teológia ama részének megnevezésére, amely a „végső dolgokról szóló tanítással“ foglalkozott, mint pl. halál, ítélet, menny, pokol, üdvösség stb.

Parallel — az újszövetségi kutatásban azoknak a helyeknek a megjelölésére szolgál, amelyek két vagy több szinoptikus evangéliumban is megtalálhatók.

Paruzia — görög eredetű szó, jelentése: megjelenés, jelenlét. A hellenisztikus szóhasználatban jelentette egy magasrangú méltóság, különösen a király vagy

császár látogatását egy adott vidékre, ill. helységbe. Az Újszövetségben Krisztus második eljövételére alkalmazták, amikor ismét meg fog jelenni dicsőségben, hogy megítélje a világot és megváltsa az ő népét. Ebben az értelemben vált a bibliakutatás és teológia szakkifejezésévé.

Apokaliptika — az apokalipszis görög szóból származik, melynek jelentése: felfedés, leleplezés, azaz a titoknak s a titkos jövődönnek felfedése. Mint vallásos irodalmi műfajt jelölő szó, azokat a zsidó és keresztény vallásos iratokat jelöli, amelyek a világ végső kibontakozása titkainak felfedésével foglalkoznak. Legerősebb jellemvonása a spekulatív fantázia, amellyel a történeti személyeket és népeket erkölcsi természetű erőkké és hatalmakká alakít; valamint a jelképes és a homályos, titkos beszédmód, amelynek rejtelmeibe csak a beavatottak tudtak, ill. alapos felkészültséggel lehet, behatolni.

Ekléziológia — egyházzal szembeni tanítás, ill. az egyházzal (eredetével, céljával) foglalkozó tan.

GELLÉRD IMRE

A PRÉDIKÁCIÓ IDŐSZERŰSÉGE

A történelmi kereszténység a prédikáció időszerűségét alaki kérdésnek tekinti. Tartalmi szempontból az igehirdetéssel kapcsolatosan az időszerűség problémája alig tehető fel. Az ige önmagával való örök azonosságának elvéből következik, hogy az ige, mint a prédikáció egyetlen lehetséges tárgya, mindig időszerű. A vallás erkölcsi értékek örökkévalóságában mi is hiszünk, ez azonban szerintünk csak formailag érvényes. Például az igazság mint értékfogalom örökkévaló, de tudatában vagyunk annak is, hogy e fogalom tartalma még az egy és ugyanazon szentírásbeli kijelentés keretei között is állandóan változik. Hogyne változott volna akkor az egyes történelmi korszakokban! A prédikáció időszerűsége azt jelenti, hogy a formailag örökkévaló vallás erkölcsi értéknek azt a tartalmat igyekszem megadni, melyre az én korom emberének éppen szüksége van. Így értelmezve a korszerűség nem csupán alaki kérdés, hanem elvi és tartalmi is. Ezt egyetlen példa is megvilágítja. A keresztény élet értékrendszerében fontos helyet foglal el pl. az Istennek való odaszentelődés parancsa. Ha most végiggondoljuk, hogy ez az egyébként örök értékű és érvényű vallás erkölcsi követelmény mit jelentett pl. a prófétáknál, mit jelentett a zsidó papságnál, mit a farizeusoknál, mit Jézusnál, az esszénusoknál, az őskeresztényeknél, a szerzetesség korában és végül mit jelent a modern hívő ember számára, akkor megértjük, hogy az örökkévalóság keretein belül minden értéknek megvannak a maga kor szabta tartalmi változatai. Korszerűvé tenni a prédikációt annyit jelent, mint az itt és most vonatkozásaiban ragadni meg és mutatni fel az értéket.

Nem kezdhetünk témánk gyakorlati tárgyalásába mindaddig, amíg nem adunk választ egészen röviden egy lényeges kérdésre: a keresztény prédikációban húsz évszázadon át mi volt az időszerű? Más szóval milyen tartalmi és alaki feltételek tették időszerűvé a prédikációt századokon át?

Ha Jézussal kezdjük, külön tanulmány tárgyát képezhetné az, hogy miben állott az ő tanításainak időszerűsége. Mielőtt felelnénk

erre a kérdésre, jegyezzük meg, hogy a prédikálásban nincsen abszolút időszerűség, mert ez azt jelentené, hogy a szónok kora valláserkölcsei értékrendszerét fejezi ki hiven, holott a prédikáció mint nevelő eszköz sokszor éppen arra van hivatva, hogy ezt az értékrendszert összetörje, megsemmisítse, átalakítsa. Tehát nem mindig az az aktuális, ami éppen van, hanem az is, aminek lennie kellene. A próféták s köztük Jézus beszédeinek aktualitása sem abban áll, hogy pusztán tükrözik koruk felfogását, hanem abban, hogy felismerték koruk valláserkölcsei szükségletét, függetlenül attól, hogy a széles tömegek képviselték-e vagy igényelték-e ezt vagy sem. A próféták és maga Jézus is az aktualitás fogalmának értékelméleti vetületével ajándékozták meg a kereszténységet. A valóság síkját átvitték az eszmény síkjába, a van-t a kell világába, az ontológiai dimenziót az axiológiai dimenzióba. Az aktualitás tehát ezek szerint az értékek világában nem a van-nak, hanem a kell-nek, nem a szubjektív, hanem az objektív szükségletnek a kifejezése. Az aktualitás emiatt nem mindig egy azzal, amit éppen óhajtunk, noha ez volna a kívánatos, hanem sok esetben más, több ennél. Jézus nem azt fejezte ki, amit korának embere követelt, ellenkezőleg, gyakran ostromozta azt. Ő egy új és az addiginál magasabbrendű értékrendszert teremtett, melynek történelmi szükségességét látta időszerűnek. Az örök *kell* értékrendszerét helyezte bele abba a mába, melyben élt. Tragikum — akárcsak a többi próféták tragikum — az aktuális *van* és a *kell* éles ellentétéből származott. Ez az ellentét már nem jelentkezik beszédeinek alaki arculatában, s ez volt a nagy szerencse. A néptől sokban idegen, a nép etikai színvonalát messze túlhaladó új értékrendszerét a kor kifejezőmódjának köntösébe tudta öltöztetni. Gondoljunk a hasonlatokra és példázatokra.

Az időszerűség nem az örökkévaló értékkel szemben való engedmény, hanem értelmes alkalmazkodás éppen az örökkévaló érték győzelme érdekében. Ez az alkalmazkodás tette időszerűvé az apostolok, de főleg Pál missziói prédikálását. A keleti egyház nagy szónokainak négy homiletikai tény kölcsönzött időszerűséget. Tartalmilag: a hellén szellem kifejezése és a miszticizmus. Alaki szempontból: a szentek életéből vett illusztrációk fantasztikus tömege és a polemikus hajlam. A nyugati egyház szónokai között Ambroszius gyakorlati tanácsaival, Augustinus és követőinek a római jogból kisarjadzó tekintélyelvvel váltak beszédeikben időszerűkké.

A középkor túlkapasai új szükségleteket érleltek meg a lelkekben, melyeket a reformáció fejezett ki. Huszt a gyújtó lángolás, Luthert az egyéni átélés, Kálvint a hangvétel erélye, a pietistákat az érzelmi mélység, valamint a homiletikai egyszerűség és közvetlenség tettek a maguk idejében időszerű szónokokká. A felvilágosodás szónokai az észérvek ragyogtatásával, Schleiermacher és követői személyes hit-tapasztalataik, élményeik egyszerű hangan való közlésével, a francia romantikusok gondolataik eredetiségével és forradalmi tónusával, az angolok a sarjadó liberalizmus húrjainak pengetésével váltak korukban aktualisokká.

Dávid Ferenc beszédének időszerűségét kora magasabb valláserkölcsei igényeinek, hiányérzetének, igazságszomjának, kereső szenvedélyének a legmagasabb síkon és a legmagasabb homiletikai eszközökkel való kifejezése biztosította. Enyedi azért volt aktuális, mert a

háborúk okozta erkölcsi sebeket igyekezett orvosolni. A felvilágosodás szónokai makacs merészséggel ostorozták a még mindig uralkadó obszkurantizmust és a maradiságot, felhasználják a kor tudományos kutatásainak eredményeit. Kriza János a túlzó racionalizmus elleni hadakozásával a legizibb aktualitás húrjait pengette. Ferencz József és köre szinte abszolút hitelességgel fejezik ki koruk liberalizmusát, individualizmusát, optimizmusát, polémikus hajlamait és esztétikai igényeit.

Az unitárius hitnézetből egyenesen következik, hogy a lelkésznek időszerű beszédet mondania kötelessége már a négyszáz éves hagyományánál fogva is.

Mi a különbség az időszerű és nem időszerű prédikáció között? Az, hogy az időszerű prédikáció az örökkévaló értékek feltárása, megvilágítása és a személyiségbe való átültetése rendjén tudatosan és következetesen tekintettel van annak a kornak szellemére, igényeire, értékvilágára, szükségleteinek sajátosságaira, melyben a beszéd készül és elhangzik. Az időszerűség nem illetheti meg az olyan beszédet, melynek szerzője bemutatja és kifejezi ugyan az örök értékű valláserkölcsei eszméket (igazság, szeretet, jóság, béke, méltányosság, szépség, tökéletesség, Istenország), de csak önmagukban, általánosságban, sub specie eternitatis, anélkül, hogy tekintettel lenne kora emberének, társadalmának lelki, szellemi, erkölcsi stb. sajátosságaira, igényeire. Az ilyen beszédet, ha értékes, nevezhetjük klasszikusnak, s azt bármikor, bárhol el lehet mondani, de szerzőjének számolnia kell azzal, hogy beszéde nem hatol be gyülekezete lelkiségének mélyebb rétegeibe, mivel azt nem az időszerűség feltételei mellett és eszközeivel ragadta meg, ha egyáltalán megragadta.

A lelkész a ma emberének prédikál. Prédikálása három tényezőről múlik: a hallgatóság, a lelkész egyénisége és maga a prédikáció. A homiletika története azt mutatja, hogy századok során a keresztény prédikátorokat az evangéliumi magvetésben sokkal inkább a mag érdekeltte, mint a talaj és a magvető. Jézus példázatában a három tényező közül kettő: a mag és a magvető változatlan, állandó tényező, csupán a talaj változik. Jézusnál éppen az időszerűség igénye volt az ok, amiért a három tényező viszonyulását ebben a képlettben mutatta be. Az újkori homiletika mindháromat változónak tekinti. Nemcsak a talaj sokféle, hanem a mag és a magvető is. Mindhárom függvénye egymásnak. A tényleges állandó a cél, a termés, a tökéletes valláserkölcsei személyiség, illetve az általa teremtett univerzum: Istenország. A korszerűség azt jelenti, hogy mind a három tényezőben olyan kor szabta változásokat eszközölünk, melyek által a legkedvezőbben szolgáljuk a célt.

A változásokat a ma emberében kell létrehoznunk, ő az időszerűség. Prédikációnkat tehát időszerűvé a ma emberéhez való ún. *homiletikai alkalmazkodásunk* teszi. Az örökkévaló értékek rendszeréből azt nyújtom neki, ami a cél szempontjából a legoptimálisabb, aminek a beplántálásával szemben a legkisebb ellenállást fejt ki, ami az ő lelki sajátosságaival a leginkább megegyezik.

Ehhez — természetesen — a ma emberének alapos és sokoldalú ismerete szükséges. Ennek az emberismeretnek a megszerzése komoly antropológiai, lélektani, társadalomelméleti, karakterológiai, filozófiai,

etikai és teológiai tájékozottságot és sok gyakorlati megfigyelést igényel a lelkésztől. Adler írja: „Emberrel bármit is kezdeni emberismeret nélkül, lehetetlenség.”

A továbbiakban próbáljuk felvázolni a mai keresztény ember és gyülekezet lelki alkatát s az ebből fakadó igényeinek, szükségseinek, fogékonyságának sajátosságaiból vonjunk le homiletikai következtetéseket. Eljárásunk, ha következetes, célba visz: az időszerűség elvi, tárgyi és alaki feltételeinek felfedezéséhez és felmutatásához.

Milyen tehát a ma embere és mi következik ebből a prédikátorra, a prédikációra és a célra nézve?

1. A mai ember többségének szemléletmódja *realista*. A valóság érdeklő és izgatja. Nem a hímes szavak, hanem az erős valóságok tetszenek neki. Innen következik, hogy az időszerű prédikációnak is realitánnak kell lennie. Ez azt jelenti egyfelől, hogy ténylegesen létező gondolatokat és élményeket tár a hívek elé. A realista beszéd helyesen méri fel a gyülekezet képességeit. Nem követel olyant, amire a gyülekezet képtelen, vagy amit nem áll módjában megtenni. A szónok esetében nagyon is igaz, hogy aki sokat követel, az keveset sem kap. A ma embere mértéktartó, mértéktevő. Tudja, hogy képességei nem végtelenek; érzi, hogy meddig mehet el a követelmények megvalósításának skáláján. Ezért a realista beszéd nem állít fel túlzott, agyonidealizált, határtalanul igényes célokat. A tökéletességről, vagy Istenországról szóló beszédeink azért nem lehetnek időszerűek, mert túl nagy bennük az igény, nem számoltunk az ember etikai teljesítőképességének reális határaival. A korszerű beszéd nem kalandozik el az eszménységek világának elérhetetlen régióiba. Ez nem jelenti azt, hogy az eszményt — jelen esetben — a tökéletességet feladtuk, csak nem követeljük az egészet egyszerre. A realista prédikáció módszere a fokozatosság. Nem a legtávolabbi pontra figyel, hanem csak a következő lépésre. A realista prédikáció tudatában van annak, hogy a ma emberét első helyen a konkrétumok, a pontos, jól meghatározható, félreérthetetlen, félremagyarázhatatlan, világos tények érdeklik és tudják a figyelmét megragadni. Eppen ezért a realista beszéd igyekszik a felvett témában rejlő anyagot a gyakorlatba átültetni, azaz a maga teljes valóságában ragadni meg. A realista beszéd nem idealizál, a valóságot mutatja be. Amint Boileau mondja: „Százszor is kérdezd meg magadtól: valóban ezt akartad-e mondani?” „Valóban az olvasó is ezt érti-e, nem valami mást?” Korunk realizmusa a lelkésztől hat dolgot követel:

a) Tartózkodjunk a ködösítés minden nemétől. Beszéljünk úgy, hogy ha istentisztelet után a legegyszerűbb hallgatónkat megkérdezné valaki, mit prédikált a lelkész, akkor ő három-négy mondatban világosan tudja megmondani, miről volt szó a templomban, és ne kényszerüljön így nyilatkozni: Szép volt a prédikáció, de nem tudnám megmondani, miről is volt szó benne. Minden benne volt.

b) Utasítsuk el a művészetelméletnek azt a legújabb nézetét, mely szerint a műalkotó feladata abban áll, hogy kiprovokáljon egy gondolat- vagy élménysort, a többit bízva a műélvezőre. Vannak lelkészek, akik összetévesztve a művészi szemléletet a prédikációval, egy témát csak felvázolnak, csak félig fejtenek ki. A kifejtés folytatását rábízják a hallgatóságra. Nem győzzük hangsúlyozni, mennyire hibás ez az el-

járás, mennyire ellenkezik a prédikálás célkitűzésével, a mai ember realista igényével: bizonyosságokat és nem ködös sejtéseket adni, illetve kapni.

c) Bár tárgyunk elvont, mégis próbáljunk minél több konkrét fogalmat használni. Itt a költőktől tanulhatunk. A költészet művészete éppen abban áll, hogy az elvontat konkrétta fejezi ki. „Tárgyasítja, materializálja az ideális anyagot.”

d) A gondolatokat figyelmesen végzett elhatárolással tesszük félreérthetetlenekké. A cél szabta terelőségatlás kordáiból nem szabad egy pillanatig sem kiengedni a gondolatokat, mert azok azonnal elburjánznak. A téma fáját állandóan nyenesni kell. Nem engedni, hogy arra nőjön, amerre ő akar, hanem arra, amerre mi akarjuk. A homiletikai burjánzás vesszője még a legképzettebb lelkészeket is állandóan kísérti.

e) A ma emberének realista szemlélete azt is megköveteli, hogy a téma ne legyen sokrétű, hanem egyetlen, egynemű közet csupán.

f) A realizmus követelménye az is, hogy nyújtsunk vallási, teológiai, filozófiai és erkölcsstani fogalmakat, illetve a hívek jelenlétében tisztázzunk ilyeneket. Ne felejtjük el, hogy híveink egy része teológiaiilag képzetlen, éppen ezért tisztázás előtt és nélkül ne használjunk szakkifejezéseket.

g) Használjunk minél több meghatározást, következtetést, melyek nemcsak a nyelvezetünket teszik logikussá és konkrétta, hanem magát a tárgyat is. Kerüljük a kétértelmű szavakat.

h) A realizmus tanít meg arra is, hogy ne operáljunk ún. formális témákkal. Ne beszéljünk pl. általában a szeretetről, hanem tárgyasítsuk azt, és beszéljünk pl. emberszeretetről, hazaszeretetről, istenszeretetről, a munka szeretetéről stb. Ne érzelmeket, hanem érületeket, azaz tárgyasult érzelmeket tárjunk hallgatóink elé.

2. A ma gondolkodása erőteljesen *dialektikus*. A ma embere elmentétekben ítél és értékel. Az ellentét lehet romantikus és logikai. Az első bizonyos jellemtartalom idealizálását, a második a megértést és rávezetést szolgálja. Utóbbiból egy igen fontos korszerűsítő eljárás következik: a gondolat, sőt az egész téma szélső pontjainak szembeállítás. Az erény és a bűn, a jelen és a múlt, a jóság és a gonoszság, szeretet és gyűlölet, emberség és embertelenség a korszerű prédikációban nem párhuzamos, hanem dialektikus egymásmellettiségben jelennek meg. Az ellentétek elve azonban nem vezethet másokkal való polemizáláshoz.

3. A ma emberének *kultúrszinvonala* és igénye jóval magasabb, mint a régieké. A ma ember, különösen pedig a szocialista társadalom polgára, iskolázott, könyveket, lapokat olvas, rádiót hallgat, TV-t néz, egyszóval a kultúra emlőin nő és gyarapodik. A korszerű prédikátornak számolnia kell ezzel. A lelkészeknek, ha időszerűt akar adni, állandóan művelődnie, tanulnia kell, lépést tartani a leghaladottabb művelődéssel. Az a patinás mondás, hogy a jó pap holtig tanul, ma halálosan komoly. Készülnünk kell szolgálatainkra, meg kell írunk beszédeinket, s a szövegen az utolsó pillanatokig is és a szolgálat megtörténte után is állandóan javítani kell.

4. A ma embere szereti az *újat*, szereti a meglepőt, a szokatlant, az eredetit. Semmi sem áll távolabb tőle, mint a sablon s az ismétlés.

Hányszor halljuk híveinktől közvetett utakon: Szépen prédikál a mi papunk, de már évek óta nem mondott újat, ismétli magát, kifogyott a mondanivalóból, kezd unalmassá válni... A lelkészek részéről viszont sokszor hangzik el ilyen megjegyzés: Hogyan adhatok újat, amikor az evangéliumot kell prédikálnom, és az pedig ma is ugyanaz, ami tíz évvel ezelőtt volt. A könyörülő samaritánusról pl. ma sem mondhatok mást, mint amit tíz évvel ezelőtt mondtam. Ez igaz, de egy-két megjegyzés ide kívánkozik.

— senki sem kötelez arra, hogy a könyörülő samaritánusról prédikáljak;

— de ha mégis ezt választottam, tudnom kell, hogy a példázatban rejlő gondolatokat egyetlen beszédbe kifejtteni, kimeríteni lehetetlen. Gazdaskodjunk tervszerűen anyagunkkal. A samaritánus példázata alapján több érdekes, színes, időszerű beszédet mondhatunk.

— A mai ember igénye az új iránt nem mindig csak tartalmi jellegű, lehet az formai is. Ugyanazt a témát prédikálhatom többször is, ha új köntösbe tudom öltöztetni. Ünnepi beszédeinkben, ahol a témakészlet aránylag szűk, még inkább kénytelenek vagyunk az alaki újszerűség elvét alkalmazni.

5. A ma emberének szemléletmódja túlnyomó részt *látásos*. Mint a gyermek, mindent látni akar. Ezért utazik annyit. Ebből következik, hogy a prédikáció csak akkor korszerű, ha láttat, ha képei között a látásosak túlsúlyban vannak. Szemléletesen kell beszélnünk, sok-sok vizuális képet kell használnunk. Szemléltetni annyi, mint a tértelet térben, az időtlent időben jeleníteni meg. A nagy szónokok korukban azért tudtak időszerűek lenni, mert a legelvontabb témát is szemléletesen tudták felmutatni, kifejtteni. Megfigyelhetjük, hogy a mai szónokok nálunk és külföldön egyaránt fokozott mértékben használnak ótestamentumi témákat. Miért? Azért, mert az Ótestamentum sokkal szemléletesebb, mint az Újtestamentum.

6. A mai ember felfogásmódja inkább *kifelé forduló*. A karakterológiai kísérletek azt igazolják, hogy minden száz ember közül hetven extrovertív típus. Ebből is vonhatunk le homiletikai következtetéseket pl.:

— Mivel valláserkölcsei szemlélet befele nézések nélkül nincs, tudva, hogy hallgatóink túlnyomó része kifelé forduló, ebből azt az elkötelezést vonom le magamnak, hogy nagyobb erőfeszítéseket tegyek annak érdekében, hogy a vallásos élmény által megkövetelt befele nézés feltételei híveim lelkében megteremtődjenek.

— A kifelé forduló típus figyelmének a központjában az objektív világ, az énen túli *más* áll. Ha az így van, akkor ebben az objektív világban keresem velük a valláserkölcsei értéket is. Használok a kozmikus érveket, melyek iránt valóban a mai ember részéről hallatlanul nagy az érdeklődés. Kifelé forduló alkatából fakad a mai ember ún. kozmikus látásmódja is. Oriana Fallaci írja művében: „A mai ember mindent kozmikus dimenziókban akar látni... túllépte szűkebb hazájának, a Földnek határait...” Erre az új, a ma embere életébe belépett dimenzióra feltétlenül tekintettel kell lennie a korszerű prédikációnak.

7. A mai ember a régivel szemben *cselekvő* részese kíván lenni minden történésnek, személyesen akar mindenről meggyőződni. Ezt a

jellemvonást a korszerű prédikátor úgy használja fel, hogy mondani-
valóját minden ízében viszonyítja a hallgatóihoz, minden cselekmény,
helyzet központjába őket állítja, rájuk céloz. Pl. A tékozló fiúról
van szó. Kérdezzük: mit tettél volna te, atyámfia, ha a tékozló fiú ap-
jának a helyében lettél volna? Szinte minden bibliai történettel kap-
csolatosan tehetünk fel hasonló kérdéseket. Ezt az eljárást szubsztitu-
ciónak vagy behelyettesítésnek hívjuk. Ezzel a módszerrel hallgatóin-
kat szemléletesen a bibliai történet s így az egész prédikációnak is
részeseivé, szereplőivé tehetjük.

8. Az új ember jellemzője a *kritikai* hajlam is. Ez egyéniségének
az értékeléséből, sőt túlértékeléséből fakad. Nem hajlandó elfogadni
semmit, mielőtt azt saját egyéniségén át nem szűrte, azaz meg nem
bírálta. A kritikának szubjektív kritériumai vannak, s a korszerű pré-
dikáció egyik feladata az, hogy a különféle kritériumok, értékelési mér-
cék rendszerébe beépítse a valláserkölcsei kritikai mércét is.

9. Vannak lelkészek, akik elfelejtve, hogy a mai ember *büszke*
korára, próbálják mintegy kitépni hallgatóikat a mából s áthelyezni
őket a bibliai múlt agyonidealizált világába. A korszerű szónok illet-
nem tesz, vagy ha igen, azért cselekszi, hogy a ma életét mutathassa
be ideális fokon. Mi is hiveinkkel együtt büszkék kell hogy legyünk
korunkra, annak vívmányaira, emberfeletti teljesítményeire. El kell
vetnünk azt a rousseau-i gondolatot, hogy a technikai fejlődés fordítot-
tan viszonylik az erkölcsi fejlődéshez. A tudás nem teheti rosszá az
embert, s ha mégis azzá lesz, annak más okai vannak. Alig van idő-
szerűbb téma, mint az, hogy a technikai haladás nem kerékkötője az
erkölcsinek. A humánium éppen a tudományos és technikai haladás
feltételei között fejlődik és tisztul.

10. A mai ember *élményéhes*, ez fiatalságának legkirívóbb is-
mertetőjegye. Innen következik, hogy prédikációnkban ne csak taní-
tani akarjunk, hanem igyekezzünk élményt nyújtani: értelmi, érzelmi
és valláserkölcsei élményt. Ez az élményéhség termelte ki az új ember-
ben az ún. modern hedonizmust és eidaimonizmust. A szórakozás, a
gyönyör, a boldogság utáni vágy és hajsza rányomta bélyegét korunk
emberére. Minél több kellemes, szórakoztató élményt nyújt valami,
annál keresettebb cikk. A prédikáció világa nem evilágból való, és
mégis, itt is lehet és kell a komolyság határain belül a kellemességet,
a szórakoztatást, az élményt művelni. Érdemes foglalkozni azzal, hogy
miképpen tudnók a prédikációt élményforrássá, kellemessé tenni. Kül-
lönös kérdés ez, mely tárgyunkon túlmutat.

11. A ma embere *haszonelvű*. Mindent valamiféle haszonból tesz,
minden cselekedete mögött valamilyen érdek húzódik meg. Erkölcsi
cselekedeteinek is egyik fő indítóoka az érdemesség: érdemes-e jól
tenni, ezt vagy azt megtenni, vagy ne tenni meg? Ebből tanulságul le-
szűrhetjük, hogy sohase prédikáljunk egy témát magáért a témáért.
Bármilyen etikai normát, magatartást ajánlunk, rögtön tegyük hozzá,
hogy érdemes ezt elfogadni és megcselekedni, mivel ez saját jól felfo-
gott érdekeinket szolgálja, közvetetten vagy közvetlenül, ebből nekünk
előbb-utóbb erkölcsi, szellemi és anyagi hasznunk, előnyünk származik.
Az erkölcsi önérték nem tartozik a leghatásosabb motívumok közé.
Abszolút formában nem is létezik mint ilyen, hiszen minden önmagáért
a jóságért végrehajtott jócselekedet valamilyen pozitív gyümölcsöt

terem akarataink ellenére is. Bár nem ezért tettük meg a jót, mégis elfogadjuk az isteni jutalmat. „A jótett olyan gyümölcsfa, mely terem akkor is, ha nem számítunk rá, akkor is, ha nem terméséért ültettük.” A korszerűen prédikáló lelkész a legidealistább hallgatóinak is minden követelményért, erkölcsi áldozatért ígér valamit, és pedig legalább annyit, amennyit tőle erkölcsi befektetés címen megkövetelt. Igéreteinkben ne legyünk fukarok, de felelőtlenek sem.

12. A modern ember a *tapasztalat* embere. A dolgok és tettek értékét, érvényét a tapasztalattal igyekszik lemérni és alátámasztani. A korszerű prédikációban mind a lelkész, mind a hívek tapasztalatainak fontos szerepet kell biztosítani. Sokat kell hivatkozni a tapasztalatra. A tapasztalat egyik formája a kísérlet. A valláslélektan modern képviselői által végzett kísérletek eredményeit kiváló eredménnyel hasznosíthatjuk.

A homiletikai empirizmus egyik központi kérdése a *hogyan?* A régi prédikátorok művészi, kidolgozottan mutatták fel a célt, az eszményt, ecsetelték annak nagyszerűségét, retorikai műfogásokkal igyekeztek megszerettetni, elfogadtatni azt, de arra a kérdésre, hogy hogyan jutok el a célhoz, mindig másra hivatkoztak. Ennél a kérdésnél a legragyogóbb szószéki produkciók is magára hagyhatják az embert. Nem lehet a kérdés elől kitérni. Konkrétan meg kell mondani, hogy a cél elérése érdekében ezt kell cselekedni, ilyen meg ilyen segédeszközöket kell igénybe venni. A modern ember helyesen érzi, hogy a világ nem célok, nem eszmények hiányában szenved, hanem utak hiányában. Schian írja, hogy az olyan lelkész, aki folyton a célt mutatja, de konkrét utakat a cél felé nem jelöl meg, azaz nem felel a *hogyan-ra*, hasonló ahhoz az emberhez, aki megmutatja a nyulat, de azt már nem mondja meg, hogyan lehetne meg is fogni azt.

13. A modern prédikálás — akárcsak a pedagógia is — nem annyira bele akar vinni valamit a személyiségbe, mint inkább *kihozni* abból valamit. Szemben a régi prédikációkkal, amelyek impresszív jellegűek voltak, a korszerű beszédnek expresszív irányúnak kell lennie. Ne belepredikáljuk az értéket az emberbe, hanem kipredikáljuk, ki-neveljük belőle a benne rejlő értékcsírákat. Ehhez ismernünk kell a hallgatóság lélektanát.

14. A ma emberének látó- és érdeklődési köre nagyon széles, túlterjed a maga egyéni problémáin és belehatol a hozzá hasonló emberek életébe is. Ez az egymásbahatolás a *szociális* érzék, etikailag a humanizmus előfeltétele. Nincs aktuálisabb beszédtema, mint az egészséges humanizmus, a szociális igazság, a szocialista erkölcs és méltányosság, a béke, az együttműködés és a barátság elvein felépülő új világ áldott képe. El sem képzelhető beszéd, melyből ezek a magas elvek és eszmények ki ne csendülnek.

15. A mai ember *autonóm* személyiség, vagy legalábbis erre vár. Nem készen várja a dolgokat, hanem maga szeret mindennek utánanézni. Ennek a mentalitásnak következménye többek között az is, hogy az objektív isteni kinyilatkoztatás teológiája már nem felel meg neki. A kinyilatkoztatást kezdi felváltani a *megismerés*. Nem Istentől várja, hogy jelentse ki magát, hanem ő akarja megismerni Istent. Innen a lázas istenkeresése. A Biblia tekintélyét elismeri, de megkülönbözteti a mítoszt a történetiségtől. Jézus alakja hovatovább mind

emberibb lesz. A felekezeteket nem tekinti végleges történelmi kategóriáknak. Ezért az időszakos beszéd ökumenikus jellege elkerülhetetlen.

Alaki szempontból a korszerű prédikáció egyes sajátosságait már említettük. De kínálkozik még néhány: a régies, archaikus formanyelv kultusza. Legyen a prédikáció stílusa egyszerű, kifejező és szép, legyen írói, a szavak jelentése fedje a dolgok jelentését, kerülje a nevetségest, naiv illusztrációkat; ne ostorozzon, tudva, hogy a mai ember büntudata csekély; a bűnt úgy tüntesse fel, mint Jézus: betegségnek, javítható hibának; kerülje a felesleges szóhalmozást, a dagályos szuperlatívuszokat. Alkalmazzon érdekes paradoxonokat, párhuzamokat, antitéziseket, eredeti hasonlatokat, kérdezzen, fokozzon, használjon népies kifejezéseket, rendszerezzen, alkalmazzon, összefoglaljon. Legfőbb stiláris követelmény mégis a világosság, a pontosság, a rend, a természetesség és bizalmasság.

KATHONA GÉZA

ERDÉLYI UNITÁRIUS TANULÓK KÜLFÖLDÖN 1711-IG

Az antitrinitarizmus erdélyi úttörői kezdetbeli lutheri felfogásuknak megfelelően a wittenbergi egyetemen szélesítették ki teológiai műveltségüket. *Dávid Ferenc* 1545 októberében, majd 1548. jan. 20-án „Franciscus Litteratus Klausenburgensis” néven¹, *Heltai Gáspár* 1543. febr. 17-én², *Basilius István* 1549. júl. 22-én³, *Egri Lukács* 1552. jún. 20-án⁴ iratkozott be a wittenbergi egyetemre, de Dávid, amint egymásután kétszeri beiratkozásából is látható, megszakította itteni tanulmányait s „Franciscus Transilvanus” név alatt a dogmatikus merevségtől szabadabb oderafrankfurti egyetemet látogatta 1546 végétől vagy 1547 elejétől fogva.⁵

A szász *Kratzer Lukács* 1569. ápr. 9-én már unitárius szemlélettel lépett a wittenbergi egyetem hallgatói közé⁶, ám még ugyanazon évben a szabad légkörű baseli egyetemen tűnt fel „Lucas Koetzer Transilvanus” néven⁷, míg végül Skaricza Máté társaságában 1571 márciusában visszament Wittenbergbe.⁸ Hogy *Kratzer Lukács* unitárius volt, azt *Skaricza Máté* a Szegedi-életrajzban megörökítette, s ez nem meglepő, mert édesatyja, *Kratzer György*, előbb besztercei, utóbb pedig kolozsvári szász prédikátor a harcoss unitáriusok közé tartozott, s mint ilyen részt vett az 1569. évi nagyváradi hitvitán.⁹ *Kratzer Lukács* ingázása a wittenbergi és a baseli egyetem közt még az útkeresést mutatja. Az unitárius eszme kibontakozásával és megszilárdulásával ez irányzat ifjú hívei hamarosan megállapodtak, s a szabadabb gondolkodást toleráló padovai és a megkötöttségeken felülemelkedni tudó oderafrankfurti egyetem mellett horgonyoztak le.

Dávid Ferenc és *Blandrata* 1568 áprilisában a kolozsvári iskola három kiváló növendékét, *Hunyadi Demetert*, *Abafáji Gyulai Pált* és *Pécsi Jánost* továbbtanulás végett Olaszországba küldték. Közülük *Hunyadi*

Demeter 3 évig, Abafáji Pál 5 évig tanult Padovában, Pécsi János itt-tartózkodásának időtartama azonban ismeretlen. Hunyadi Demeter Dávid püspök utóda, a humanista lelkületű Gyulai Pál meg Báthory István titkára lett, Pécsi János hazai működését viszont homály takarja, csak annyit tudunk róla, hogy ifjan hirtelenül halt el, s e körülményt a jezsuita Possevino Antal az „áriánus eretnokség” isteni büntetésének minősítette.¹⁰ Azt azonban nem lehet határozottan állítani, hogy ők azonosak lennének azzal a három ifjúval, aki 1572-ben Olaszországból Erdélybe hazatérve feltűnést keltett a lélek halandóságát valló nézetével.¹¹ 1568 első felében érkezett Padovába egy másik *Gyulai Pál* is, aki ezt megelőzően, meg ennek utána is a gyulafehérvári unitárius iskola rektora volt, s unitárius részről tevékeny szerepet vitt az 1568. évi gyulafehérvári hitvitán. Allítólag 1569 után Bolognában is megfordult.¹² Ezeket követte *Eössi András*, aki ekkor még unitárius volt. 1582. máj. 26-án iratkozott be a jurista fakultásra, majd hazatérte után a szombatos felekezet alapítója lett.¹³

Valamivel utóbb *Enyedi György* tűnt fel Padovában. Jakab Elek, Veress Endre, majd Gál Kelemen a Kénosi Tözsér—Uzoni Fosztó-féle kéziratok egyháztörténet azon közlésére támaszkodva, hogy Enyedi György 16 éves ifjúként ment külföldre, 1571—1574-re tették az ő genfi és padovai tanulását.¹⁴ Ez időmeghatározást megdönti az eredeti anyakönyvi bejegyzés, mely szerint Enyedi az 1584-től 1589-ig terjedő hat év valamelyikében iratkozott be a genfi akadémiaára. Összegezve ez új adatot Enyedinek a Szilvási János ellen írt vitairatában önmagáról közölt életrajzi mozzanatokkal, kitűnik, hogy ő 1578-ban kezdődő kolozsvári lektori szolgálata után 1584-ben ment külföldre, s miután Genfben 1585 végéig másfél, Padovában pedig 1587 elejéig több mint másfél évet töltött, majd ezután még utazott is, tehát 1587 őszén tért vissza hazájába, hol ekkor kolozsvári rektor, 1592 őszén pedig ugyanott prédikátor és püspök lett.¹⁵ Maradandó becsű munkája, az *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti* halála után, 1598-ban adatott ki Kolozsvárott Toroczkai Máté által.¹⁶ Enyedivel egy időben kerülhetett Padovába Dávid Ferencnek nagyreményű fia, *Hertel János*, kinek itteni tanulásától először 1586-ból értesülünk, 1589-től 1593-ig pedig számos adat igazolja, hogy kiemelkedő hallgatója volt az egyetemnek.¹⁷ Közben 1586 januárjától a baseli¹⁸, szept. 15-től pedig a heidelbergi egyetem¹⁹ hallgatója lett. Példáját követve 1587. aug. 16-án két főrangú erdélyi unitárius ifjú, *Kornis György* és *Sombori Sándor* lépett a heidelbergi egyetem hallgatói közé, harmadikul csatlakozott hozzájuk 1589. jan. 25-én a szintén előkelő családból való *Bogáthi Miklós*.²⁰ Tanulását, mint Hertel János is, Padovában folytatták, hol Sombori Sándor 1591. márc. 2-án, Kornis György és Bogáthi Miklós pedig 1591. okt. 21-én iratkoztak be, s Bogáthi és Sombori 1593-ig időzött itt, Kornis György viszont 1592-ben Padovában elhunyt.²¹

Deidrich György 1589-ben tartózkodott Padovában. Életét kolozsvári unitárius prédikátorként fejezte be.²² *Göcsi Nyirő Pál*, a későbbi kolozsvári elsőpap 1599-től 1600-ig volt padovai studens.²³ *Csanádi Pál* püspök és *Cromer András* rektor, orvos neve nem szerepel Veressnek a padovai egyetem magyar hallgatóiról összeállított művében. Az unitárius írók (Kanyaró Ferenc, Vári Albert) csak általánosságban említik, hogy e két jeles személyiség olasz egyetemeken tanult. Mégis ennek

alapján méltán feltételezhető, hogy az általuk 1603-tól 1608-ig látogatott egyetem a padovai volt, melyen Cromer András orvosi diplomát szerzett.²⁴ 1629. júl. 19-én iratkozott be *ifj. Csanádi Pál*, a hasonló nevű rektornak s későbbi püspöknek unokaöccse, ki hazatérve a kolozsvári iskola lektora lett.²⁵ A juristák anyakönyvébe 1627. dec. 13-án találjuk beírva *Csanádi Gaspárt*. Ennek hazatérte utáni sorsa ismeretlen.²⁶ 1630. febr. 20-án kezdte meg tanulását az artista fakultáson a kolozsvári *Ozdi Tamás*, ki azután 1632. máj. 27-én orvostudorrá avattatott.²⁷ Oda-haza Ozdit a kolozsvári unitárius iskola rektorává választották, s emellett orvosi gyakorlatot is folytatott. 1637-ben társa volt Ráv (Szörös) Mátyás kolozsvári szász unitárius lelkésznek a Beke Dániel püspökké választása miatt támasztott vizsályban²⁸. Vele egyidőben két unitárius studens is tanult Padovában, *Solymosi Boldizsár* és *Dálnoki Nagy Mihály*. Előbbi 1630. júl. 2-án íratta be magát az artisták anyakönyvébe, s még 1634-ben is itt tartózkodott, majd hazatérve a kolozsvári iskolánál lektorságot vállalt, de már 1636. márc. 11-én meghalt.²⁹ Utóbbi 1632. jan. 7-től szintén az artista fakultáson tanult, honnan 1636 tavaszán indult haza, s nyomban lektor, 1638. jan. 26-ától 1648. ápr. 25-én bekövetkezett haláláig pedig rektor lett a kolozsvári unitárius iskolánál.³⁰ 1635. jan. 25-én lépett az artista hallgatók sorába *Dálnoki Nagy Lőrinc*, majd egy évvel később, 1636. jan. 25-én *Dálnoki Nagy János* ugyanoda. 1638 nyarán együtt indultak vissza Erdélybe³¹, s mindketten Kolozsvárott lektorul alkalmaztattak. *Dálnoki Nagy Lőrinc* 1661. aug. 25-én történt haláláig e minőségben tanított, *Dálnoki Nagy János* pedig a lektori tisztből 1640-ben Torockóra, 1648. ápr. 23-án meg Kolozsvárra ment papnak, hol 1654. ápr. 11-én halt meg.³² 1638. okt. 28-án kereste fel a padovai egyetem artista fakultását *Árkosi Gelei Benedek*, az erdélyi unitarizmus legfelkészültebb XVII. századi teológusa. 1645 elejéig tanult itt, mikor orvosi diplomával utazott haza s a kolozsvári iskola lektorává tették meg, mely tisztét az orvosi gyakorlattal 1661-ben esett haláláig folytatta.³³ *Rákosi Nagy Boldizsár* 1651. dec. 22-én iratkozott be az artisták közé. 1655. jún. 15-én ő is megszerezte az orvosi diplomát, s 1655 végén tért vissza. A kolozsvári unitárius kollégiumban 1657. febr. 3-án lektornak, 1661. nov. 12-én pedig rektornak választották meg, majd utóbbi állásáról nemsokára lemondva egyedül az orvosi hivatásának élt.³⁴ *Illyefalvi Mihály* 1651. ápr. 20-án kezdte el tanulását a padovai artista fakultáson, ki idehaza a tordai unitárius iskola rektori tisztét töltötte be.³⁵ *Pécsi András*, az utolsó padovai unitárius hallgató neve 1657. szept. 25-én van az artista fakultás anyakönyvébe bejegyezve. 1659. dec. 13-án orvosi képesítést szerzett, mely után egy darabig Padovában, majd visszatérve Kolozsvárott, 1665 őszétől pedig Nagyszébenben volt gyakorló orvos, végül 1673-tól 1689 nyarán bekövetkezett haláláig e minőségben újra Kolozsvárott működött.³⁶

A padovai egyetemhez az unitárius studensek számára már a XVII. század első felében felzárkózott, sőt e század közepén annak helyére is lépett az oderafrankfurti egyetem.³⁷ Ennek a dogmatikus formalizmustól elzárkózó szelleme egyaránt vonzotta a református és unitárius hallgatókat. Az oderafrankfurti egyetem erdélyi unitárius studentseinek névsorát érintette már az unitárius egyháztörténetírás³⁸, mindazáltal akad azon igazítani és kiegészíteni való. A kiváló zoltárfordító, *Tordai János*³⁹ 1624. júl. 21-i beiratkozásával nyitotta meg az itteni uni-

tárius tanulók névsorát. Őt követte 1625 első felében a gróf Bethlen Péter kíséretéhez tartozó *Vargyasi Dániel János*⁴⁰, az unitárius gyülekezetek áldozatkész patrónusa. *Árkosi Tegző Benedek*⁴¹, a kolozsvári unitárius kollégium későbbi jónévű tanára. 1651. szept. 19-i beiratkozás után jöttek: 1651. szept. 19-én a lengyel eredetű *Pauli István*⁴² kolozsvári tanár, majd szász pap, 1655 második felében *Szentmártoni Bálint*⁴³ kolozsvári, azután torockói pap, 1662. dec. 6-án *Frank Ádám*⁴⁴, a hasonló nevű kolozsvári szász unitárius elsőpap fia, 1667 második felében *Szentiványi Márkos Dániel*⁴⁵ kolozsvári elsőpap és unitárius püspök, 1672. júl. 6-án *Bölöni Bedő Pál*⁴⁶ unitárius püspök, ugyanakkor *Dálnoki János*⁴⁷, a kolozsvári kollégium rektora, 1680. szept. 20-án *Guzovics Jeromos*⁴⁸, a kolozsvári kollégium lektora, 1711. okt. 5-én *Kereszturi Sámuel*⁴⁹, későbbi tordai, majd kolozsvári pap. Törölni kell a Kanyaró által összeállított névsorból *Felvinczi Istvánt*, aki református és berekböszörményi lelkész volt⁵⁰, de pótlólag fel kell venni az oderafrankfurti erdélyi hallgatók közé a Kanyaró által mellőzött *Árkosi Ferencet*, aki unitárius, és 1654. jún. 14-től külföldre menetelig a tordai, majd hazatérése után a kolozsvári unitárius kollégium lektora és a szentpéteri iskola rektora volt.⁵¹

A harmadik egyetem, mely a XVII. század folyamán az unitárius diákok fő tanulóhelye volt, a leydeni.⁵² Ennél különös vonzóerőt képviselt az ottani remonstráns gyülekezet. A remonstráns irányzat mellőzte a szűkkeblű hitvallásokat, s a szentírás alapján álló szabad tanításnak volt a híve, ellene fordult minden olyan kegyességnek, mely az egy Isten tiszteletét veszélyeztette, elítélte a vallásos érzés befolyásolására alkalmazott mindenfajta kényszert és erőszakot, a rövidlátó szubjektív hittel szemben pedig inkább a krisztusi példából táplálkozó cselekvő erkölcsi élet hordozója volt. A dési komplanáció kényszervilágából kikerült erdélyi unitárius peregrinuszok a remonstránsok szeretettel áthatott szabadelvű közösségében otthonosan érezték magukat.

A leydeni s vele együtt az oderafrankfurti egyetemen hospitált erdélyi unitárius diákokkal foglalkozott már Vári Albert is⁵³, de ő katalógus nyújtása helyett beírta annyival, hogy példa gyanánt a 12 oderafrankfurti unitárius hallgatóból 3-at, a 19 leydeniből pedig 9-et bemutatott, közülük is Felvinczi Istvánt, akár Kanyaró, tévesen számolta az unitáriusok közé. Így mindenképpen indokolt a teljes leydeni unitárius névsor összeállítása. A leydeni egyetemnek a református diákok által való tömeges látogatása 1623-ban kezdődött el. De *Makai Nyírő (Rasoris) István* unitárius studens már jóval előbb, 1616. nov. 30-án beiratkozott az egyetemre, így ő, és nem Árkosi Tegző Benedek volt itt az első, mint Vári Albert gondolta. Ez hazatérve 1620-ban a kolozsvári unitárius kollégium lektora, majd 1644 májusában a kolozsvári magyar unitáriusok papja lett. 1619-ben Kolozsvárott ő nyomtatta ki Enyedí György *Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti* c. művének Torockai Máté által készített magyar fordítását.⁵⁴ Utána csak 1642. febr. 13-án érkezett hallgatóul Leydenbe *Kilyéni György*, ki három évi tanulás után a kolozsvári unitárius kollégium lektorságát nyerte el, de már 1646. márc. 23-án meghalt.⁵⁵ A legközelebbi leydeni beiratkozó 1653. febr. 28-án *Árkosi Tegző Benedek* volt. Ez Oderafrankfurtból jött ide. Odahaza 1654-től szintén a

kolozsvári unitárius kollégium tanáraként működött.⁵⁶ Megkülönböztetendő attól az Árkosi Gelei Benedektől, mivel a padovai tanulók névsoránál már találkoztunk, s szintén a kolozsvári unitárius kollégium lektori tisztét vitte. *Pauli István* is Oderafrankfurtból érkezett 1653. febr. 28-án Leydenbe, s ezenkívül megfordult Amsterdamban, Noordwijckben, Franekerben, Groningenben, Lübeckben és Danzigban is. 1655-től 1661-ig a kolozsvári unitárius iskola lektora, ezt követően 1672 novemberében történt haláláig a szász unitáriusok papja volt ugyanott.⁵⁷ *Enyedi Pellionis (Szücs) János* 1657. szept. 17-én lépett a leydeni egyetem hallgatói közé. Otthon 1659. okt. 21-én a kolozsvári iskola lektora és a szentpéteri iskola rektora lett, de már 1661. júl. 18-án elragadta a pestis.⁵⁸ *Árkosi Ferenc* fentebb közölt oderafrankfurti tanulása után 1657. szept. 17-én iratkozott be a leydeni egyetemre, de 1659. jún. 17-én már a franekeri egyetemet kereste fel.⁵⁹ Már ismert hazai szolgálata után 1661. ápr. 19-én ő is a pestis áldozata lett.⁶⁰

1660. aug. 28-án egyszerre három kolozsvári unitárius studens iratkozott be a leydeni egyetemre: „*Rázmán Ádám Péter, Szentiványi Márkos Dániel és ifj. Frank Ádám.*”⁶¹ Mint már láttuk, ifj. Frank Ádám ezután 1662. dec. 6-án az oderafrankfurti egyetem hallgatói sorába lépett. Rázmán Ádám Péter pedig leydeni beiratkozását 1663. nov. 9-én megismételte⁶², tehát a két leydeni anyakönyvi bejegyzés közötti idő egy részét másutt töltötte. E sorok írója korábban azon a véleményen volt, hogy e tartózkodási hely már akkor Anglia volt. Az egyetemi névsorok gondos áttanulmányozása azonban kétségtelenné tette, hogy 1662. febr. 28-án „*Petrus Adami Transylvanus Claudio-politanus*” néven a baseli egyetemre vétette fel magát⁶³, hol Kratzer Lukács és Hertel János óta unitárius diák nem fordult meg. Időközben Frank Ádám Oderafrankfurtból Amsterdamba költözött a nyomdászat tanulása végett. Rázmán Ádám Péter és Szentiványi Márkos Dániel viszont Leydenből Angliába mentek át. Ennek pontos idejét nem ismerjük. Csak annyi bizonyos, hogy ifj. Frank Ádám 1667. febr. 15-én Amsterdamból küldött tudósítása szerint az időben már mindketten Londonban tartózkodtak és tanításból tartották fenn magukat.⁶⁴ Végül 1667 őszén együtt hagyták el Londont, s amint már találkoztunk vele, Szentiványi Márkos Dániel okt. 10-én még az oderafrankfurti egyetem hallgatója lett, hova Rázmán Ádám Péter is valószínűleg követte. 1668 júniusában érkeztek haza, s Szentiványi, aki Londonból hazahozta Servét Mihály híres munkájának, a *Restitutio Christianismine* egy példányát⁶⁵, előbb rektor, 1672-től elsőpap, majd 1684 júliusától 1689. máj. 12-én történt haláláig az erdélyi unitáriusok püspöke volt Kolozsvárott, míg Rázmán Ádám Péter kezdetben lektor, majd 1673-tól haláláig, 1683. szept. 5-ig a szász unitáriusok papi tisztét töltötte be ugyanott.⁶⁶ Frank Ádám Amsterdamból szintén áthajózott Angliába, hol Londonban telepedett le és könyvkiadással foglalkozott. Innen Kolozsvárra soha többé nem tért vissza.⁶⁷

1672. máj. 26-án ismét három unitárius ifjú indult Kolozsvárról külföldre: *Bölöni Bedő Pál, Bölöni Benkő Sámuel és Dálnoki Nagy János.*⁶⁸ Közülük Bölöni Bedő Pál és Dálnoki Nagy János 1672. júl. 6-án — amint találkoztunk már vele — az oderafrankfurti egyetemre iratkozott be, de valószínű, hogy Bölöni Benkő Sámuel is elkísérte

ide őket, mert ezután mindhármasuk neve olvasható 1672. aug. 17-én a marburgi egyetem⁶⁹, sőt 1673 nyarán a brémai főiskola⁷⁰ anyakönyvében is. Lehet, hogy mindhárman visszatértek még Oderafrankfurtba, legalábbis Bölöni Bedő Pál és Dálnoki Nagy János 1676. márc. 5-én innen érkeztek haza Kolozsvárra, hol az unitárius kollégium lektorai lettek, sőt előbbi 1689-ben még az unitárius püspöki tisztelet is elnyerte. Viszont Bölöni Benkő Sámuel oderafrankfurti tanulása után 1676. szept. 12-től még a leydeni egyetem orvosi karán tanult⁷¹ majd 1677. szept. 13-án hazaérkezve ő is a kolozsvári unitárius iskola lektorául alkalmaztatott, de már 1683. nov. 4-én meghalt.⁷²

Már tört úton haladt a szász származású *Jövedécsi András*, mikor 1675 nyarán ő is a brémai főiskolát kereste fel⁷³, majd 1676. szept. 12-én Bölöni Benkő Sámuellel együtt a leydeni egyetemen⁷⁴ kezdett tanulmányokat. Innen Amsterdamba is átlátogatott. Itthon a kolozsvári unitárius kollégiumnak 1679-től lektora, 1680. jan. 27-től pedig rektora volt, végül 1689-ben mindkét nemzet részéről az ottani unitárius egyház elsőpapjává választották, mely tiszteből 1710. szept. 11-én ragadta el a pestis.⁷⁵ *Almási Gergely Mihály* 1680. okt. 23-án iratkozott be Leydenben.⁷⁶ Külföldi tartózkodása után 1682 novemberében kolozsvári lektor, 1690 táján szentpéteri pap, 1692-ben püspök lett. Meghalt 1724. március 23-án.⁷⁷ *Kolozsvári Dimjén Pál* 1682. jún. 30-án a bölcsészeti karra iratkozott be a leydeni egyetemen⁷⁸, mégis 1689. márc. 14-én a Trigland Jakab rektor elnökletével *De generatione, augmentatione et decretionem microcosmi* címen tartott értekezése (RMK III 3562) alapján az orvosdoktori oklevelet szerezte meg. Gál Kelemen Frank Adámnak Londonban 1689. aug. 28-án kelt levele alapján megállapította hogy Dimjén Pál orvosdoktori oklevelének megszerzése után járt Londonban. Azt azonban a kutatás mind ez ideig nem vette figyelembe, hogy már ezt megelőzően is kellett járnia Angliában. Nevezetesen 1682. jún. 30-án történt leydeni beiratkozása után 1686. febr. 22-én másodszor is beiratkozott Leydenben⁷⁹, tehát közben idegen helyen tartózkodott, ez pedig alkalmasint csak London lehetett.⁸⁰ Így a Gál Kelemen által kommentált 1689. évi londoni időzése immár a második volt. 1690-ben érkezett haza, s febr. 15-én a kolozsvári unitárius kollégium rektori tiszteletét nyerte el s 1710. szept. 12-től fogva 1720. jan. 4-én bekövetkezett haláláig egyszersmind elsőpapja is volt a kolozsvári unitárius egyháznak.⁸¹ *Dombóji Osvát János és Hévízi Mihály* 1687. nov. 4-én egyszerre kezdték meg tanulásukat Leydenben⁸², egyszerre tértek vissza 1690-ben s együtt alkalmaztattak lektorul Kolozsvárott. Előbbi 1696-ban a szentpéteri egyház papjának hívatott meg, utóbbi a lektori tiszteből halt ki 1691. szept. 11-én.⁸³ *Kolozsi Márton és Szaniszló István* 1692. ápr. 3-án indult külföldre, s ez év szept. 1-én léptek a leydeni egyetem hallgatóinak kötelekébe.⁸⁴ 1696 őszen mindkettő a kolozsvári unitárius kollégiumban talált lektori alkalmazást s e tisztelet előbbi 1698-ban, utóbbi 1704-ben történt haláláig viselte.⁸⁵ *Várfalvi Pálfi Zsigmond* 1698. jan. 17-én leydeni⁸⁶, 1699. szept. 7-én pedig a franekeri egyetemen⁸⁷ lett hallgató. 1701-ben Londonban tanult, mint egy ott vásárolt könyvébe eszközölt bejegyzés bizonyítja.⁸⁸ 1702. jan. 14-én Kolozsvárott lektor, 1707-től a magyar egyház papja, 1720-ban rektor és elsőpap, 1724-től 1737-ben esett haláláig püspök volt.⁸⁹ *Szentmihályfalvi Dávid* 1702. márc. 24-én

iratkozott be a leydeni egyetemre.⁹⁰ Hazatértétől, 1705-től 1710 májusában bekövetkezett haláláig a kolozsvári unitárius kollégium tanári tisztét töltötte be.⁹¹

Az erdélyi unitárius studensek 1711-ig való külföldi tanulásának különféle kialakult csoportjait mutattuk be. Most rátérünk még a rendkívüli esetekre. *Cromer Péter* két tanítványával, *Haller Ferenc*cel és *Istvánnal* 1603. jún. 7-én nem a padovai, hanem a bécsi egyetemet kereste fel. Hazatérte után 1607 júliusában a tordai iskola rektori tisztét foglalta el, s ez állását még 1613-ban is betöltötte.⁹² Egyedül *ifj. Varsolci Jánosról* tudjuk, hogy kolozsvári tanulása után 1617-től 1618-ig a lengyel unitáriusok rakowi főiskoláját látogatta, mely után a kolozsvári kollégium rektora, majd kolozsi pap lett, de 1621 áprilisában már ifjan meghalt.⁹³ A kolozsvári szász nemzetiségű *Regeni Mihály* 1684. aug. 23-án indult külföldre, hol a drezdai egyetemen kezdett tanulni.⁹⁴ Megfordult még a lipcei egyetemen, amint az 1687/88. évi téli szemeszterre való beiratkozása bizonyítja.⁹⁵ Valószínű, hogy eljutott Angliába is, mert 1698-ban a Londonban tanult Kolozsvári *Dimjén Pállal* együtt tért haza, tehát feltehető, hogy a szigetországból együtt is indultak el. Odahaza Kolozsvárott az unitárius kollégium lektorául alkalmazták, de előbb Németországban tanúsított, hithűségbe ütköző viselkedése miatt jövőbeli magatartását illetően reverzálist kellett adnia.⁹⁶

Az viszont feltételezhető, hogy a Leydenben időzött erdélyi unitárius diákok szente mindnyájan felkeresték Amsterdamban a remonstránsok 1634 óta fennálló főiskoláját. Ebből egyelőre mindössze csak annyi ismeretes, hogy *Pauli István* 1653-tól 1655-ig tartó leydeni tanulása idején⁹⁷, *ifj. Frank Adám* 1667 februárjában⁹⁸, *Jövedécsi András* pedig 1676. szept. 12-én kezdődő leydeni tanulása során⁹⁹ megfordult Amsterdamban. Ekkor bizonyára kapcsolatba jutottak az ottani remonstráns iskolával is.

Az itt felsoroltakon kívül még számos unitárius egyházi vezető személy tanult külföldön, de ennek helye ismeretlen. Így a kolozsvári unitárius egyház belső emberei közül Várfalvi Kósa János, Toroczkai Máté, Járai János és Solymosi Koncz Boldizsár püspökök, Járai Sámuel magyar és Brozer János szász pap, Gitschner Adám és Linczeg Ferenc lektorok stb. külföldi tanulási helyéről nem maradtak fenn pontos adatok. Csak feltételezhető, hogy ezek egy része, különösen a korábbiak Padovában tanultak. A rendelkezésre álló konkrét adatok így is jelentős számú unitárius diák külföldi tanulásáról tanúskodnak. Ez azt mutatja, hogy az erdélyi unitárius egyház erőfeszítései e téren sem hiányoztak, s méltán sorakoznak fel a XVI. és XVII. század nemű törekvéseihez.

JEGYZETEK

¹ Foerstemann, C. E.: Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII. usque ad a. MDLX. Lipsiae 1841. 228a, 30 és 237b, 31.

² Uo. 201b, 10.

³ Uo. 248a, 7.

⁴ Uo. 277b, 25.

⁵ Zoványi Jenő: A magyarországi ifjak az Odera melletti frankfurti egyetemen. Protestáns Szemle(1)1889. 179.

- ⁶ Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII. usque ad a. MDCII. Volumen secundum. Halis 1894. 154a, 19.
- ⁷ Zsindely István: A bázeli egyetem anyakönyvéből. Sárospataki Füzetek(4)1860. 155. — Verzár Frigyes: A bászeli egyetemen tanult magyarok névsora. Debreceni Szemle(5)1931. 315.
- ⁸ Skaricza Máté: Stephani Szegedini vita. Szövegkiadását és fordítását I. Kathoná Géza: Fejezetek a török hódoltsági reformáció történetéből (Humanizmus és reformáció 4.). Bp. 1974. 111. és 140.
- ⁹ Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig (Humanizmus és reformáció 6.). Sajtó alá rendezte Ladányi Sándor. Bp. 1977. 40.
- ¹⁰ Veress Endre: Matricula et acta Hungarorum in universitate Patavina studentium. Bp. 1915. 73, 78, 81. Megjegyezzük, hogy Hunyadi Demeter, Abafáji Gyula Pál, Pécsi János, Gyulai Pál rektor, Enyedi György, Deidrich György, Göcsi Nyíró Pál hazai adatok alapján kerültek be Veress Endre művébe, míg a többi itt szereplő személy a padovai eredeti anyakönyvekből, Csanádi Pál püspök és Cromer András kivételével, kiket mi vettünk be. — Szabó György: Abafáji Gyula Pál (Humanizmus és reformáció 3.). Bp. 1974. 6, 7, 10, 12, 15.
- ¹¹ Pirnát Antal: Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren. Bp. 1961. 61, 136—137. — Uő: Arisztotelianusok és antitrinitáriusok (Gerendi János és a kolozsvári iskola). Helikon 1971. 373—375. — Zoványi J.: I.m. 103.
- ¹² Szabó Gy.: I.m. 4, 6, 7, 8, 116.
- ¹³ Veress E.: I.m. 90.
- ¹⁴ Jakab Elek: Enyedi György élete. Keresztény Magvető (ezentúl rövidítve: KerMagv)(25)1890. 133—134. — Veress E.: I.m. 82—83. — Gál Kelemen: A kolozsvári unitárius kollégium története. II. köt. Kolozsvár 1935. 386.
- ¹⁵ Zoványi J.: Enyedi György lectori működésének és külföldi tanulásának időpontja. KerMagv(68)1936. 88—89.
- ¹⁶ Régi magyarországi nyomtatványok 1473—1600. (Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos munkája) (Ezentúl: RMNy) Bp. 1971. 836. sz.
- ¹⁷ Veress E.: I.m. 92, 94—96, 98, 101—102, 104, 107.
- ¹⁸ Zsindely L.: I.m. Sárospataki Füzetek(4)1860. 155. — Verzár Fr.: I.m. Debreceni Szemle(5)1931. 316.
- ¹⁹ Szeremlei József: A Heidelbergben tanult magyarok névsora. Sárospataki Füzetek (6) 1862. 560. — Teutsch Fr.: Die Studirenden au Ungarn und Siebenbürgen auf der Hochschule in Heidelberg von der Gründung derselben bis 1810. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge(10)1872. 183.
- ²⁰ Szeremlei J.: I.m. Sárospataki Füzetek(6)1862. 559—560. — Teutsch Fr.: I.m. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge(10)1872. 183.
- ²¹ Veress E.: I.m. 12, 84, 86, 90, 96, 98—100, 102, 104. Vő. Vass Miklós: Kornis György külföldi tanulása. KerMagv(47)1912. 209—229.
- ²² Veress E.: I.m. 95. — RMNy 673, 674, 706, 707, 708, 734. sz.
- ²³ Veress E.: I.m. 108.
- ²⁴ KerMagv(23)1888. 391. (5. sz. jegyzet) — (64)1932. 167.
- ²⁵ Aranyosrákosi Székely Sándor: Unitaria vallás történetei Erdélyben. Kolozsvár 1839. 156. — Veress E.: I.m. 118.
- ²⁶ Veress E.: I.m. 117.
- ²⁷ Uo.: I.m. 120—122.
- ²⁸ Aranyosrákosi Székely S.: I.m. 136—138. — KerMagv(7)1872. 138—139. — (70)1938. 166—167.
- ²⁹ Veress E.: I.m. 121, 122. — Gál K.: I.m. II. 518.
- ³⁰ Uo.: I.m. 121—123. — Gál K.: I.m. II. 399—400.
- ³¹ Uo.: I.m. 122—124.
- ³² Uo.: II. 520.
- ³³ Uo.: II. 123—127. — Gál K.: I.m. II. 520—525.
- ³⁴ Veress E.: I.m. 127—129. — Gál K.: I.m. II. 402.
- ³⁵ Benczédi Gergely: A tordai unitárius algymnasium igazgatói 1576—1888. KerMagv(24)1889. 16. — Veress E.: I.m. 127.
- ³⁶ Wesprémi István: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. Tom. II. Wienae 1778. 173—178. — Veress E.: I.m. 129—130.
- ³⁷ Zoványi J.: A magyarországi ifjak az Odera melletti frankfurti egyetemen. Prot. Szemle(1)1889. 178—202.
- ³⁸ Kanyaró Ferenc: A frankfurti egyetem hallgatói Erdélyből. KerMagv(30)1895. 289—290.

- ³⁹ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 185. — Részletes életrajzát I. Régi Magyar Költők Tára, XVII. század. 4. köt. Bp. 1967. 572—574.
- ⁴⁰ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 186.
- ⁴¹ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 188. — Gál K.: I.m. II. 526. — Az ő életrajzi adatait némely írók összezavarják a vele egykorú, szintén a kolozsvári unitárius kollégiumban lektorként működött Árkosi Gelei Benedeknek, sőt a szintén kortárs református Árkosi Benedek gyulafehérvári tanárnak életrajzi mozzanataival. Így *Kanyaró* Ferenc Árkosi Gelei Benedek oderafrankfurti tanulásáról ír, holott Árkosi Tegző Benedek járt itt. *Vö. KerMagv(30)1895. 289.* — *Vári* Albert pedig Árkosi Gelei Benedek életrajzába keveri az Árkosi Benedek gyulafehérvári ref. tanár 1642. évi teydeni tanulását, jóllehet Árkosi Gelei Benedek Padován kívül másutt nem tanult. *Vö. KerMagv(64)1932. 167.*
- ⁴² Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 188. — Gál K.: I.m. II. 527.
- ⁴³ *Benczédi* G.: *Toroczkói papok.* *KerMagv(26)1891. 158.* — Uő: Unitárius halottak és temetések 1626—1703. *KerMagv(21)1886. 222.* — Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 189.
- ⁴⁴ 1667. febr. 15-i amsterdami levele: *KerMagv(23)1888. 28—38.* — 1689. aug. 28-i rondoni levele: *KerMagv(26)1891. 230—232.* — *Vö. KerMagv(64)1932. 168.* — Zoványi J.: Prot. Szemle(1)1889. 189.
- ⁴⁵ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 189. — Gál K.: I.m. II. 402—403. — *KerMagv(21)1886. 354.* — (22)1887. 117—118. — (23)1888. 28, 33, 37, 302—303, 313. — (64)1932. 124, 169.
- ⁴⁶ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 190. — Gál K.: I.m. II. 529. — *KerMagv(21)1886. 354, 356.* — (22)1887. 116—117. — (30)1895. 290. — (64)1932. 185.
- ⁴⁷ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 191. — Gál K.: I.m. II. 529. — *KerMagv(21)1886. 217—219, 355.* — (26)1891. 158. — (30)1895. 290. — (64)1932. 170.
- ⁴⁸ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 191. — Gál K.: I.m. II. 530—531. — *KerMagv(30)1895. 290.*
- ⁴⁹ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 193. — *KerMagv(29)1888. 91—92.* — (30)1895. 290. — (44)1909. 62. — (64)1932. 170, 255.
- ⁵⁰ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. 192. — Zoványi J.: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk. Ladányi Sándor. Bp. 1977. 197.
- ⁵¹ Zoványi J.: I.m. Prot. Szemle(1)1889. — *Benczédi* G.: Unit. halottak és temetések. *KerMagv(21)1886. 220, 222.* — Uő: A tordai unit. algymn. igazgatói. *KerMagv(24)1889. 16.* Gál K.: I.m. II. 527.
- ⁵² *Album Studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV—MDCCLXXV.* *Hagae Comitum 1875.* A leideni egyetem hallgatóinak teljes névsora. Ezentúl rövidítve: ALB.
- ⁵³ *Vári* Albert: Kapcsolatok az erdélyi unitáriusok és a hollandi remonstránsok között. *KerMagv(64)1932. 170.*
- ⁵⁴ ALB 128. — *KerMagv(23)1888. 391.* — Gál K.: I.m. II. 516. — *Szabó* Károly: *Régi Magyar Könyvtár 1531—1711. I. köt. Bp. 1879. 494. sz.*
- ⁵⁵ ALB 329. — Gál K.: I.m. II. 525.
- ⁵⁶ ALB 427. — Gál K.: I.m. II. 526.
- ⁵⁷ ALB 427. — Gál K.: I.m. II. 527.
- ⁵⁸ ALB 460. — Gál K.: I.m. II. 527.
- ⁵⁹ ALB 460. — *Hellebrant* Árpád: A franekeri egyetemen tanult magyarok. *Tört. Tár 1886. 794.*
- ⁶⁰ ALB 460. — Gál K.: I.m. II. 527.
- ⁶¹ ALB 482—483.
- ⁶² ALB 511.
- ⁶³ Zsindely I.: I.m. *Sárospataki Füzetek(4)1680. 157.* — *Verzár* Fr.: I.m. *Debreceni Szemle(5)1931. 316.*
- ⁶⁴ *KerMagv(23)1888. 33.*
- ⁶⁵ Uo.: (64)1932. 124—125.
- ⁶⁶ Rázmán Adám Péterhez: Gál K.: I.m. II. 528. — *Szentiványi* Márkos Dánielhez: Gál K.: I.m. II. 402—403.
- ⁶⁷ *Herepi* János: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. III. köt. Bp. — Szeged 1971. 433—434.*
- ⁶⁸ Bölöni Bedő Pálhoz: Gál K.: I.m. II. 529. — Bölöni Benkő Sámuelhez: Gál K.: I.m. II. 529—530. — Dálnoki Nagy Jánoshoz: Gál K.: I.m. II. 529.
- ⁶⁹ Zoványi J.: A marburgi egyetem magyarországi hallgatói 1859-ig. *Irodalomtörténet 1955. 345.*

¹⁰ Czegle Imre: A brémai főiskola magyar diákjai (1618—1710). Irod. tört. Közlemények (Ezentúl: ITK) (78)1974. 96—97.

¹¹ ALB 607.

¹² Gál K.: I.m. II. 529—530.

¹³ Czegle I.: I.m. ITK(78)1974. 97.

¹⁴ ALB 607.

¹⁵ Gál K.: I.m. II. 403—404.

¹⁶ ALB 641.

¹⁷ Gál K.: I.m. II. 530.

¹⁸ ALB 653.

¹⁹ ALB 680.

²⁰ *Kathona* G.: Pótlások az 1711-ig Angliában tanult magyar diákok névsorához. ITK(80)1976. 96.

²¹ Gál K.: I.m. II. 404—421.

²² ALB 691.

²³ Dombói Osvát Jánoshoz: Gál K.: I.m. II. 532—533. — Hévízi Mihályhoz: Gál K.: I.m. II. 532.

²⁴ ALB 722.

²⁵ Kolozsi Mártonhoz: Gál K.: I.m. II. 533. — Szaniszló Istvánhoz: Gál K.: I.m. 533—534.

²⁶ ALB 750.

²⁷ Hellebrant Á.: I.m. Tört. Tár 1886. 800.

²⁸ *Trócsányi* Berta: Református theologusok Angliában a XVI. és XVII. században. Yolland-émlékkönyv. Bp. 1944. 136.

²⁹ Gál K.: I.m. II. 534—536.

³⁰ ALB 769.

³¹ Gál K.: I.m. II. 536.

³² Aranyosrákosi Székely S.: I.m. 159. — Benczédi G.: A tordai unit. algym. igazgatói. KerMagv(24)1889. 14. — Jakab E.: I.m. KerMagv(25)1890. 239. — *Pálfi* Márton: Enyedi György emléke kortársai verseiben. KerMagv(62)1930. 280.

³³ Gál K.: I.m. II. 516.

³⁴ *Benkő* József: Transilvania. Tom. II. Vienne 1778. 408.

³⁵ *Teutsch* Fr.: Die Studirenden aus Ungarn und Siebenbürgen auf der Universität Leipzig von der Gründung derselben 1409 bis 1872. Archiv des Vereines für siebenbürg. Landeskunde. N.F.(10)1872. 397.

³⁶ Gál K.: I.m. II. 531—532.

³⁷ Uo.: II. 527.

³⁸ KerMagv(23)1888. 28.

³⁹ KerMagv(44)1909. 61.

Dr. LAKÓ ELEMÉR

FIÁTFALVI GYÖRGY ERDŐSZENTGYÖRGYI MESTER HISTÓRIÁJA 1626-BÓL

Kerek ötven esztendeje annak, hogy hajdani professzorom, Szabó T. Attila egy addig ismeretlen és irodalomtörténetünkben ritkaságszamba menő 17. század eleji moralizáló vers felfedezéséről számolt be. (Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929.288.) A kéziratot másolatban talált vers szerzőjének nevét a versfőkből következtette ki: GEORGIUS FIÁTFALVI¹. Minthogy címe nem volt feltüntetve, ő maga nevezte el *Fiátfalvi György Pokolbeli Látomásának*.

Az utolsó versszakból kitetszően a verset szerzője 1626-ban írta a Kis-Küküllő melletti, szentgyörgyi, azaz erdőszentgyörgyi iskolában, ahol feltehetően mester volt. Szabó T. professzor az Erdélyi Múzeum kézírattárának egy 18. századvégi csonka kéziratot füzetében találta

voit. Akkori jelzete: 2679. Most a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban őrzik a régi jelzettel. Két évre rá felfedezője az Irodalomtörténeti Közleményekben tette hozzáférhetővé ezt az 1773-ban lemásolt, 123 négyesoros versszakból álló, klasszikus és barokk elemeket tartalmazó szöveget (az említett folyóirat 1931. 71—86. lapja) — egyebek mellett — a következő lapalji jegyzettel:

„Kelemen Lajos levéltáros szíves közlése révén tudom, hogy Fiáttalvi György e munkájának másolatát a kolozsvári unitárius kollégium kéziratára is őrzi, de a katalógusban semmiképp sem található meg. Így hát várunk kell, míg valamiképpen megint előkerül”. (i.h. 73.)

A fentiekhez sietünk hozzátenni, hogy annak a katalógusnak a segítségével nem is találhatta meg, hiszen egyrészt a kolligátumoknak csak az első darabjait tüntette fel, másrészt nem is tartalmazza a könyvtárban őrzött összes kéziratokat. — Így történéhetett meg, hogy Klaniczay Tibor az 1950-es években nálunk végzett kutatásai alkalmával valóban egy kolligátum (MsU 1214/A—B.) 31—34. levelén fedezte fel a szóban forgó versnek egy csonka (a 73. versszakkal kezdődő) változatát².

Annak idején úgy tűnt, hogy a Kelemen Lajostól kapott értesülés alapján Szabó T. Attilától megfogalmazott óhajszerű jóslat bekövetkezett, és ezzel a Pokolbeli Látomás utolsó stációjához ért. — Az utóbbi években azonban a fentebb említett régi katalóguson kívül maradt kéziratok nyilvántartásba vétele közben e sorok írója — egyebek mellett — Fiáttalvi György versének egy harmadik, de a másodiknál sokkal teljesebb másolatára is rábukkant. Ez a példány egy fedőlap nélküli, cérnával összefogott füzetecskét alkot. Címe is megvan: SZ[EN]TGYÖRGYI MESTER HISTORIAJA. Méretei: 170×110 mm. Jelzete: MsU. 2137. A 122 strófát tartalmazó szöveg (a Szabó T. Attila közölte változat 51. versszaka hiányzik belőle!) 10 levélre van írva. A 11. levélnek csak a hátlapján van írás: ez egy Faludi Ferentől származó katolikus egyházi ének („Szüzek, ifjak sírjátok”, amelynek „Keresztenyek, sírjátok” változata is ismeretes) első két verszaka és Bartók Janos neve — mindkettő jóval későbbi, más kézre valló. Magának a Histórianak a másolata 18. századi; a nyomtatott betűket utánzó kézírásból meg a papír minőségéből közelebbi meghatározásra nem vállalkozhatunk. Forrása nem az eredeti kézirat lehetett, hanem egy másik, feltehetően nehezebben olvasható másolat, hiszen a Bethlen István kormányzó iródeákjától származó eredetiből aligha megmagyarázhatók az alább közlendő másolatban itt-ott tapasztalható vaskosabb elírások meg a központosági jelek teljes mellőzése. (Az utóbbiakai magunk tettük ki.) A verssorokat alkotó szavak helyenként anynyira elmosódottak, hogy lehetetlen kibetűzni őket; ilyen esetekben a hiányzó részeket a Szabó T. A. közölte változatból pótoljuk — szögletes zárójelben.

Az említett három másolat mellett azt is tudjuk, hogy az időközben elveszett *Brassai-kódex* 28—45. lapján egy negyedik is létezett, mégpedig ugyanazzal a címmel, mint a legutóbb előkerült példány. (Vö. TTár, 1896, 122—125.)

Abból, hogy a szóban forgó versnek eddig négy kézirat másolatáról van tudomásunk, s ezek közül háromnak a lelőhelye unitárius

környezet³ (a Brassai-kódexben lemásoltat is beleértve), arra lehet következtetni, hogy Fiátfalvinak ez a verse valóban közkedvelt olvasmány lehetett unitárius körökben — a benne előforduló nyilvánvalóan katolikus elemek (például a felhőből alászálló angyal, Szűz Mária említése) ellenére.

Az ismert és hozzáférhető három másolat szövegében — mint fentebb utaltam rá — kisebb-nagyobb különbségek tapasztalhatók. Nézetünk szerint ezeknek túlnyomó része nem a változtatás vagy jobbitás igényére vezethető vissza, hanem az olvasásban támadt nehézségekre. E különbségek kimutatásának lehetővé tételére az alábbiakban csak az MsU. 2137. jelzetűnek közlését tartjuk szükségesnek, mert egyrészt — mint fentebb jeleztük — a Szabó T. Attilától felfedezett változat már nyomdafestéket látott (legutóbb az RMKT-ben is: XVII. IV. 138—152.), másrészt mivel az MsU. 1214/B. jelzetű csonka példánynak a szövege sokkal közelebb áll az alább közlendőéhez (a két másoló feltehetően ugyanazt a forrást használta!), a köztük mégis előforduló néhány eltérést a szöveg közlése nélkül is összefoglalhatjuk:

1. A *versszakok számozásában* mindössze annyi a különbség, hogy a csonka példány 72. versszaka a mi szövegünkben a 73-nak felel meg. Ez az egy számmal való eltolódás végig megmarad.

2. A *szavak eltérő olvasásából adódó különbségek:*

a) *értelemzavarók* — Szerencsére a csonka változatban csak egy ilyen szó fordul elő: „Altal hajtania akarják a hegyet, Sok tüzes kévével, de soha nem lehet” (Vö. a 80. versszak első két sorával.)

b) *nem értelemzavarók* — Hat olyan változatot találtunk, amely módosítja a legújabban talált szöveg megfelelő részének értelmét:

— Tüzes süveg *feje felett vala tartván* (Vö. 73. vsz. 3. sor)

— Vonogatják vala apránként *szegénynek* (Vö. 77. vsz. 4. sor)

— Vagy férfiad lévén ki *most alá s'fel jársz* (Vö. 97. vsz. 3. sor)

— Sok vagdalkozással *fejek szegényeknek* (Vö. 105. vsz. 3. sor)

— Számtalan sokakat láttom *hogy készültek* (Vö. 112. vsz. 2. sor)

— *Hidd meg* hogy meg gyötrik az ki utakon járt (Vö. 119. vsz. 2. sor).

3. A *szórenddel kapcsolatosak* — közülük az első nem a legszerencsésebb:

— De azzal a' mit meg isznak okádoznak (Vö. 89. vsz. 3. sor)

— Vagy szegény, vagy gazdag ki azoknak szolgált (Vö. 118. vsz. 1. sor)

Mint látható, a csonka példányból felsorolt eltérések, noha a vers ritmusában nem jelentenek kilengést, általában hátrányára vannak ennek a változatnak.

Az alábbiakban betűhív másolatban közöljük az MsU. 2137. jelzetű másolat szövegét:

ERDŐ SZ[EN]TGYÖRGYJ MESTER HISTORIAJA

1. Gonosz bünben heversz oh emberi nemzet,
Kiert az Ur neked noha joval fizet,
Gonoszságod tudgya, erette el nem vet,
Söt Erdemed felett sok jo után vezet.

2. Égnek magosságát bűned már fel érte,
Gonoszságod 's bűnöd mint tenger örvénye
Az föld tsak alig tart vétkeiddel [. . .]
Kiért az Istennek rajtad büntetése.
3. Oltalmát mindenkor rajtad meg mutatta,
Vagyon Felségének nem [kedvessé tartya].
Hogy bűnös lelkednek vesztét nem akarja,
Söt bűnből térését mindennek akarja.
4. Romlott nemzetünk[en] ezen ígéret[ét],
Mellyet Ezékiel könyvében így meg irt,
Gyakorta mutatta 's meg beke[llünk it],
De az ember gonosz, kiről egy Példát irt.
5. Gyötrő nagy tüzéről pokolnak most Szollok,
Kit a' Szent Irásban világosan látok,
Külö irásban is sokat fel talállok.
De ha az nem elég, Pogánybol is hozok.
6. It ez Irásomnak hogy ne légyen vége
Isten Angyalának az ő követtsége',
Egy bűnös embernek testi békessége
Iratik meg benne egy Példa [rettentve].
7. Ugyan az embernek sok tsuda látása,
Pluto országának széllyel bé járása,
Az bűnös embernek szörnyü kén vallása,
Pokol kinnya miatt fogok tsikorgása.
8. Senki füle mostan bédugva ne légyen,
Hogy ez Irásomnak fogonottya légyen.
Ez nem hazugság volt, minden meg rettenyen,
Hogy az más világon vígan örvendezzen.

Első rész mellyben meg iratott az Angyalnak el küldése

9. Felhöben én hozzám egy követ el juta,
Egy szép fényes Galamb mint Isten Angyala
Nagy rettentő Szoval énnekem így Szolla,
Mellyben követsége bé vala foglalva:
10. „Im az Isten engem hozzád azért küldé,
Hogy meg mondgyam néked ki nagy Lelked terhe,
Kiért az Istennek rajtad büntetése,
Mert vagy önécie nagy bűnös edénye.“
11. Arra én ezt mondám: „Szabad az Ur velem,
Ő kezében vagyok, mert tsak ő Istenem.“
Azomban a Galamb enyészik előllem,
Nehezedik testem, nagy betegségben.

12. Testi egészségem változék nagy kénra,
Melly fél esztendeig mind rajtam regnála,
Tagaimban engem úgy el sanyargata,
Hogy edgyik ujjam sem volt kész mozdulásra.
13. Fogadásokat én nagy sokakat töttem,
Az Egek Urának sokat esedeztem,
Mindenre magamat nyavallyámban köttem,
Mellyekkel az Istent felette terheltem.
14. A' sok fogadásnak tsak kevés haszna lön,
Bűnnek elhagyása mert közzöttek nem [lön],
De hogy az Istennek az is fogadás[t ön],
Bűnömet el hagyám tsak [jönne meg erőm].
15. Lábomra fel állék száz ember [láttára],
Még el nem mult vala töllem az [az ora],
Mellyben az Istennek ezt fogadtam [vala],
Meg gyógyulek mingyárt az nap[i latasban].
16. Valtozik nyavallyám nagy jó egészségre,
Mintha száz esztendöt éltem volna véle,
De fogadásomnak nem lön semmi helye,
Mert testemet adtam az fertelmességre.
17. Igen hamar egy nap hétzér fertözödtem,
Az paráznasággal lelkemet terheltem,
Sok ördögi bűnnel lelkemet terheltem,
Kiért az Istennek büntetését érzem.

Második követsége az Angyalnak

18. Galamb ábrázatban ismét hozzám jöve
Az Isten Angyala, de engem rettenté,
Sok fogadásomra rá emlékeztete,
Illyen szokot nékem az Angyal beszéle:
19. „Nagy te fogadásod, kit az Urnak töttél,
Mikor hited miatt tölle veretté,
Nyavallyádban akkor nagy sok jót ígértél,
Jó egészségedről akkor emlékeztél.”
20. Ezekre azt mondám az Ur Angyalának:
„Bizony a' Sátány tsalt meg, és így Istennek,
A' kiket fogadtam ö szent Felségének,
Nem töltöttem bé, mert hittem az ördögnek.”
21. Az Angyal bisztata, énnékem ezt mondá:
„Noha nagy sok ugyan büneidnek száma,
Az Isten nem akar így vetni pokolra,
Nem akarja lelked így vetni halálra.

22. Akarja Szt nevét hogy tudgyad ki légyen,
Ostora te rajtad egy kevéssé légyen,
Hogy az te példádon sok ember rettenyen,
Bünből nagy sokakat véled térithessen“.
23. Mondék én ezekre az Ur Angyalának:
„Az élő Istennek nagy nevére kérlek,
Mond meg ha Angyal vagy, avagy [mit r]eméllyek,
Ha késértet vagy is, mond meg, téged kérlek“.
24. Kemény Szoval nékem erre igy felele:
„Vigyáz rá te mostan az tselekedetidre,
Majd meg bizonyitom, hogy Isten követe
Vagyok, és nem járok kísértet képibe“.
- 26 (sic!) Az palota mindgyárt igen fényesüle,
Noha jelen vala immáron az estve,
Az asztal is készen vala megteritve,
Asztalnak előtte tűnik ember képbe.
27. Egyik szárnya vala az ház szeglet[in],
Az másik másfelől az ház szegeleti[in],
Én is meg rettenek az Angyal beszédén,
Mellyeket Szoll vala az éjnek kezdet[en].
28. Ismét monda nékem: „bizony, bizony mondom,
Hogy énnekem mostan Menyből lejövéssem
Tsak te hozzád volt, most az én kovetségem,
De jó hüted légyen, tölled azt kívánom“.
29. Azomban elméne, én is elámulék,
Ottan én reám-is nagy álom érkezék,
Egy rut képü ember előmben állapék,
Kit hogy én meg láték, igen meg rettenék.
30. Ennek ábrázattya útállatos vala,
Szemes vérmes vala, nagy Széles az orra,
Mondhatatlan büdös és dohos a' Szája,
Az Szájában pedig egy egy arasz foga.
31. Teste rut fekete, mint a' Szeretsennek,
Köntöső rut meszes, és a' süvegének
Szamtalan lyuka van annak tetejének,
Test állása néki nem külemb, mint ebnek.
32. Körmei horgosok, mint a kesellyünek,
Egy arasz sarkantyú sarkán Csizmájának,
Mint töröt vérből Szött ruhája testének,
Olyan színe vala veres köntösinek.
33. Kegyetlen rut Szokkal énnekem ugy Szolla:
„Készen vagy-é te társ“, ördögösön mongya.

Én is mint Szolhaték, így Szollek azakra,
Mert rut ábrázattya meg rettentet vala:

34. „Az mit Isten hagyot, mindenre kész lészek,
Akarattya ellen semmire nem térek,
De immár hova visz, én is téged kérlek”.
„Fekete Pokolban tégedet vezetlek”.
35. Kérdém ötöt, mire visz engem Pokolba.
„Az nagy Urnak, monda, hogy az akarattya,
Hogy láttassék tölled Pokol rut Országá,
Az mi képpen olyan, hogy ne készülly oda”.
36. Egy fekete Grádits előttem áll vala,
Arra mint egy lyukra engem alá vona,
Kérdém, hogy ki volna, engem mit hurtzolna,
Monda, hogy ő volna Pluto komornyikja.
37. Mihellyt az Gráditson engem alá vona,
Szörnyü folyó vizre én velem indula,
Kinek rettenetes nagy zugása vala,
Pokolnak torkából ki származik vala.
38. Egy folyó viz felől irnak a Poéták,
Ugy mint Virgilius és Plenus Szollottak,
Hogy Pokol Országán úgy el tsudálkoztak,
Vizeknek neveit részekre osztották.
39. Achéron az edgyik, a' másik Cocitus,
Harmadik Phlegeton, ki szörnyü Tábitus,
Az negyedik Léthe, ki mentis Oblitus,
Az ötödik nagy Styx, Pokolbéli Palus.
40. Vizeknek neveit ki tudni akarja,
Rettenetes dolog tsak ki mondanía,
Mint az alutt vérnek olyan a folyása,
Mellynek neve Szerint az tulajdonsága.
41. Achéron vizében valaki ijandik,
Ettől minden öröm mingyárt el vétetik,
Cocitussal pedig sirni indittatik,
Minden bánattyára visszafordittatik.
42. Phlégéton peniglen Poklot környül folya,
Szörnyü nagy Langjában az embert szaggattya,
Szörnyü köveket hajt, kinek tsattogása
Meszsze földre hallik szörnyü ropogása.
43. Minden elmúlt dolgot [Lethe el felejtett],
Mellyet ez az ember egész életébentött,
Styx folyó vize sirni kénszerített,
Valaki meg iszik ez vízben egy cseppet.

44. Az folyó vizeken mihelty által kelénk,
Szörnyü sötétségre azonnal érkezék,
Nagy sebes zugással egy kaput is érénk,
Mellyet hogy meg láték, igen meg rettenék.
45. Egy küs világosság az ajtonál vala,
Melly világosságban irás lázók vala,
Mellyre hogy tekinték azt tanúltam vala:
„Hallgass te és vigyáz, ne készüly Pokolra“.
46. Tüzes ember, tüzes ördög, tüzes Béka,
Tüzes ökör, tüzes ollo, tüzes Bika,
Tüzes kigyó, tüzes Szábllya, tüzes lántsa,
Tüzes skorpio, 's tüzesek mind ezek.
47. Szörnyeb forma kaput azantul megérénk,
Ördögök serege en töllem láttaték,
Lángal mind az szájak, kin igen rémülék,
Szörnyü böggessel mert az föld meg mozgodék.
48. Komornyik tsak ismét nagy döggösen monda:
„Elöttem vidd, hogy földemet meglássa!“
Elölle el menénk egy futamotnyira,
Es hertelen esénk egy rut bűdös tora.
49. Egy egö kementzét láték tüzzel rakva,
Mind belöl, 's mind kívül tüzzel langal vala,
Egy embert is láték abban szomorkodva,
Ki tsak semmivé lön az tüznek miatta.
50. Mint az öklöm annyi benne meg marada,
Az sebes tüz miatt a' test ugy el fogya,
Az ördögnek mingyárt azt kivetik vala,
Rut fekete lével azt öntözök vala.
51. Hertelen az ismét egy emberré válék,
Melly embertöl én ott szörnyü átkot hallék,
Az nagy kenzás miatt sokat átkozodék,
Mind föld, tenger és Menny tölle átkosztaték.

[A Szabó T. Attila-közölte változatban ezután következő versszak hiányzik!]

52. Az Istent is végre Szörnyen le átkozta,
Mind Menybélieket Szörnyen le átkozta,
Iszonyu nagy kénnya öneki ezt hozta,
Rettentő példával előmben így álla.
53. Kérdém, mi az oka, a' Komornyik monda:
„Fösvénységgel élt ez, 's ez lészen jutalma,
Az Urhoz nem tére, söt nekünk szolgálá,
Örökkön örökké ez lészen jutalma.“

54. Második látásom tsuda lön Pokolban,
Egy tövisből rakott ágyat láték abban,
Sok kasza 's beretva volt nagy lángolásban,
És nagy átkozodást hallék az Orában.
55. Mezitelen oda egy embert hozának,
Az ördögök sokan környüle állának,
'S ugy vetik az agyban, hogy test állásának
Semmije nem lön ép tsontyának 's hájának.
56. Izenként az embert hogy el metélteték,
Hamar mint az előtt öszve rakattaték,
Ember ábrázatban meg elevenedék,
Az akat-is kérdém, mellyről illyent hallék:
57. „Sok ártatlanoknak volt Szomjuhozója,
Büntelen az embert gyakorta kénoztá,
Mikor nem ölhetet, ugyan Szomjuhozta,
Immár mind örökké ez leszen jutalma“.

Méltatlan haragvás

58. Egy kádat harmadszor tüzzel égni láték,
Melly kádban egy ember hertelen vetteték,
Nagy hamar semmivé lön, nekem ugy lázték,
Mellynek oka felől illyen dolgot hallék:
59. „Nagy haragossággal ő magát viselte,
Haragjában nyelvét folyni eresztette,
Büntelen az embert átokban keverte,
Ezt hozá ő néki az ő mérgessége“.
60. Innet elébb menék, láték más kádat-is,
Az mellyben ül vala egy ember azzal-is,
Minden kádban hátig sok testi férgek-is
Valának, kik járnak száján ki-is, bé-is.
61. Ennek okát kérdém mi lehetet volna.
Monda az Komornyik, morgásának oka;
Hamis hitü lélek monda, hogy lett volna,
Szitkos és átkos volt, 's ez leszen jutalma.

*Hamis Papok, Irás-tudok, Prókátorok
es az Igazat hamisra fordítok jutalma*

62. Innet elébb menék, láték tsuda dolgot,
Egy embernek nyakán furnak vala lyukat,
Az nyaka tsigáján ki huzzák az lingvát,
Mellyet nyelvnek hinak, ki mondott sok gonoszt.
63. Eles beretvával az nyelvét metéllik,
Az ördögök közzül sokan azt kerengik.

Az ember nem szolgálhat, mert nyakára törik,
Kivel az ő nyelvét erősen metellik.

64. Ennek okát kérdém, hogy micsoda volna;
Komornyik felele, énnékem azt mondá:
„Az igazat hogy ez meg hamissittatta,
A' sok igazságot hamisra tsinálta“.

Usarások jutalma

65. Innet elébb menék, láték egy szekeret,
Tüz lovat előtte, kiket ördög vezet,
És az szekérben ülni láték egy embert,
És az ember előtt tüzes ördögöket.
66. Mindenik ördögnél egy egy fogo vala,
Tüzes vas fogokkal azt fogdossák vala,
Minden felől szörnyen azt fogdossák vala,
Egy pénz és két penzes, ezerig mongyák vala.
67. Valamig ezerig az pénz telik vala,
A testet mind addig ök szaggattyák vala,
Mind addig, míg teste mind el apad vala,
Minden pénz számára egy egy darab vala.
68. Mingyarást az után öszve rakják vala,
Ismét test állása fel állatik vala,
És elevensége mingyárt [megj]ő vala,
Mellynek ilyen okát én ér[tett]em vala:
69. „Uraság, gazdaság ennek elég nem volt,
Minden kis költségért Usarát kívánt volt,
Söt Attyafiánn-is sok bitongot el vont,
Mostan ez már kinnya, mivel abban meg holt.“

Kotzka, Kártya tsapok jutalma

70. Innen elébb menénk, találánk jádzokra,
Ez világi kártya és kotzka tsapokra,
Sok ezer ördögtől kénoztatik vala,
Kártyát, kotzkat tűzben mert játzodnak vala.
71. Tüz kártya kezekben, előttek tüzek szék,
Szörnyü esküvéssel az kártyát le üték,
Világon kártyákkal élteket töltették,
Sok kártya jádzással ezeket keresték.

72. Mi az oka ennek, azt mondá Komornyik,
Es az ki közzülök erőssen esküszik,
Ez világban is így örökké kénlodik,
Tüz kártya, kotzkával itt is gyötrettetik.

Kevéllyek jutalma

73. Láték más helyen-is egy férfiat alván,
Kire egy nagy tüzes mente vala adván;
Tüzes süveg fejében félen vala adván,
Az ördögök rajta szépen igazgatván.
74. Egy asszony embert-is láték azon képpen,
Ekesitik vala sok tűz öltözötben,
Az ördögök közzül ugrálnak seregben,
Vagyon hátat ütven csufolyák erőssen.
75. Kérdém okat ennek, az Komornyik monda:
Eletek follyása volt tsak czifraságba,
Nem volt igaz, mongyák, soha járásába,
Hanem kevellységbe és maga nagyságba.
76. Immár mindörökké ez léssen jutalma,
Az kevellység néki ilyen hasznot téssen,
Eletekben tzifrák voltak, most-is készen
Vagyon öltözetek itt-is nagy tüzesen."

Más ember marháját kívánok jutalma

77. Tizedik látásra engemet hogy vünek,
Egy embert kénzásra oda vezetének,
A' bélit testének fogokkal szegénynek
Vonogattyák vala apránként-is ennek.
78. Okát Komor[nyiktól kérdém], erre mondá:
„Más ember ma[rháját ez szív]ből kívánta,
Maga keresménye nem volt elég soha,
Ez leszen önéki örökké jutalma."

Tormentum non resipiscendum

79. Innét elébb vünek engemet más helyre,
A' hol szemeimm[el tekén]ték egy hegyre,
Az hegy alatt pedig nagy sok emberekre,
Sok tüzes köveket ezeknek kezekbe.
80. Altal hajtania akarják a hegyet,
Sok tüzes kövekkel, de soha nem lehet,

Mert ha meg lehetne szabad[ulni] innét,
Hogy ha ez kénoknak [vethetné]nek véget.

81. Az komornyik m[onda enne]k ilyen okát:
„Megjobbulásokat bűnből nem mutatták,
Ha nem elébb men[vén nyomt]ák bűnnek utat,
Immár most [veszik] el annak ö jutalmat“.

Tolvajok jutalma

82. Tolvajok voltak ök, ez immár jutalmok:
Tűz almok láboknál vérből [állítottak],
Kenyeret tolvajlás [szerzett nekik s' i]nnyok,
Erdőben lappangás volt ö palotájok.

Részegek jutalma

83. Hald meg itt [mit] láttam, ne készü[lly azokhoz]!
Engemet el vünek egy nagy szörnyü tohoz,
Ki hasonlittatik [egy vagy ez szeles] világhoz,
A szine hasonló bűdös törött majhoz.
84. Ennekem [ugy tették, hogy] ez világ volna,
Az vize feke[te, szörnyu bűdös] vala,
Mint az rothatt majnak olyan szine vala,
Avagy mint alut vér, szintén olyan vala.
85. Kénköves nagy langal az a to ég vala,
Kinek közepire engem vittek vala,
És mint egy ször szálan tsak úgy függök vala,
Én velem fogadast [igy vagy im] tetettek vala.
86. Valamig ot voltam, a kiket ot láttam,
Mindent én erőssenn hütemre fogadtam,
Soha nem követem, tsak meg szabadulyak
Egyszer ö kö[zz]ülök, öröme juthassak.
87. Az meg[mondott] helyről engemet el vünek,
Az tonak [szellyire] hogy helyheztetének,
Széllyel névén, látám nagy sok embereknek
Szörnyü sirá[so]kat számtalan sok népnek.

[Itt Szabó T. A. egy versszak kihagyást vagy számozási hibát feltételez.]

88. Az meg mondott bűdös és kénköves tonak,
Nagy sok embereket a' kik bűnre méltok,
Kalanok kezekben, kik tüzzel langalnak,
Meritik és iszszak, de rut bűdös szájok.

89. Mentől többet isznak, szörnyebben [szonjognak],
Elannyira, hogy eleget nem ihatnak,
De az mit meg isznak, azzal okádoznak,
Azon rut okadast ital helyet isznak.
90. Kérdém mi lehetne ez dolognak oka.
Az Komornyik monda: „részegségnek oka,
Az más vilagon-is tobzodás volt dolga,
Itt sem ihatnak már eleget az toba.

Rágalmazok jutalma

91. Egy tüzes kementzét elébb menvén láték,
És annak felette nagy sok aszszony nepet,
Tüzeket kapdosván kit alá nyelének,
Az kementze előtt meg élesztetének.
92. Ennek dolga felöl ilyen dolgot hallék,
Hogy rágalmazással élteket töltötték,
Még Attya fiát-is hirben ök keverték,
Illyen ő jutalmak, kit szemeim nézték.

Szegényeket nyomorgatok jutalma

93. Tsak közzél azokhoz mást-is mutatának,
Veres tajtékokot Sza[jokban] mondának,
Szegényeket kénzok es az sok árvaknak
Nyomorgatoja volt; ez [ki]nnya magának.

Paráznák jutalma

[Itt Szabó T. A. jelzi, hogy a számozás rossz!]

94. Ennél elébb láték Aszszony embereket,
Kiknek tüzes vassal szemérem testeket
Sütögetik vala szörnyen az ördögök,
Tüzes vas rudakkal forgottják béleket.
95. Az Aszszony népeknek szemérem testeken
Ki s bé vonnyák vala isszonyu tüzessen
Az nagy vas rudakat. kérdem okát ezen,
Az Komornyik monda illy feleleteken:
96. „Ezeknek férfiak soha elég nem volt,
Ezeknek minden tsak ágyassak tarsak volt,
Fertelmes kurvaság előttük kedves volt,
Eletek bujaság és paráznaság volt“.

97. Bizonnyal elhidgyed, te is szintén ugy jársz,
Az ki férjeden kívül más férfiival hálsz,
Vagy férfiad lévén ki mást [bünre kívánsz],
Férfiat ha tiédnél tés ha szebbet kívánsz.
98. Ha az szem meg láttya, az sziv meg gondolya,
Szemét az hunásra senki ne fordítsa,
Mert bün dolgára szemednek hunás[a],
Lesz leg első Grádits gonosz kívánásra.
99. Innét elébb menék egy küs setét boltba,
Az melly sok arannyal ékesítve vala,
Ennékem azt mondá, hogy végyek fel abba,
De nem vün lelkem rá, hogy fel végyek abba.
100. „Jo szerentséd néked, hogy abban fel nem völ,
Mert fel gyulasz vala annak melegétöl,
Az arany azt [hozta] vala nagy szép színből,
Hogy meg [emész]tettél volna mindenestöl“.
101. Innet elébb menénk nagy sötét Piatzra,
Mellyre mint egy ködböl világosság juta,
Ördögösök által ez-is tsak lett vala,
Luczipernek mert az fő Piatza vala.
102. Széllyel tekinték és láték kufarakot,
Sok kigyot és békát pénzen árulokot,
Vas lepény kenyeret sütö billérnéket,
Ezekhez hasonlo hamis kalmáarakat.
103. Innét más piatzra, homályosra vünek,
Sok hajdu katona sereget hogy néztek,
Ördögökkel vinak az kik szemben mennek,
Tüz lang jó szájakon kopiat ugy törnek.
104. Közzülök valakit meg ölhetnek vala,
Az ördögök mingyárt fel támasztyák vala,
Előbbi erejét ök meg adgyák vala,
Es ismét hartzolni elbotsátyák vala.
105. Harmad pi[atza is] nagy sötétre vünek,
Hol sok pogánysággal öszve ütkezének,
Sok vagdalkozással fejeket szedének,
Szörnyü orditással fejeket szedének.
106. Negyed piatzrais ök el vünek engem,
Sok ördögi serget hol széllyel el neztem,
Annak sürüségét elnézni nem gyöztem,
Luciper várának az helyét szemléltem.
107. Az Város piatzán [tüzes] kalitzkakát,
Es az kalitzkakban Szö[rnyü ordi]tokat,

Láték hét ördögek [szörnyen kin]lodokat,
Neve Boldégia, [ki tart sok ra]bokat.

108. Császárok, [királyok és u]rak serege,
Onnét elébb menénk [,mert így va]la rendre,
Mint az mü szekerünk itt az mü földünkbe,
Vagy sokadalomban az sok szekér rendre.
109. Az kik ö közzülök velem beszélhettek,
Egy tüzes veszzövel előb meg verettek,
Míg velem beszéltek, kénoktól meg szüntek,
Velem míg beszéltek, addig nem gyötrödtek.
110. De mihelyt beszédet velem nem mutatta,
Vagyha öntöztetni én velem akarta,
Az ördög reá ment, arról meg dorgalta,
És ott kellett mingyárt felben elhadnia.
111. Mondom, mihelyt beszédét velem nem mutatta,
Mingyárt Apját Annyát [szörny]en le átkozta,
Mennyet, földöt, azt is [ki világra] hozta,
Sokszor holt eleven [voltam kén]ok látva.
112. Ördögök azomban [sirásra] készülnek,
Számatalan sokakat láttam [hog]y el mentek,
Nem messze előttünk ök [nagy sirást] tönek,
Fövebbiknek hallám illy szokot ejtének.
113. Minden bizonyoson azt bátor el hidgye,
Pokolban elhidgyed szintén ördögök serege,
Kik ördögök után járnak lesz-é kedve,
Mint itt ez [világban] ki prédára menne.
114. Ez vilá[got szerte] az ördög nyargallya,
Hogy ember [szívében ko]nkollyát hányhassa,
Mellyel Lucip[ernek] kedvét találhassa,
Azon vagyon [hogy mind pokol]ban hanyhassa.
115. Ejjel nap[al fut] az ördög ez világon,
Keres mint Oroszlan, hogy kit bé kaphasson,
De hogy te meg retteny ez dolgon magadban,
Hidgyed hogy így vagyon a' mint irvan vagyon.
116. Ezekhez hasanlo pokolban, kinzokot
Lattam sok számtalan bünért jajgatokot.
Fog tsikargatással sok átkozodokat,
Számlálni nem lehet ezeknek számokat.
117. Tsak vedd jól eszedben, hogy annak vége nints,
Örökké kénlodik, kit oda viszen kints,
Kezeken, lábokan vagyon nagy vas bilints,
Nem nyilik azoknak az irgalom kilints.

118. Pokol fenekének vége soha nintsen,
 Ő tulajdonsága: napotlan 's végetlen,
 Kétköves, rut, büdös, setét és kegyetlen,
 Habarekkal telve, langal nagy tűzessen.
119. Ne gondold, tekintet hogy légyen Urakon,
 Kiket oda visznek, nagy nyomorultakon,
 Gazdagé vagy [szegény], nints tekintet azon,
 Nem menek[edik meg], söt mindenre kint von.
120. Vagy gazdag vagy szegény, ki azok[nak] szolgált,
 Hidgyed, hogy meg gyötirik az ki utakon járt,
 Szegénység nem öl meg, nem-istészen az kárt,
 Tsak gazdagság oda senkit is bé nem Zárt.
121. Tsak az hogy légy [janbar], ély bár gazdagságban,
 Légy gyors mindenk[oron az ala]misnában,
 Meg válthadd lelkedet, nem gyötirik pokolban,
 Ha azt tselek[eszed, vigatz] boldogságban.
122. Mellyet [adgyan Isten ne]künk Szt Fiáért,
 Az Szüz Máriától született Jesusert,
 Ki magos keresztfán szenvede bününkért,
 Vérével áldozott Istennek Lelkünkért.
123. Irtam ez verseket böjtmásnak havában,
 Kis küküllő mellett Szent Györgyi Scholában,
 Az ezer hat szazban és az huszon hatban,
 Nevét-is fel tőtte vers initiumban.

JEGYZETEK

¹ Fiátfalvi György személyére vonatkozóan csak néhány adat áll rendelkezésünkre: mindegyiket Szabó T. Attila közölte egykorú iratokból, az egyikben mint Bethlen István kormányzó íródeákja ír alá egy szerződéslevelet 1623-ban, a másodikban 1633-ban történik róla említés mint perlekedő félről, a harmadikban a Szemere Griseldis férjeként említik. (Vö. Irodalomtörténeti Közlemények, 1931. 73.)

² Vö. Klaniczay Tibor: Beszámoló a Román Népköztársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról (I. OK. V. 32. sz.); valamint Stoll Béla: A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565—1840). Bp., 1963. 243. sz.

³ Unitárius környezetben itt nemcsak azt értjük, hogy három másolatot a kolozsvári volt Unitárius Kollégium könyvtárában találtak, hanem azt is, hogy az MsU. 1214/B. jelzetű példány egy olyan kolligátum második darabja, amelynek első része egy töredék az ismeretlen szerzőtől származó *Comico-Tragoediából*, ez az ismeretlen szerző pedig „nem lehetetlen, hogy az erdélyi unitáriusok közül került ki” (Vö. A magyar irodalom története II. Bp., 1964. 145. Akad. Kiadó.).

A BRASSÓI ÉS SZEBENI GIMNÁZIUMOK UNITÁRIUS DIÁKJAI A XVI—XVIII. SZÁZADBAN

A reformáció korabeli Erdély legrégebb protestáns gimnáziuma a brassói volt. Hazánk és Közép-Európa legrégebb középfokú iskolai anyakönyve 1544-től kezdve megőrizte a brassói iskolában beiratkozott tanulók nevét. A Honterus alapította és a Valentin Wagner rektorsága alatt megnyílt gimnázium az első évtizedekben nyelvi és vallási különbség nélkül vonzotta Erdély és a szomszédos tartományok ifjúságát. Ezzel magyarázható, hogy a többségében szász tanulók mellett a XVI-ik században számos magyar ifjú is tanult Brassóban. Ezek között volt maga *Dávid Ferenc*, az unitárius egyház megalapítója és a kolozsvári iskola unitárius átszervezése előtti értelmiség első nemzedéke.

A XVI-ik században beírt tanulók közül a következő unitárius vagy unitáriusnak vélt ifjak nevét jegyeztem ki a brassói gimnázium anyakönyvéből¹:

1545:

— Franciscus Colosvarinus	= Dávid Ferenc
— Ambrosius Zentmartinus	= Szentmártoni Ambrus

1546:

— Franciscus Sartor Thordafalinus	= Tordátfalvi Szabó Ferenc

1549:

— Emericus Deessinus	= Dési Imre

1550:

— Titus Amicinus	= (Kolozsvári szász pap † 1566)
— Ambrosius Hungarus, Clausenburgens	= Kolozsvári Magyar Ambrus
— Georgius Nagyfalvinus	= Nagyfalvi György

1555:

— Ioannes Sinyg, Marosius	= Marosi Szinig János
— Blasius Rhopay Arcusinus	= Árkosi Raffai Balázs ²

1563:

— Georgius Sziko Bellenius	= Bölöni Sikó György
— Georgius Hungarus Alvinzii	= Alvinci Magyar György

1585:

— Laurentius Ungarus, Valaszurbi	= Válaszuti Magyar Lőrinc
— Martinus Ungarus, Dobokaij	= Dobokai Magyar Márton

- 1587:
 — Georgius Cornisch Sanpaulus = Szentpáli Kornis György
 1591:
 — Paulus Árkosy = Árkosi Pál
 1598:
 — Petrus Hunyadi, Hungarus = Hunyadi Magyar Péter

A fennebb felsorolt diákok közül egyeseknek későbbi életútját is ismerjük:

Nagyfalvi György, miután az 1550-es évek elején elvégezte a brassói gimnáziumot. Bánffihunyadon volt deák. Mint énekszerző-verselő szerepel a régi magyar irodalomtörténetben, aki ismétlésekkel beszéli el Kain és Ábel történetét (1557)³. Nincs kizárva, hogy György Nagyfalvi Mihály 1557-ben említett hunyadi lelkésznek és kalotai esperesnek lett volna a fia.⁴

A brassói anyakönyvben 1555-ben szereplő *Marosi Szinig János* 1568-ban mint székelykeresztúri unitárius lelkész (Ioannes Synnig Marosinus, pastor ecclesiae Dei, quae est in Keresztur Sicularum)⁵, vesz részt a gyulafehérvári hitvitában.

Alvinci György egy ideig Dávid Ferenc kolozsvári iskolamestere, majd lelkész, 1571—1572-ben Baranyában terjeszti az unitárius hitet. Jászberényi György társaságában hitvitákat rendeztek Laskón, Tolnán, Nagyharsányban.⁶ Alvinci György unitárius lelkészt, a nagyharsányi hitvita-résztevőjét, ellenfelei halálra ítélték és kivégezték.⁷

Homoródszentpáli Kornis György nevelője a neves Bogáti Fazekas Miklós volt.⁸

A XVII. és XVIII. századból a következő brassói anyakönyvi bejegyzések vonatkozhatnak unitárius diákokra:

- 1603:
 — Stephanus Sicko Beleniens = Bölöni Sikó István⁹
 1631:
 — Georgius Szél Colosvarin[us] = Kolozsvári Szél György
 1644:
 — Johannes Gesch Belensis = Bölöni Ges [?] János
 1650:
 — Petrus Bedőházi, Kalnoki = Kálnoki Bedőházi Péter
 Scholae Hungariae Praeceptor = brassói magyar iskolamester
 1682:
 — Simon Melas Claudiopolitanus¹⁰ = Kolozsvári Melas Simon

1713:

- Samuel Szentmartoni, Arrianus = Unitárius Szentmártoni Sámuel¹¹
— Mart. Devai Ajtaiensis = Ajtai Dévai Márton
Arrianus fit, ex Arriano Lutheranus Anno 1716 d. 29 Junii (Unitárius volt, de 1716-ban unitáriusból lutheránus lett).

1744:

- Paulus Huszár Bölön[ensis] = Bölöni Huszár Pál
„E Sociano factus Orthodoxus“ (Unitáriusból református lett).

1758:

- Franciscus Barra, e pago Almás
nat. Hung. = Homoródalmási Barra Ferenc

Sikó György volt az első, 1569-ben név szerint említett bölöni unitárius pap. Az 1603-ban Brassóban diákoskodó bölöni *Sikó István* szomorú szerepet játszott a háromszéki unitáriusok történetében. Ő előbb sepsiszentgyörgyi unitárius pap volt, majd Keserűi Dayka János egyházi vizitációja után „ortodoxus Senior“ lett; az ő magatartásának köszönhetően vesztették el az unitáriusok a háromszéki eklézsiáik tekintélyes részét.¹² Sikó István egyideig Ilyefalván is lelkeskedett.¹³

Homoródszentmártoni *Barra Ferenc* (1735—1789) orvosdoktor 1766-ban Kolozsváron telepedett meg. Neje Ágh István unitárius püspök leánya volt, fia, István (1770—1824) építette a híres Barra házat.¹⁴ Unokája, homoródalmási Barra Imre (1799—1854) Kolozsváron született, és szülővárosa főorvosa lett.¹⁵

A szebeni iskola anyakönyve csak a XVII. század elejétől kezdve maradt fenn. Itt kevesebb magyar diák tanult, mint Brassóban, unitárius köztük alig volt. Csak az 1626—1631 évek tanulói között fordul elő egy unitárius diák, Kolozsvári Bálint (Valentinus Claudiopolitanus. Haereseos Arrianae proles).¹⁶ Nem tudjuk biztosan, hogy tulajdonképpen ki viselte ezt a nevet. Nincs kizárva, hogy azonos Segesvári Bálint kolozsvári születésű szász unitárius krónikaíróval, aki az 1606—1654 közötti korszakban jegyezte fel városa és Erdély eseményeit.¹⁷ E feltevésnél azonban valószínűbb, hogy Valentinus Claudiopolitanus néven nevezett személy Valentinus Radecius, a hasonló nevű unitárius püspök fia értendő, aki 1638-ban Kolozsváron egy vallási munkát adott ki.¹⁸

JEGYZETEK

¹ Schiel, Friedrich: Matrikel des Kronstädter Gymnasium von Jahre 1544—1810. Programm des ev. Gymnasiums zu Kronstadt 1862/63. Kronstadt, 1863, 3—36.

² 1713-ban Tordán diák „Samuel Raphael (= Raffai) Siculus de Árkos“. Vö. Keresztény Magvető 39. (1904), 209.

³ Horváth János: A reformáció jegyében. 2-ik kiadás. Budapest, 1957. 233, 238.

⁴ „Mich. Nagyfalvi, Pastor Hunyadiensis ac Archidiaconus Districtus Kalotta“ aláírója volt a „Consensus Doctrinae de Sacramentis Christi“-nek, Kolozsvár 1557 (RMNy. 143). Vö. Schwarz, Karl: Die Abendmahlstreitigkeiten in Siebenbürgen. Archiv des Vereins II., 251.

⁵ [Dávid Ferenc] Brevis enarratio disputationis Albanæ de Deo trino et Christo dvplici... Albae Iuliae MDLXVIII. Vö. RMNy. 247. Kanyaró Ferenc szerint a szász származású [?] Marosi Kolozsváron tanult. 1568-ban magát Ioannes Synyg Marrosiusnak írta. Vö. Kanyaró Ferenc: Az első székely iskolamester emléke. KerMagv 34. (1899), 156—157.

⁶ Horváth János: I.m., 349.

⁷ Négyszáz év (1568—1968), Kolozsvár, 1968. 23. Bornemisza Péter szerint Alvinci Györgyöt a török akasztotta fel: „...[Alvinci] az hívekre támadott, ily nagy kötés alatt, hogy az ki egymást meg győzi azt felakasszák. Ő meggyőzetett és az török fel akasztotta.” Vö. Schulek Tibor: Bornemisza Péter (1535—1584). Sopron—Budapest, Győr, 1939, 199.

⁸ Bogáti Fazekas M. 1586 után Homoródszentpálon a Kornis család papja volt. Vö. Benczédi Gergely: A tordai unitárius algymnasium igazgatói 1576—1888. Vö. KerMagv 24. (1889), 13.

⁹ A bölöni Sikó család 1611. ápr. 25-én címeres levelet kap, melyen fehér galamb szájában borostyánt tart. Később a Sikók egy része Kolozsvárra került. Vö. Kőváry László: Szellemünk képviselői a Millennium századában. KerMagv 34. (1889), 138.

¹⁰ Schiel, Fr.: I.m., Programm 1863/44, 45—86.

¹¹ Talán azonos homoródszentmártoni Bíró Sámuellel, az unitárius egyház neves patrónusának hasonló nevű fiával. Vö. Kőváry László: i.m. KerMagv 34. (1899), 131—132. Az 1721-ben elhalt Bíró Sámuel felett tartott prédikáció megemlékezik gyerekeiről: Ádám, Sámuel, László és Klára. Vö. Koncz József: Beszéd homoródszentmártoni Bíró Sámuel felett 1721-ben. KerMagv 28. (1903), 37.

¹² Lőfi Ödön: Adatok a bölöni unitárius egyházközség történetéhez. KerMagv 62. (1930), 103—104 és 110.; Csifó Salamon: A vallás története Háromszék vármegyében. KerMagv 31. (1896), 161.

¹³ Fia volt Sikó István egyházi író. Vö. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, XII, Budapest, 1908. 999.

¹⁴ Az idősebb Barra Ferenc fia lehetett. Barra Ferenc 1791—1801 között bágyoni unitárius pap. Ennek unokájával, Barra Józseffel kihalt a Barra nemzetség fiága. Vö. Fodor András: Jegyzetek a bágyoni unitárius eklézsia múltjából és jelenéből. KerMagv 30. (1895), 109., lásd meg: Kőváry László: Szellemünk képviselői a Millennium századában, KerMagv 34. (1899), 145.

¹⁵ Szinnyei József: I.m., I. 610.

¹⁶ Briebrecher, Rudolf: Mitteilungen aus d. Hermannstädter Gymnasial Matrikel Program des ev. Gymnasiums zu Hermannstadt 1910, 9.

¹⁷ Szinnyei József: I.m., XII. 867.

¹⁸ Trausch, Joseph: Schriftsteller-Lexikon der Siebenbürger Deutschen III. Kronstadt, 1871, 79.

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

LUKÁCSI MÓZES

EMBERI HIVATÁS

1Kor 10,23

Az anyag szerkezeti megismerésében az ember csodát művelt. Addig vágta, fúrta, faragta, olvasztotta az anyagot, amíg azt tökéletesen megismerte. Nagy segítsége volt ebben a munkában a mikroszkóp, melyet sikerült tökéletesíteni, és több ezerszeres nagyításban vizsgálhatta annak lencséje alatt az anyag apró részeit. Mondhatjuk, hogy az atomenergiának földterítésével az anyag szerkezeti megismeréséért folytatott küzdelemnek igen jelentős szakasza zárult le, és szinte nem is remélhető, hogy egyelőre ezen az úton sokkal tovább eljuthatna az ember.

A hit a dolgok mögött Istent látja. Egy láthatatlan erőt, egy láthatatlan hatalmat, aki mindeneket megalkotott, formál ma is és fenn tartja a világ rendjét. Ady is azt írja egyik versében: „Isten van valahogyan minden gondolatnak alján.”

Igen! A hívő ember vallja, hogy ez a világ az Isten műve. Láthatatlan kezeivel ő formálta a Napot az égen, a csillagok milliárdjait a magasban, az óceánokat, a szárazföldeket és az élőlények megszámlálhatatlan sokaságát. De nemcsak megalkotta a világot, hanem a benne lévőeknek útját is kimérte, feladatát, kötelességét is megszabta. Azért töltötte meg a Napot tűzzel, hogy az égjen, melegítsen és világítson. Nem csupán azért aggatta tele az eget a csillagok lámpásaival, hogy mi azokban gyönyörködjünk, hanem azért is, hogy a világűrben keringve, élje mindenik a maga sajátos csillagéletét. És óceánt miért teremtett Isten? Nemcsak azért, hogy zúgjon és hullámainak hátán hajókat hordjon, hanem azért is, hogy a maga nagyságában legyen élettér a vízben élő állatok sokaságának. Ugy alkotta Isten a vizet, hogy az lefelé folyjon, a madarat, hogy felfelé szálljon, a követ hogy a mélységbe hulljon... De az embernek adott-e hivatást, küldetést Isten? Aki mindenek útját kimérte, kimérte-e vajon az emberét is? Megszabta-e, meghatározta-e, hogy melyik legyen ez az út?!

Az emberiség legjobbjai azt mondják, hogy igen. Isten azért teremtett embert, hogy az erények útján járjon, főleg szeretetben és jószágban éljen!

Az ember hivatása és a többi teremtmények feladata egymástól élesen elhatárolható. A többi teremtmények és dolgok a kényszerűség határai között teszik azt, amit tenniök kell! Nem is tehetnek mást, mint ami nekik megadott, ami Istentől reájuk bízott. Tehetne-e mást a

nap, minthogy égjen, a csillag, hogy keringve világítson, a madár, hogy fölfelé szálljon, kő és víz, hogy lefelé, a mélységek felé siessen?

Az ember szabad. Nincs lekötve a szeme, nincs megnyűgözve a keze és a lába. Az utak és a lehetőségek ezrei állanak előtte nyitva, és maga hivatott eldönteni, hogy merre megy és mit cselekszik. Az erények útján való járás, a jóság és szeretet gyakorlása, amit Isten az ember hivatásává tett, így komoly erkölcsi küzdelemnek az eredménye. Válogatás az értékek között, döntés és megállás amellet, amit jónak és igaznak ismer meg, ez volt és ma is ez a mi emberi feladatunk!

Ezekre az igazságokra utal az apostol is a felolvasott versben, aki megállapítja, hogy minden szabad az embernek, de nem minden használ, és nem minden épít.

Sokszor elgondolom, mi lenne, ha Isten alkotásai nem annak a hivatásnak élnének, amelynek Isten őket alkotta? A nap kialudnék, a csillag letérne kimért pályájáról, a vizek magasba emelkednének és elhagynák a medrüket és így tovább. Bizonyára a legteljesebb káosz állana elő minden vonatkozásban!

Az ember hányszor feledkezett meg Istentől kapott hivatásáról? Hányszor élt vissza szabadságával és választott rosszul, választotta a a jó helyett a rosszat! Úgy tett, mint a gyermek, aki színes szárnyú pillangót kergetett és nem vette észre, hogy szakadék széléhez érkezett, és a mélységbe zuhant.

A vér, könny, pusztulás, amelyekkel tele van történelmünk minden lapja, szomorú bizonyíték amellet, hogy az ember visszaélt erkölcsi szabadságával s a jó helyett a rosszat választotta.

Mi hiszünk az ember erkölcsi szabadságában és hiszünk abban, hogy ha vissza is élt olykor-olykor szabadakaratóval és a jó helyett a rosszat választotta, mégis képes a jóra!

A modern neveléstudomány feladta az állandó korholás, szidalmazás elvét. Nem lehet mindig szidni a gyermeket és azt zúgni a fülébe szüntelenül, hogy te rossz vagy, mert a végén elhiszi ezt és meg sem próbál jóvá lenni. Így járhatunk a felnőttekkel is. Nem kiálthatjuk szüntelen az ember felé ezt: te rossz vagy, te hitvány vagy, hanem azokat a jeleket kell megkeresnünk a lélekben, amelyek biztatóak és fokozzák az emberben az önbizalmat. Jézus is ezt tette! A bűnös nőnek ezt mondotta: eredj el és többé ne vétkezzél. Zákheushoz is így szólt: jöjj, szállj alá a fáról, mert ma a te házadnál kell vacsorálnom.

Igazat kell adnunk a költőnek, aki egy alkalommal azt mondotta: „Nem várhatjuk minden embertől, hogy költő legyen és nagyszerű verseket írjon, azt sem kívánhatjuk, hogy kiváló hadvezér legyen és csatát nyerjen, azt sem lehet kívánni, hogy minden ember művész legyen és nagyszerű szobrokat formáljon, mert ezekre nem adott az Isten mindenkinek tehetséget, de azt minden embertől jogosan elvárhatjuk, hogy jó legyen, hogy a jóságért folytatott küzdelemben csatát nyerjen, mert a jóság természetes érzetét Isten mindenkinek megadta, mindenkinek a szívébe rejtette.”

A görög mitológia szerint a hajósoknak a szirének szigete mellett nagyon veszélyes volt a hajózás. A szirének szigetük partjáról csábítóan énekeltek, odacsalogatták magukhoz énekükkel a hajósokat, és elpusztították őket. Odisszeusz a szirének szigeténél betömte matrózainak fülét viasszal, hogy a csábító éneket ne hallhassák. Magát pedig

a hajó árbocához láncoltatta, hogy ne tudjon megindulni a szirének éneke után. És így — bár hallhatta a szirének énekét — mégis sikeresen hajózhatott el a sziget mellett.

Orfeusz, a fiatal hajós azonban nem így csinált. Nem tömte be füleit viasszal, és nem láncoltatta magát a hajójához, és mégis szerencsésen hajózott el a szirének szigete mellett. Amikor ugyanis meghalotta a csábítóan szép dalokat, kiállott hajója szélére, elővette hárfáját, és ő maga oly gyönyörűen kezdett énekelni, hogy a szirének elhallgattak.

A mi életünket, szabadakaratomkat, a jó melletti döntésünket is sok minden csábítóan befolyásolhatja a mindennapi életben, de nekünk mégis meg kell állanunk azok mellett, amik használnak nekünk és amik építő jellegűek. De nem úgy kell megállanunk, mint Odisszeusz, aki hajójához kötöztette magát, nem kényszerűségből tehát, hanem jóérezésből, meggyőződésből. Nekünk is, mint Orfeusznak, minden csalogató, csábító hanggal szemben oda kell kiáltanunk a magunk meggyőződését: ígérhetek bármit, de amit a jóság és a szeretet megélése ad a tiszta lelkiismeretben, azt ti nekünk úgysem tudjátok megadni sohasem. A tiszta lelkiismeret a világ legszebb zenéje, amit ember hallhat. A templomokat őseink válogatott kövekből rakták össze. Mi Istenországát akarjuk felépíteni, ahol a legfőbb törvény a szeretet. A mi legjobb erőink kellene ide!

Döntsünk hát a jóság mellett, válasszuk a szeretetet, hogy hallhassuk a világ legszebb muzsikáját: a lelkiismeret megnyugtató szavát. Amen.

LUKÁCSI MÓZES

A MAGVETŐRŐL

Lk 8,5—9

A magvetőről szóló példázat egyike a legszebb jézusi példázatoknak. Igaz, vannak akik azt mondják, hogy ezt a példázatot változtatta meg legjobban a fejlődő élet. Hiszen hol látni már a szántóföldeken magvető embert, aki a hátán levő zsákból szórja a magvakat a barázdákba, kimért léptekkel lépdelve a süppedékes szántáson.

A magvető ember helyét elfoglalta a gép, mely szédületes sebességgel vágta végig a jól megművelt földeken, s közben csöveken át gondosan önti a magvakat a termő barázdákba. Ez kétségtelenül így igaz! De azért a jézusi példázat lényegének nem ártott a technikai fejlődés. Azok az igazságok, amelyekre Jézus ebben a példázatban rámutatott, fennállnak és igazak akkor is, ha a magvető ember helyét elfoglalta a gép, és az végzi el a vetést.

Melyek ezek az igazságok:

1. *Vetni kell!* Volt idő, amikor nem vetett az ember. Csak úgy csatangolt, szedegetett, mint a többi vad élőlények. Gyökeret, bogyót, gyümölcsöt és magvakat. Az ember ebben az időben alig több az állatoknál. Akkor kezd emberré válni, amikor ráébred, hogy neki vetnie

kell! Hogy ki kell választania a füvek közül a legértékesebbeket és munka által biztosítania kell a legjobb életkörülményeket, hogy azok jól teremhessenek. Lehet, hogy egy éles fával túrta fel a földet a magvaknak, lehet, hogy fakéreggel hordta a földbe jutott magvakra a vizet, hogy kikeljenek — mindegy hogyan — de egy bizonyos: az ember emberré lett, mert a holnapra gondolt, és igényeinek kielégítésére vállalkozott!

2. *Jó magot kell vetni!* Erre hosszas megfigyelés és tapasztalás által jutott el az ember. Rossz betegségektől fertőzött mag csak szegényes termést adhat. A legjobb, a legegészségesebb magvakat kell kiválasztani vetés céljára. Nagypám régi ember volt, de tudta mégis ezt az igazságot. A legszebb, a legtisztább búzát külön arattatta és külön is csépelte vetés céljára. És hová jutott ezen a téren az ember?! Ma már magnemesítő telepek vannak, és vegyszereket használ a vetőmagvak fertőtlenítésére.

3. *Jó földbe kell vetni a magvakat.* Ütszéi föld, köves föld, tövises föld termést nem adhat. Mennyire tudja ezt az igazságot a mai ember is! Gépeivel mély barázdákat hasít, és sok mindent felhasznál a talaj minőségének megjavítására.

4. *A munka az emberé, de az áldás Istené.* Az ember mindent megtehet, jó földbe jó magot vethet, de hogy lesz-e áldás hitünk szerint, az az Istentől függ! A munka az emberé, az áldás Istené! Az Istené, aki sugárözönével elárasztja a mezőket, és nemcsak harmattal üdíti fel a növényvilágot, hanem amikor idejét elérkezettnek látja, bőséges esővel is megöntözi azokat. Az Istené, aki a téli fagyok ellen vastag hótakaróval védi a fiatal vetéseket, aki nemcsak szelet bocsát, hogy a szárnyán vigye a megtermékenyítő porokat, hanem fölébreszti téli álmukból a rovarokat is, hogy azok virágról virágra szálljanak és elősegítsék a növények beporzódását. Istené, aki megóvja a mi vetéseinket a pusztulástól. Ha netán egyikből szűkösebben ad, kipótolja sokszorosan a másikkól! Íme mennyi láthatatlan szál, amely mind Istenhez kapcsolja a hívő embert!... Bizony sokszor van úgy, hogy elfelejtkezünk Istentől, de ha elgondolkozunk ezek felől a kérdések felől, érezzük, hogy Isten kezében vagyunk, és jóleső érzéssel simulunk e láthatatlan kézhez, mely életet ad nekünk.

Különösen így van ez ma, a hálaadás ünnepén. Szívünk tele hálával és köszönettel, hogy vethettünk, hogy arathattunk és hogy a jó Isten az emberi munkát és küzdést jutalmazás nélkül nem hagyta.

De hát tulajdonképpen miért ismételjük a vetéssel kapcsolatos igazságokat? Azért, mert ezek az igazságok átvihetők a lelki életbe is, és érvényesülésük döntő jelentőséggel bír egész emberi életünkre. Jézus is nem szántani, vetni, aratni akarta megtanítani a köréje gyűlt sokaságot, hanem a léleknek mély, alapvető igazságaira akarta felhívni a figyelmet.

Vigyük hát át az eddig vázolt igazságokat a lelki életbe.

1. *Vetni kell a lelki élet mezején is.* Más szavakkal: nevelni az embert a jóra. Ha gondolatban átfutjuk az emberiség történelmét, mennyi nagy magvetővel találkozunk! Mózes, Szókratész, Buddha, Jézus és a többiek! Elporladtak már régen, hiszen ők is emberek voltak, de a halhatatlanság egén úgy ragyognak, mint csillagok az égen, mert törvényt adtak, irányt szabtak, és jó utat mutattak!

2. *Jó magot kell vetni a lelki élet talajába is.* Hányszor élt vissza ezzel az igazsággal az ember? Vetett szelet, és aratott vihart! Gyűlöletet hirdetett, és egy véres történelem beszél ezekről a tévedésekről.

3. *Csak jólekekben gyümölcsözik a lelki magvetés is.* Amint nem hozhat termést az útszéli, a köves és a tövises földbe jutott búzaszem, úgy nincs áldás a gonosz lelkekben a legnemesebb tanítás ellenére sem. Azt mindenki láthatja, hogy az emberek nem egyformák. Hányan vannak, akik nagylelkűeknek mutatkoznak, de belsejükben rossz indulatok tövissei emelgetik szúrós fejüket! Hányan vannak, akik úgy tesznek, mintha szívnák magukba a jó szót, a nemes ételszabályt, de aztán mennek átkozott utukon tovább önmaguk és a társadalom ártalmára.

Azért egész emberi történelmünk erőfeszítése oda irányul, hogy az embert jóvá tegye, a lelkét olyanná formálja, mint a jó föld, amelyben gazdagon gyümölcsözik a jóság, a szeretet és a békesség drága magva.

4. *Vetünk a lelki életben is, de az ítéletet, illetve az áldást itt is Isten magának tartotta fenn.*

Miért folyik a magvetés künn a szántóföldeken és benn a lelkek mélyén? Ha a szántóvető embernek tennék fel ezt a kérdést, csodálkozva nézne reánk, és így válaszolna: hát a kenyérért! Bizony a kenyérért! Nagy baj lenne, ha megállanának a szántóföldeken a gépek és megszűnnék a vetés, ha elfogyna a kenyér és erőtelenül vánszorgnánk a sír felé.

A lelki élet mezején is kenyérért folyik a magvetés. A lélek kenyéréért, ami szeretet, jóság, béke, egyszóval Istenországa. Jaj lenne, ha megállanának a lélek ekéi és megszűnnék a lelki magvetés is.

Mi csupán egyszerű szavakkal tudjuk elmondani, hogy miért folyik a magvetés. A költő, Petőfi Sándor Az apostol című gyönyörű költeményében mennyivel szebben és színesebben! Szerinte a szőlőszem csak egy kicsiny gyümölcs, és mégis egy nyár kell, hogy megérjék. A föld egy óriás gyümölcs. Ennek pedig évezredek kellene, hogy ízletes, zamatos gyümölcsé váljék. A szőlőt a nap melege érleli, a földet a lelkek melege, a lelkek sugára. Majd így folytatja:

Érzem, én is egy sugár vagyok,
Amely segíti a földet megérni.
Csak egy nap tart a sugár élete.
Tudom, hogy midőn megérkezik
A nagy szüret... —
Akkorra én már rég lementem
S parányi művemnek nyoma
Elvész az óriási munka közt!
De életemnek a tudat erőt ad,
Halálomnak pedig megnyugvást,
Hogy én is, én is egy sugár vagyok.

Igen, ezért folyik a lelki magvetés! Hogy minden embert ráébresszen: sugár vagy — sugárrá kell lenned, és melegeddel érlelned kell a föld nagy gyümölcsét, hogy az azzá legyen, amivé az Isten szánta:

a békesség, a testvériség világává, és boldogan élvezhessük annak zamatját mindannyian.

Ma, amikor a hálaadás ünnepén megköszönjük Istennek a tőle nyert javakat, elsősorban a mindennapi kenyeret, köszönjük meg azt is, hogy a mi lelkünk nemesedéséről is gondoskodott és gondoskodik. Egyben legyünk jó termőföldjei az itt benn, a templomban folyó magvetésnek, gyümölcsözzék gazdagon bennünk minden jézusi érzés és tanítás, hogy életünk a költő szerint lehessen egy sugár, mely fényével és melegével érleli az öreg föld gyümölcsét, segítve az emberiséget nemes, békés, alkotó céljainak elérésében. Amen.

LUKÁCSI MÓZES

A SZERETET

Jn 13,34

Alig van nép, mely többet szenvedett volna, mint az Ószövetség népe. Nemcsak a szomszédos kis népek nyugtalanították, hanem nagy népeknek is útjába került. Végigmentek rajta és pusztították az asszírok, a babiloniak, a perzsák. A babiloniak 70 évig tartó fogságba hurcolták a nép színe-javát. Elgondolható, mennyi könnyet, rombolást és vért látott ez a nép.

Azt mondják, hogy a kagyló fájdalmában izzadja ki az igazgyöngyöt. Az ország elpusztult, de a sokat szenvedett nép az igazgyöngynél is drágább értékeket termelt ki. Nemcsak Mózesre, a 10 parancsolatra, a prófétákra gondolunk most, hanem Jézusra. Galilea virágos mezőin, a genezáreti tó és Jordán folyó partjain, vagy éppen Judea sziklái alatt ki tudja hányszor vetődött fel lekében a nagy kérdés: miért ennyi szenvedés az én népem életében?! A felelete mindig ez volt: mert nincs szeretet az emberek szívében. És amit a régi próféták csak körülírva tudtak kifejezni, ő megmondja félreérthetetlenül: „Új parancsolatot adok néktek, hogy egymást szeressétek...”

Kétezeréves ez a parancsolat. Mennyi tanítás hangzott el a templomokban róla, és ez a kétezer esztendő is tele van szenvedéssel, könnyel, vérrel. Mintha az ember nem szeretetre lenne teremtve, hanem gyűlöletre és irigységre.

És ma mi a helyzet? Az utolsó évszázadokban technikailag sokat fejlődött az ember. Gépeket talált fel, amelyek könnyebbé teszik a munkát. Megismerte a mérgeket, amelyeket kellő adagolással az egészség szolgálatába állította. És lényegesen fölemelkedett az átlagos életkor. Megismerte az atom titkát, melynek áldásait főképpen az eljövendő kor emberei élvezik majd. Rakétaival megjárta a holdat, és remény van a bolygók közti kapcsolat megteremtésére. Mily ragyogó eredmények a technikában! És mindezt egy évszázad leforgása alatt érte el az ember. Milyen szomorú viszont, hogy kétezer esztendő nem volt elegendő arra, hogy megtanuljon az ember szeretni. Mert szeretni ma sem tud! Az irigység, a bosszú, a gyűlölet ma is dolgozik, és sok könnyet okoz, sok sebet üt. Van a szívekben békevág, de ez még nem az új parancsolat megélését jelenti, hiszen az ember ma

még milliárdokat költ a fegyverkezésre. Büszkék vagyunk, hogy államelnökünk a szívek békéjét a fegyverek békéje elébe helyezi.

Mi fejet hajtunk a technika megvalósításai előtt, de bátrak vagyunk hirdetni, hogy mindezeknek áldása az életben csak akkor lesz, ha szeretettel kezeli az ember azokat, ha nem feledkezünk meg az új parancsolatról, a szeretet parancsolatáról, ha megérezzük egymásban a testvért. És ne feledjük el: a szeretet a mi életünknek boldogsága és tiszta öröme! Jöhet-e létre boldogság egy olyan házban, ahol minden van, csak szeretet nincs az élők szívében.

A technika világában csak akkor lesz boldog az ember, ha nem feledkezik meg a szeretet parancsolatáról. Mert a szeretet a társadalom legfőbb törvénye, a világ békéjének fundamentuma. Ha van szeretet a szívekben, épül és szépül a világ, ha nincs szeretet, elpusztul és a romokban hever minden.

Egy tudós csoport az egyenlítő vidékén az őserdők apró állatainak életét tanulmányozta. Egy hangyafajra bukkant: óriáshangyákra. Munka közben egy hangya megcsípte az egyik tudós kezét, és az nagyon eldagadt, eltorzult. Meglátta ezt a bennszülött vezetőjük, és a tudóst egy jelentéktelennek látszó kicsi fához vezette. Késével a fa kergét meghasította, annak nedvét a tudós dagadt kezére kente, és az attól hamar gyógygyult.

A gyűlölet eltorzít, a szeretet emberekké tesz. Az evangélium jelentéktelen fának látszik, de benne van ma is az a nedv, amelytől életünk megszépülhet.

A szeretet által tegyük széppé és boldoggá életünket. Amen.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

„TI AZÉRT ÍGY IMÁDKOZZATOK“

Mt 6,6; 9a

A vallástörténet tanúsága szerint hosszú az emberiség útja, amelylyel bejárta az istenismeret és tisztelet különböző fejlődési fokait, míg végre elérkezett Istennek lélekben és igazságban való imádásáig. Beláthatatlan az út az ősember elmormolt, sokszor érthetetlen szavaitól a lélek tiszta, öntudatos vallomásáig: „Mi Atyánk“. Az idő teljességének kellett eljőnie, s a reményektől és vágyaktól terhes időben a Názáreti Mesternek, hogy megtanítsa e szóra: Atya, Jézus e szóban fogta össze Istennek az emberhez és az embernek Istenhez való legmélyebb és legbensőbb viszonyát.

Isten lényegét képtelenek vagyunk felfogni és meghatározni. Szemben és mélyebben talán nem is tudnánk beszélni Róla, mint ahogyan egy régi ének szól, amikor a lelkek lelkének, a világosság világosságának nevezi. Azonban mindez csak elméleti szemlélése Istennek, a bölcselő elme végső elemzése csupán, — Isten belső életének forróságát, és annak kiáradását Jézus látta, értette és tapasztalta meg. S e tapasztalat alapján hirdette, hogy Istennek rólunk való gondoskodása valóban atyai gondoskodás; hogy az Ő végtelen hatalmát, amelytől a világon minden függ, jogunk van atyai jóságnak látni; hogy minden

mi bennünk él, nemes és felfelé tör; hogy a mi összes magasságok felé szárnyaló vágyaink az Atya lényegéből valók, és Benne is fognak beteljesülni.

Az öröknek milyen csodálatos forrásait nyitja meg s micsoda mélységekbe enged bepillantani ez a meggyőződés! Milyen ragyogó fényesség ömlik lelkünkre s egész életünkre! Az Atyától származunk, az Atyához kell méltóknak lennünk, az Atyához kell eljutnunk, hogy birtokába jussunk a mi boldogító örökségünknek. Mondjuk hát: aki ezekből a gondolatokból él, az örökéletet él már ezen a földön.

„Szenteltesék meg a te neved.”

Méltóbban nem szentelhetjük meg Isten nevét, mintha mindenben igazoljuk, hogy gyermekei vagyunk. Elsősorban azért, hogy feltétlen bizalommal vagyunk az ő atyai jósága iránt. Ez egy erkölcsi áldozat, amely sokszor súlyos terhet ró ránk. A természet rendje gyakran kérlelhetetlen kegyetlenséggel nyul bele életünk folyásába, szétrombolja terveinket, megsemmisíti reményeinket, vagy pedig az emberi gyarlóság áll utunkba és elgáncsolja nemes szándékainkat.

Hol marad ilyenkor a gondviselő Isten atyai jósága? Miért nem szól ilyenkor közbe? Hiszen könnyen megtehetné! Vannak az életben helyzetek, amikor ilyen kérdések rettentő erővel nehezedenek reánk. Csak egyetlen feleletet tudunk adni, azt, hogy a mennyei Atya gyermekeinek mutatjuk magunkat, s feltétlen bizalommal vagyunk az ő gondoskodása és vezetése iránt; megérteni nem tudjuk, azonban egy pillanatig sem kételkedünk, hogy minden, ami velünk történik, javunkra válik.

És aztán vannak pillanatok, amikor minden tisztán és világosan áll előttünk. Ilyenkor úgy érezzük, mintha igen-igen magasan állnánk életünk folyása felett, s mi úgy nézünk le az életre, mint mikor az ember magas hegy tetejéről nézi a világot és az embereket. Ilyenkor aztán kibontakozik valami elrejtett út, amelyről a boldogság jön mosolyogva felénk.

Gondoljunk csak vissza, nem így volt-e? És mondjuk: nincs-e okunk rá, hogy a gondviselő Atya iránt rendíthetetlen, vidám, gyermeki bizalommal viseltessünk?

E bizalommal szenteljük meg az Ő nevét.

Többet mondok. Azt mondom, hogy bennünk szunnyad valami Isten lényéből. Engedjük, hogy egészen kifejlődjék lelkünkben. Legyünk az örök Atyának igazi gyermekei. Ahogyan Jézus tanít: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes.” Legyünk szolgálatkészek, nemesek és jók. Ne tápláljunk haragot az ellen, aki megbántott, bocsássunk meg neki. Legyünk igazak és tiszták, s ne engedjük a fényt kialudni lelkünkben.

E megnemesedett, megszépült lélekkel szenteljük meg az Isten nevét.

És vajon egyetlen gyermeke vagyunk-e az Atyának? Vannak nővéreink és fivéreink is, minden ember testvérünk. Ne hagyjuk őket cserben, ha ránk szorulnak, ha hozzánk fordulnak. Azoknak is haza kell érkezniök az atyai szeretet hajlékába, és nekünk segíteni kell ebben. Szenteljük meg az Atya nevét, amikor magunk és mások életében megoltalmazzuk Isten hűséges, hívő gyermekét. Az alkotó, békes szívű, szebb holnapokról álmódó embert, a mi testvérünket. A

hívő ember arra törekszik, hogy legyen a világ Istenországa, az emberibb élet színtere és világa.

Es most válaszoljunk, milyen viszonyban állunk ezzel a világgal? Mit tettünk eddig, mit cselekszünk most és mik a szándékaink a jövőre nézve, hogy Istenországa eljöjjön, megvalósuljon; hogy a Föld ne mostohája, de édes otthona legyen minden embernek? Ha semmit sem tettünk, akkor már csak ennek az egyetlen gondolatnak a kedvéért is kezdjük meg a munkát még ma. Ott, ahol vagyunk, ott, ahol élünk, ami a kötelességünk. Ezért amikor imádkozunk „Jöjjön el a te országod“, érezzük és tudnunk kell, hogy mi is alkotó polgárai vagyunk Istenországnak. Általunk is épül, amikor emberi áldozatunk tégláját lerakjuk e csodálatos, almaink szépítette épülethez, s jóságunk és szeretetünk adjuk oda malternek új Kőműves Kelemenként, hogy fogja össze az emberi szíveket.

Mi a célja Istenországnak, mit hirdet?

Semmi mást nem akar, csak azt, hogy „legyen meg az Isten akaratát“. Isten meg azt akarja, hogy az ember az ő gyermeke legyen, jó szándékú, tiszta szívű, szép lelkű, igaz életű, hivatásának élő ember. S ez a hivatás ne legyen más, mint a békeség, az ő országa. Legyen így a földön: szívben, otthonban, mindenütt a világon. Az Isten akaratát legyen életünk, cselekvéseink mozgatója, érverése, amely keresztül járja életünket. Legyünk rajta, hogy így legyen.

A Miatyánk három első kérdése így kapcsolódik egybe, mint egy régi veretű aranylánc szemei. Mennél inkább megvalósul az egyes ember életében, annál szebb és jobb lesz az élet, annál inkább belenő minden Istenországa.

Vannak azonban az életben akadályok, melyek röghöz kötik az embert, hogy ne a magasrendűt, az eszményt keresse. Az éhség, amely szárnyát szegi az ember idealizmusának. A gyarlóság, amely ólomsúlylyal nehezedik a letört szárny lendületére. A kísértés, amely a földi élet dolgait hamis fényel sugározza be, és a fájdalom, amely ki-zökkenti az embert az egyenes út kerékvágásából.

Ezért tanít Jézus így imádkozni: „A mi mindennapi kenyerünket add meg nekünk“, hogy a kenyeret keresve el ne feledjük életünk igazi célját, emberségünk lényegét és a Hozzád vezető utat. „Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeztek“, hogy az örökélet felé vezető úton ne kelljen lomhán, bátortalanul járnunk, s le ne roskadjunk a teher nyomása alatt, amit a megbocsátani nem tudás önvádja tesz vállainkra.

Ne engedd, hogy akár az emberek, akár a dolgok kísértésbe vigyenek bennünket. A szeretet átváltozhat szenvedéllyé, s a szent, tiszta, napsugaras öröm emésztő vágyakozássá fajulhat az igazságtalan birtoklás után.

Így imádkozunk, mert imádkozni annyit tesz, mint lelkünket Isten felé kiterjeszteni, mint ahogy a lepke kifeszíti szárnyait a napsugárban s felszívni az isteni benyomásokat, a fényt, az energiát és azután átélni azt. Fektessünk sok erőt lelkünk szépítésére és művelésére is, mert csak a szép és művelt, tiszta és erős lélek tudja magában megvalósítani az istenfiúság arculatát.

A történelem arról beszél, hogy voltak csendes művészek, akik egy kaput faragtak, egy rostélyt kovácsoltak, egy kelyhet díszítettek,

egy könyv-iniciálét festettek egész életükön át. Legyünk mi is ilyen csendes művészek, akik egész életen át életünk mesterművén dolgozunk. Lehet, hogy nem tudunk kőben, színben, fában, szóban, hangban maradandót, remekművet alkotni, de tudjunk alkotni nagyot, időtálló, jövőt szépítő önmagunk lelkében, emberségben, becsületben. Az életet dolgozzuk ki érzéssé, bizalomná, reménységgé, az ösztönös természetet felelős szabadsággá, a szabadságot jézusi személyiséggé, Istenországává.

Erre szenteljünk időt és erőt! Ne gondoljuk elveszett időnek, amelyben önmagunkba nézünk, s akár a templom áhítatában, akár otthonunk csendjében imádkozunk. Mert a mi Atyánk, „aki titkon van” — megfizet nekünk nyilván. Amen.

KOVÁCS ISTVÁN

FELELŐS DÖNTÉS

Mt 27,22

Nagypéntek volt. Reggel. A helytartó házának udvarán felajzott, vérszomjas tömeg hullámozott.

Egy próféta is van a foglyok között. Különös ember. Néhány éve róla beszél az egész vidék. Ő az oka most is a sokaság csillapíthatatlan izgalmának.

Pilátus is Őt figyeli. Nem tudja levenni róla a tekintetét.

A fogoly nyugodtsága — mint viharos tenger közepén békés-
csendesen zöldellő sziget nyugalma — mágnesként vonzza a tekintetét. Mintha nem is rá irányulna a tömeg vérszomjas dühe! Mintha nem is neki szólna a „Feszítsd meg!”-et süvöltő gyűlölet! Ellentéte mindannak, amivel vádolják. — Ártatlan.

Pilátus bírói székében ül, és érzi, tudja ezt, felesége is üzent: Ne avatkozz amaz igaz ember ügyébe...

Ünnepenként szabadon szokott bocsátani egyet a halálraítéltek közül. Közkívánatra. Most is döntenie kell. Élni vagy meghalni küldheti, — egyetlen szóval, intéssel.

Pilátus nem volt elvetemült ember. Érezte a felelősséget. Homlokán a belső vívódás veritékceppeit gyöngyöztek. Torka is kiszaradt, elszorult. Titkon sajnálta az embert és — kibúvót keresett. Mentőölete támadt, s így szólt:

— Melyiket akarjátok, hogy elbocsássam néktek: Barabást vagy Jézust, akit Krisztusnak hívnak?

— A tömeg rekedt ordítással foszlatja a reményt: Barabást! Barabást!

Pilátusból felszakad a kérdés: — Mit cselekedjem hát Jézussal...

— Feszítsd meg!

— De hát mi rosszat cselekedett?

— Feszítsd meg!

Pilátusban egy világ omlik össze. A gyáva, megalkuvó ember tehetetlen mozdulatával vízért int. Kezeit mossa: Ímé, én ártatlan va-

gyok, — tiszta ez igaz ember véréből. A felelősség rajtatok. Titeket terhel.

A sokaság mámorosan tombol. Elégedett. Ácsolhatja a keresztet. Még aznap — nagypénteken —: Jézus megfeszítettet.

Kétezer éves történet.

Ma már tudjuk, hogy Pilátus gyáva volt. Megmenthette volna Jézust, — ehelyett csak kibúvót keresett. Hiába mosta kezeit: Pilátus megbukott. Míg kezeit mosta: hangtalan is együtt kiáltott a „Feszítsd meg!”-et ordító tömeggel.

Hogy mondta Jézus? — Aki velem nem takar — tékozol. — Senki sem szolgálhat két úrnak . . .

Pilátus helyzete, felelőssége, kérdése és döntése (mert végsősoron a megalkuvás mellett is döntenünk kell!) mindennapjaink helyzete, felelőssége és kérdése is! Égetőbben, súlyosabban, mint kétezer évvel ezelőtt! A ma hívő emberének mindennap meg kell hoznia a döntést, naponta választ kell adnia a kérdésre: mit cselekedjen hát Jézussal . . . ?

Sorsdöntő fontosságú kérdése ez életünknek! Mert mit érünk azal, ha csak életünk ünnepi alkalmain — látszólag — tiszteljük és szeretjük a Názáreti Jézust, — de hétköznapijaink rendjén a felelősség alól kibújni akaró, könnyen megalkuvó ember közönyével — Pilátusként: kezeinket mosva — veszni hagyjuk, keresztre juttatjuk?!

Egy „örökösén elfoglalt”, családjára időt szentelni nem tudó apáról olvastam, hogy amikor kamasz fia belépett dolgozószobájába, csak ezt kérdezte tőle: „Mennyire van szükséged?” — Aztán a legtöbbször fia válaszát meg sem várva, átadta a zsebpénzt, s megkérte a fiút, hogy hagyja magára, mert fontos dolga van.

A fiúval egyszer valami baj történt. Rossz társaságba keveredett, s törvénybe ütköző cselekedetet követett el. Amikor a törvény előtt felelnie kellett tettéért, akkor apja is rátámadt. Valahogy így:

„Hogy vetemedhetél ilyesmire?! Hiszen én mindent megtettem érted! Érted dolgoztam — éjt nappallá téve —, hogy mindent biztosíthassak neked! Én mindent megtettem . . . pénzt is adtam mindig . . .”

„Bár sose adtál volna, apám, — szakította félbe hevesen a fiú —, csak szóltál volna hozzám, csak törődtél volna néha velem!”

„Én megtettem mindent . . .” — mondta mentegetőzve az apa.

S vajon valóban megtett mindent? — kérdezzük mi.

Bizony az az érzésünk, hogy a történetbeli apa is csak — kezeit mosta. S Pilátusként megbukott.

Hányszor mondtuk mi is így: „Én mindent megtettem . . .”, amikor szeretetről, megbocsátásról, segítőkész jóakaratról, önzetlenségről, önfeláldozásról, mint Jézus iránti tiszteletünk és szeretetünk keresztényi bizonyosságáról volt szó?! S közben — szürke mindennapjaink rendjén — mi is: Péterként megtagadtuk; Júdásként elárultuk; Pilátusként — kezeinket mosva — veszni hagytuk, keresztre juttattuk! Életünk szomorú, nagypénteki tragédiáiról szólnak ez alkalmak. S olyanok vagyunk mi keresztény emberek ilyenkor, mint a naiv történetbeli kiskatona, akinek egy alkalommal a kaszárnya kapujánál kellett őrséget állnia. Amikor felettese közelgett, ő kötelességszerűen — az előírásoknak megfelelő — feszes vigyázzba vágta magát, úgy tisztelgett. Meglepetésére felettese nem értékelte túlzottan igyekezetét, mert így

mordult rá: „Közlegény, mit használ nekem minden tisztelgés, ha a kaput nem nyitod ki?!”

Mi is hiába hangoztatjuk tüntetőleg Jézus iránti szeretetünket, tiszteletünket, ha szívünk kapuját nem nyitjuk meg, nem tárjuk fel előtte, hogy beléphessen rajta, s „csodákat művelve” éljen, hasson bennünk, életünkben!

Mit cselekedjem hát Jézussal...? Azzal a Jézussal, akiről joggal elmondhatjuk — a Szentírás szavaival —, hogy: íme, az Embernek Fia az emberek kezébe adatott.

A miénkbe is!

Mi mit teszünk vele? Mentjük-e naponta a drága jézusi életet, a keresztény erények teljességében élő áldott életeszményt — vagy életünk nagypénteki tragédiáit idéző módon ki akarunk bújni a mindannyiunkat terhelő felelősség alól, s Pilátusként kezeinket mossuk, keresztre juttatjuk?

Érezzük át felelősségünket: vigyáznunk kell rá!

Döntsünk felelősen, s — éljünk felelősen! Ámen.

PRÉDIKÁCIÓ- ÉS KERESZTELESI ÁGENDA-VÁZLATOK

BENCZÉDI FERENC

„NEM VAGYOK EGYEDÜL”

Jn 16,32

Egyedül — ez életünk legszomorúbb szava. Ez a tetet, lelket egyaránt próbára tevő állapot az, amikor az ember legjobban „érzi” életét. Ilyenkor a mélységek szólalnak meg, kerülnek felszínre.

Az egyedüllét, a magány kétféle: termékenyítő, nagy és szép tettekre készítő; vagy az árvaság, az elhagyatottság érzését tudatosító.

1. Termékenyítő egyedüllét. Erre szükségünk van. Ilyenkor mérjük fel önmagunkat, képességeinket. Ilyenkor születnek bennünk gondolatok, elhatározások az Isten, élet és ember szolgálatára. Mózesnek, ha nem adatik meg ez a termékenyítő egyedüllét, ha ott éli le életét a fényűző udvari élet forgatagában, ki tudja, gyúlt volna-e fel lelkében a hivatástudat lángja. Meghallotta-e volna azt az isteni hangot, mely népe szabadítására hívta el? — Jézus 40 napi önvizsgálat, pusztai magány önmagát fölmérő próbája alatt készül Isten és ember szolgálatának nehéz útjára. Dávid Ferenc magánya tisztult hitesszék, Milton, Madách és Babitsé halhatatlan művek, gondolatok melegágya volt.

2. Van egy másik egyedüllét, mely akkor érinti meg lelkünket, amikor „elhagynak, amikor a lelkünk roskadozva visszük”. Sokféle formája van ennek. A szülő érzi ennek súlyát, amikor az élet szét-szórja gyermekeit; a gyermek, amikor idegenbe viszi a kenyérkereset s kihull a „fészek” melegéből; a rab börtöne magányában; a tékozló fiú, amikor elhagyják az érdek-barátok; a nevelő, amikor szembe fordul vele a tanítvány; a lelkész, amikor a „közöny falába” ütközik.

Az egyedüllét nehéz óráiban lelkünk legfőbb erőforrása Isten. „Mikor elhagytak, mikor a lelkem roskadozva vittem, csöndesen és váratlanul átölelt az Isten” (Ady).

Nincs az az edzett testű és lelkű ember, akinek az élet egy adott pillanatában ne lenne szüksége segítségre, támaszra. Még Jézus életében is volt időszak, amikor úgy érezte, „egyedül maradtam az Istenharcban”. Judás elárulja, Péter megtagadja, a többiek riadoznak. Lelkét borongós sejtelmek ülik meg, úgy érzi, közeledik az óra, amikor egyedül marad, amikor mindenki elhagyja őt. Borongós, szomorú szívvel mondja: „Íme eljő az óra, hogy szétoszójatok, ki-ki az övéihez és engem egyedül hagyjatok...” De Istent érző lelke erőt ad neki, és így fejezi be szomorúnak induló gondolatát: „... de nem vagyok egyedül, mert az Atya velem van.”

Az egyedülvalóság világprobléma. Népek és egyének sorsa, élete beszél arról, hogy mennyi szomorúság, tragédia jár az egyedüllét, a magányosság nyomában. — Az indiánok valamikor Amerika urai voltak. Ma Észak-Amerikában alig pár százezren élnek kényszerlakhelyen, rezervátumokban. Pusztulásuknak sok oka van: gazdasági, társadalmi, törzsi ellentétek, a bevándorló fehér ember kapzsisága, kegyetlensége. De végsősorban azt mondhatjuk: a magáramaradottság, az egyedülvalóság.

A bibliai zsidó nép is egyedül volt legtöbbször a történelem folyamán. Beékelődve nagyhatalmi érdekek ütközőpontjában, morzsolódott, de volt egy lelki erőforrása, melyet legjobbjai szüntelenül tápláltak: az a hit, hogy mégsincs egyedül, mert ha próbára teszi, megostorozza is, de vele van, el nem hagyja népét Jáhvé, a gondviselő Isten.

Nemcsak népek, az egyes ember életében is sok szomorú példa beszél arról, hogy mit jelent az egyedülvalóság. Nemcsak testi, fizikai magányban tengődő életsorsokkal találkozunk. Még nagyobb a száma azoknak, akik lelki egyedüllétben szenvednek.

— Szülők, kiket nem értenek meg gyermekeik.

— Gyermekek, kiknek pusztává vált lelke a szülői gondatlanság következtében.

— Emberek, kiknek hiányzik egy meleg, baráti jó szó... Szeretetre, támogatásra vágyó lelkek, kik naponta így kiáltanak fel: „Nem emel föl már senki se.”

Nehéz sors volt a Jézusé: üldözés, rágalom, rosszindulat vette körül. Sokszor érezte a megértő jó szó, testvéri és baráti szeretet hiányát, de mégsem volt egyedül. Szívét-lelkét betöltötte az a boldog hit, hogy Isten, a gondviselő Atya vele van. Még akkor is, amikor sorsának képe, a golgotai kereszt felrajzolódott lelkében, amikor rádöbben arra, hogy tanítványai is magára hagyják ezen a nehéz úton, ilyen bátor, boldog vallomással búcsúzik tőlük: „Nem vagyok egyedül, mert az Atya velem van.”

Példát és utat mutatott követőinek, nekünk is emberként megállni a bajok közt, hittel vállalni és hordozni sorsunkat. Erre tanít ma is szelleme: „Nem vagyok egyedül.” Ámen.

Alapigénk drámai pillanatot örökít meg. Jézus kihallgatását Pilátus előtt. Pénteki nap van, látszatra olyan, mint a többi, de Jeruzsálem felbolydult méhkaszhoz hasonlít. Jézust elfogták ellenségei, és a csütörtök éjjeli gyötrelem után most ott áll a császár helytartója, Pilátus előtt. Lélekhervasztó látvány: egy álmódzó szemű, jóságos tekintetű ember prédára leső tömeg között, és Pilátus, a büszke római hivatalnok kifinomult diplomáciai érzéke, ahogy veszi ennek a különös, mindig kiszámíthatatlan népnek a követeléseit, szokásait. Te vagy a zsidók királya? — kérdi Pilátus. Jézus így felel: Magadtól mondod-e ezt, vagy mások beszélték neked felőlem? Pilátus ridegen a vádra tér: honfitársaid állítják ezt rólad, ők adtak kezembe, mit cselekedjem veled? Jézus válaszolt: „Az én országom nem e világból való...” Jézus valóban tett az országról, a hatalomról és az uralkodásról kijelentéseket, csak hogy egészen más értelmezésben, mint ahogy azt felfogták egyszerű hallgatói vagy éppen ellenségei. Egy országról beszélt, melyet Istenországának nevezett, mintegy megrajzolva az eszményi világ, az erkölcsi értékek teljes érvényesülésének állapotát, a jóság világát. Ellenségei azzal vádolták meg, hogy ezt az országot magának és szűkebb körű követőinek akarja megalapítani. Perében a döntő vád egyike éppen az volt, hogy a fennálló rend ellen tör, és királynak tartja magát. Természetesen alaptalan volt ez, ő sohasem akart király lenni. Az uralkodásról is megvolt a sajátos felfogása, amikor így szólt: „Mit használna az embernek, ha az egész világot is megnyeri, ha az ő lelkében kárt vall?” Semmi sem állott távolabb tőle, mint a nyers erőszak. Az uralkodás tudatos vagy ösztönös vágyát az emberi gyarlóság, a féktelen szenvedély leküzdésére alkalmazta, vagyis az önlegyőzést hirdette, a lelki értékek megőrzését és megtartását. Az uralkodás Jézusnál egyenlő az önvigyázással.

És most ott áll ellenségei gyűrűjében, halála megpecsételődött. A durva erő győzött a jóság felett. Gyermeteg dolog lenne azt hinni, hogy Jézus fellegjáró fantaszta lett volna, mondhatni „evilágonkívüli”, hogy egy térben és időben meg nem jelölhető országot akart volna alapítani. Nem, ő komolyan e világban, a földi tereken élt, ismerte korát és az embert úgy, hogy nálánál talán senki sem jobban. Egy tökéletesebb, igazságosabb, emberibb világot akart. Minden érték foglalatát, Istenországát. Ez az ország nem rajzolható meg emberi kézzel, nincsenek határai, de mégis létező valósággá válik akkor, amikor a szeretet akadály nélkül érvényre jut. Ő mondta: „Az Isten országa nem szemmel láthatólag jön el. Nem azt mondják, hogy imé itt, vagy ott van, mert az Isten országa tibennetek van.” Sokan álomnak vélik, pedig nem az, hiszen Ő megmutatta, hogy az ember képes átlépni, felülemelkedni önmagán. Nem követte szolgálai módon az ósatyák törvényét, az ököljog parancsát, hanem így szólt: „...én pedig azt mondom néktek, szeressétek még ellenségeiteket is.” A könyörülő szama-

ritánus példázatában rávilágít az igazi testvéri szeretetre, a tékozló fiú példázatában állítja, hogy Istenhez visszatérhet a bűnös ember, ha megtér. Tanításaiban az élet való színeit villantja fel azzal a szándékkal, hogy hallgatóságát ez eszményibb világ földi megvalósítására bírja. Amen.

GELLÉRD IMRE

A MEGVÁLTÓ GYERMEK

1Móz 21,6

Ábrahám házában nagy a szomorúság. Nyomasztó hangulat uralkodik mindenütt. Hiába bő a kenyér — nincs íze. Hiába sok a kincs — nincs varázsa. Hiába zúg lázasan a munka — nincs értelme. Nagy gond malomköve nyomja Ábrahám és Sára szívét: nincs gyermek. Nincs gyermek, aki a szaporodó évek súlyát könnyítse. Nincs gyermek, kiben holtuk után is éljenek. 1Mózes 21,1—2-ben azt olvassuk, hogy Isten megkönyörült Sárán, és az gyermeket szült. Ahogy megszületett a gyermek, Ábrahám házában minden megváltozott. A kenyérnek íze lett, a munka értelmet nyert, a bánat elillant, fényesebbre gyúltak a csillagok, forróbban süttött a nap, az ajkakon felcsendült az öröm és nevetés muzsikája. Textusunk ezt így fejezi ki: „Nevetést szerzett Isten énnekem.”

Tulajdonképpen csak annyi történt, hogy egy gyermek született bele egy családba, és minden megváltozott.

Nincs az a tavasz, mely annyira meg tudná változtatni a természetet, mint a gyermek. Egészen más az ember gyermekkel, és egészen más gyermek nélkül. Egy kínai közmondás szerint nemcsak a felnőtt csinál a gyermekből embert, hanem a gyermek is a felnőttből. A gyermek megváltoztatja az embert, azaz megváltja. A megváltás szó végső elemzésben a megváltoztatni igéből származik. Megváltani annyi, mint megváltoztatni, természetesen jó irányba. A gyermek azért megváltó, mert megváltoztatja az ember természetét.

Fáradtan érkezel haza, nincs kedved semmihez. Ámde átölel két puha kar, és fáradt szíved felett szaporázik egy kicsi szív. Nem vagy már fáradt. Megváltoztatott a gyermek.

Gondjaid súlya alatt sokszor roskadsz. S ekkor elédbe toppan gyermeked, szíved reménnyel s életed, munkád értelemmel telik meg. Megváltoztál, megváltoztatott a gyermek.

Van úgy is, hogy emberek részéről rosszindulatot tapasztalsz, és ez fáj nagyon. Ki is mondod az ítéletet: nincs szeretet a földön. S ekkor ismét átölel két kicsi kéz. Hadd lám, most mondd, hogy nincs szeretet a földön! Ugye, nem tudod?! Megváltoztál, megváltoztatott a gyermek.

Hited tüze lelked oltárán sokszor huny ki. Ilyenkor mondod: elhagyott az Isten. És e gondolattal érsz haza. Szembeszalad veled gyermeked, és átfog két kis kar. Most mondd, hogy elhagyott az Isten. Ugye, nem tudod. Nem tudod, mert megváltoztál, megváltoztatott gyermeked.

Kocsmába hívja, csalja barátját egy férfi. Nem mehetek, valaki vár reám otthon. Nehéz legyőzni az alkohol csábítását. Öt évig nem is tudta egy fiatal édesapa, s lám, mióta gyermekük van, azóta sikerül minden nap. Megváltozott, megváltoztatta gyermeke.

Nemcsak Ábrahám házában változott meg minden — a ti házatokban is. Nemcsak Sára számára szerzett nevetést az Isten — a ti számotokra is.

A kisgyermekben Isten változtat meg minket, szerez nevetést ajkainkra. „A keresztelés kettős irányú elkötelezés”:

1. A gyermekben végbemenő isteni akaratot fogadjuk el, vagyis engedjük, hogy általa Isten minket változtasson meg, és

2. mi is változtassuk meg a gyermeket, azaz neveljük őt, vadóc lelkébe oltunk rózsát, hogy általa is szebb legyen a föld.

Drága szülők és keresztszülők, fogadjátok el mindkét elkötelezést. Ámen.

„IMHOL VAGYOK ÉN ÉS A GYERMEK...”

Ézs 8,18

Nehéz idők jártak Izrael felett. Minden nyomorúság között a legnagyobb az volt, hogy maga a nép is elfordult Isten igaz útjától. Hiába szólítja, ostromozza a próféta, népe elrejtette orcáját Istene elől. Csak egyedül ő, a próféta és házanépe maradt meg Isten mellett. Most is éppen a templomban vannak. Megszólal Isten a vád és panasz hangján: Az én népem elfordult tőlem. Van-e valaki, csak egy árva ember is, aki bizonyosságot tenne mellettem? Az országban néma csend, csak egyedül Ézsaiás vallomása hangzik: „Imhol vagyok én és a gyermekek, akiket adott nekem az Úr jelekül és csodául...”

Isten ma is szólít minket, és minden bizonyágtételünk válasz Isten megszólítására. Ez a keresztelés is bizonyágtétel, vallomás Isten előtt. Ő szólított egy családot, és felszólítására a család — mint Ézsaiás — im eljött és szól: „Imhol vagyok én és a gyermekek, akiket nekem adtál, Istenem!”

A bizonyágtétel világosan érzékelteti, hogy amikor Isten az embert megszólítja, az embernek, miként Ézsaiásnak, gyermekeivel együtt kell Isten elé állania.

Isten megszólít a munkamezőn: hol vagy, ember? Boldog, aki így felelhet: Imhol vagyok, Uram, itt a kenyeret teremtő és hazát építő munka mezején. Nem egyedül vagyok. Itt vannak a gyermekeim is, akiket nekem adtál.

Isten szólít vasárnap is: hol vagy, ember? Áldott, ki így felelhet: Imhol vagyok, Uram, itt, a te házában. Nem magam vagyok, gyermekeim is itt vannak mellettem, itt vannak mind, akiket nekem adtál.

Isten szólít a jó cselekedetek feladata előtt is: hol vagy, ember? Boldog, aki így felelhet: Imhol vagyok, Uram, a jótettek mezején. De nem csak én vagyok itt, itt vannak azok is, akiket nekem adtál. Hadd gyakorolják magukat a jócselekedetekben.

A textusban ez áll: Én és a gyermekek. Nem gyermek, hanem gyermekek. A próféta nem egy, de több gyermekkel áll Isten elé. Az is benne van a textusban, hogy „... akiket adott nekem az Úr”. Igen, a gyermeket Isten adja, és így áldás. Az áldást el kell fogadni és meg

kell köszönni. A gyermek visszautasítása — Isten áldásának a visszautasítása, azaz bűn. Elfogadása Isten elfogadása, azaz megszentelődés. És végül a textusban az is áll, hogy „jelekül” adja Isten a gyermeket. Minek a jele a gyermek? Hitünk szerint:

- annak, hogy van Isten, aki teremt;
- annak, hogy Isten szereti az embert, akarja, hogy ember legyen a világon;
- annak, hogy van jövőnk;
- annak, hogy a szülők megértették Isten parancsát: szaporodjatok és sokasodjatok;
- annak, hogy a szülők nem félnek a gyermekáldástól;
- annak, hogy le tudnak mondani személyes kényelmükről;
- annak, hogy jövőt, áldott folytatást akarnak, élni akarnak a holnapokban is;
- annak, hogy egészséges a lelkük.

Legyen ez a drága gyermek élő bizonyság mindezek mellett. Ámen.

MIRE TANÍT A GYERMEK?

Lk 2.41—52

A gyermek Jézust szülei egy ünnep alkalmával Jeruzsálemben, a templomba vitték. Ott a papokkal és tudósokkal való beszélgetés közben kitűnt okos értelmével. Azt írja Lukács, hogy „mindnyájan, akik hallgatták őt, álmélkodának az ő értelmén és feleletein”. Ebből a tudósításból folyik, hogy ott a templomban, beszélgetés közben nemcsak a tudósok tanították a gyermek Jézust, hanem Jézus is tanította a tudósokat. Nemcsak ő tanult a papoktól, hanem a papok is tanultak tőle. És itt elgondolkozunk egy kicsit: lehetséges, hogy felnőtt, bölcs emberek tanuljanak egy tizenkét éves gyermektől? Azért különös ez a következtetés, mert megszoktuk, hogy a felnőtt tanítja a gyermeket és nem fordítva. S lám ezzel a tapasztalattal ellentétben kiderül, hogy a gyermek is taníthatja a felnőttet, még ha amolyan tudós is. Nemcsak Jézus, más is.

Ugyan mire taníthat minket egy gyermek? Konkrétan szólva ez a drága kicsi gyermek?

Mindenekelőtt megtanít többet *dolgozni*. Nincs gyermeked? Aludhatsz délig. Egy gyermeked van? Aludhatsz reggelig. Több gyermeked van? Aludhatsz, de csak hajnalig. Azok a népek és családok a legszorgalmasabbak, azok kelnek a hajnalal és fekszenek az éjjellel, ahol sok a gyermek. A gyermektelen népek korán elpuhulnak, s koravéneken dőlnek ki a népek sorából. Ahol gyermek van, keményebbre kell fogni a munkaszerszám nyelvét. Kérdőíves módszerrel embereket kérdezett meg egy világvárosban egy tudós. A kérdés az volt: érdemes-e küzdeni? A gyermektelenek 45%-a válaszolt igennel. A gyermekes szülők 96%-a adott igenlő választ. Nincs hatékonyabb hajtóerő az alkotó munkában, mint a tudat, hogy gyermekem van. Áldott legyen a gyermek, aki megtanít többet és jobban dolgozni!

Festőművész ismerősöm mesélte: tíz éven át nem hittem semmiben. S tudod mikor tért vissza belém a hit? Gyermekem születésekor. Hat órát vergődtem a szülészet előszobájában. Feleségem élet és halál kö-

zött vajúdott. Aztán egyszer csak egy letargiás kényszerálmom terpeszkedett rám. Amikor felébredtem, egy kék kelengyés, formás arcú, fekete szemű kicsi gyermeket nyomtak az ölembe: a te fiad, csókold meg! Én akkor zokogni kezdtem: én Istenem, köszönöm! Így történt. Kicsi fiam szemének gyémántjában megtaláltam Istent, megtaláltam önmagamot, megtaláltam élethitemet. Áldott legyen a gyermek, aki megtanít minket felnőtteket *hinni!*

De megtanít a gyermek *szeretni* is. Egy családban a legmélyebb szeretet megnyilvánulásával találkoztam. Mi a titka? — kérdeztem. Ekkor a nagymama előhívta kicsi unokáját s így szólt: Ime a titok kulcsa! Ő! a gyermek. Ha ők nem volnának, elfelejtenénk szeretni, megbénulna bennünk ez a csodálatos lelki funkció, melynek neve: szeretet. Áldott legyen a gyermek, aki megtanít minket szeretni!

Megtanít a gyermek *tűrni, önmagunkon uralkodni* is. Kísért a gonosz szó — nem lehet kimondani, vissza kell nyelni, parancsolni — mert hallja a gyermek. Kísért a vágy, nem lehet belé fejest ugorni — itt a gyermek. Kísért az idegesség, nem lehet kitombolni — jelen van a gyermek. Áldott gátlás a gyermek a gyarlóságok útjában. Áldott a gyermek, aki megtanít a nagy keresztény leckére: az önfegyelemre. Megtanít uralkodni nyelvünkön, lábunkon, kezünkön, egész életünkön!

Megtanít *nevetni* is. Emlékeztek Móricz Zsigmond *Hét krajcárjára*? Ha ők nem volnának, elfelejtenénk őszintén nevetni. Tolsztoj mondta: a gyermek nevetése a legtisztább nevetés a világon. A gyermek erre a tiszta nevetésre tanít meg minket felnőtteket. Áldott legyen a gyermek, aki megtanít szívünkéből, tisztán nevetni!

Ime a gyermek, aki a keresztény erkölcs alapnormáira tanítja meg a felnőtteket! Az első, aki erre rájött, Jézus volt. Ezért azonosította magát a gyermekekkel: Valaki egyet is befogad... Ez azt jelenti, hogy valaki a kisgyermek „tanítását” befogadja, az Jézust magát fogadja be. Brassai Sámuel mondta: én még egy kicsi gyermektől is tudok tanulni.

Tanítsátok, neveljétek őt hát, de: tanuljatok, nevelődjétek általa ti is. Ámen.

KI A KERESZTÉNY?

ApCsel 11,26b

Arra a kérdésre, hogy mi a keresztség, káténk így felel: „A keresztelés az a szertartás, mely által a keresztény egyház tagjává válunk.” Mondjuk teológiai nyelven: a keresztség vagy keresztelés a gyermek bemutatása és felajánlása Istennek. Mondjuk történelmi nyelven: a keresztelés a gyermek nyilvános és ünnepélyes belépése a keresztény egyház lelki közösségébe. Mondjuk szertartási nyelven: a keresztelés a gyermek kereszténnyé tételének első lépése.

Ki a keresztény? Az, aki annak nevezi magát? Nem. Az, akit megkereszteltek? Nem. Ki hát a keresztény? Az, akinek századokra visszamenően elődeik keresztények voltak? Nem. Ki hát a keresztény? Az, aki Jézus tanítását komolyan veszi, aki őt egész életével követi. Keresztény az, aki meggazdagodott Jézussal, akinek lelke vadócába beoltatott Jézus evangéliuma.

Jézus mondta: ne viszonzod a rosszat rosszal, hanem tégy jót azal, aki veled rosszat tesz. Népi nyelven: kenyérrel dobd meg azt, aki téged kövel dobott meg. Aki ezt meg tudja tenni, az a keresztyény. Útszélen almafa áll. Piros almák mosolyognak le róla. Elnézném: gyermekek kövel dobálnak rá. Szegény fa, hány dobást szenvedett már el? S mit tesz a fa? Kövel dob vissza? Nem. Édes, piros almát hullat a gyermekek ölébe. A kersztelés azt jelenti, hogy elkötelezzük magunkat arra, hogy olyanná neveljük a gyermeket, mint a almafa: rádobott kövek helyett a szeretet, a megbocsátás, a jóság piros almáját hullassa az emberek ölébe.

Jézus tanította: nemcsak hétszer, hanem hetvenhétszer is meg kell bocsátanom az én felebarátomnak. Aki ezt meg tudja tenni, az keresztyény. Van, aki egyszer sem tud megbocsátani; nem keresztyény az. Van, aki csak néha tud megbocsátani — félig keresztyény az. Van, aki hetvenhétszer, azaz határtalanul sokszor, mindig meg tud bocsátani — az a keresztyény.

Jézus tanította: tedd a jót, nemcsak akkor, ha belőle hasznod van, hanem akkor is, ha ráfizetsz. Aki ezt meg tudja tenni, keresztyény az. Vízbe zuhant egy gyermek. Egy munkás kiment, de meghűl és hat hétig fekszik a kórházi ágyban. Egyik látogatója megkérdezi: ugye most nem ugranál a vízbe a kisgyermekért. De igenis, feleli a munkás, most is, betegen is beleugranék. Keresztelni annyit jelent, mint elkötelezni magunkat arra, hogy olyanná neveljük a gyermeket, hogy tegye a jót, a kötelességét akkor is, ha ráfizet.

Jézusmondotta: „Szeresd még ellenségedet is.” Aki ezt meg tudja tenni, keresztyény. Aki csak azokat szereti, akik őt szeretik, félig keresztyény. Aki még ellenségeit is szereti, az egészen keresztyény. Keresztelni annyit jelent, mint elkötelezni magunkat, hogy a gyermeket olyan emberré neveljük, aki szeret, nagyon szeret, minden embert szeret.

Jézus mondta: „Aki énutánam akar jönni, tagadja meg magát...” Aki ezt meg tudja tenni, keresztyény az. Legnehezebb a világon önmagunk felett győzni, gyarlóságunkat megtagadni, hibás ösztöneink felett uralkodni. A kersztelés annyit jelent, mint vállalni, hogy a gyermeket ilyenné neveljük: legyen ura önmagának, tudjon parancsolni vágyainak, gyarlóságainak. Jól mondta Nagy Vazul: „Keresztyény az, aki tud uralkodni magán.”

Pál apostol tanította: „Sírjatok a sírókkal, örvendjétek az örvendzőkkel.” Aki ezt meg tudja tenni, az a keresztyény. Keresztelni annyit tesz, mint erre a hallatlanul nehéz, de áldott művészetre a gyermeket megtanítani.

Két dolgot figyelhetek meg az elmondottakból: 1. Keresztyénynek nem születik az ember — azzá válik, tudatos, tervszerű nevelés által. A kersztelés ennek a nevelő feladatnak az ünnepélyes vállalása. 2. A keresztyény mivolt rendkívül magas követelmények elé állít. Magas, de nem lehetetlen. Mert ha a talaj jó, ha a kertész kiváló, akkor lesz virágzás, lesz jézusi gyümölcs. Ámen.

A karácsony előtti időszakban egyetlen érzés hatja át a keresztény világot. Kire várunk? Jézusra. Négy nét alatt készülünk fel érkezésére, szívünk bölcsőjében való újbóli megszületésére. A várakozás előkészülettel jár, mert vendéget fogadni üres asztallal, szemetes házzal illetlen dolog. A keresztény ember Jézus-várása ama belső szoba, a lélek szobájának nagytakarításával, tisztogatásával, szellőztetésével, tehát tényleges előkészülettel jár. Annak, aki vendéget vár — bárki legyen az — két dologgal feltétlenül számolnia kell: először, hogy annak megérkezésétől távozásáig szabad idejével többé teljes mértékben nem rendelkezik, másodsor, hogy a vendég kívánsága, igénye lehetőség szerint teljesítendő, ez az ún. vendégjog.

Ezúttal, e kisgyermek keresztelése alkalmával a szülői várakozás fogalmával szeretnek foglalkozni. Egy író szerint a gyermek nem más, mint a földről Istenhez küldött fohászra megérkező felelet. Ez azt jelenti, hogy a gyermek Isten ajándéka, a láthatatlan világból a látható világba küiaótt kis követ, a szülői várakozás, álom beteljesülése.

Ó, hányan vannak, akiknek nagyon megnyúlik a várakozási idő; akire várnak, az sosem jön, és alapigénk találó szavai szerint: „az ajtó előtt” nem állanak, nem zörgetnek soha. Csendesesen hull a remény fájáról szívük kihúlt szobájában a száradt szirom. Ismét vannak, akiknek nem is kell az ilyen várakozás, nem várnak senkit, bezárják szívük ajtaját, lelakatolják a vágy szobáját; várhat a kis vendég, szólhat be, zöröghet, nem nyitják az ajtót, nem szólnak ki.

„Az ajtó előtt állok” — muzsikál a drága vendég hangja, a gyermeké. — A jó Isten küldött hozzátok, engeajetek be. Hozom a vidámságot, az örömet... — Nem kell a vidámságod, az örömed, kis vándor — hangzik belülről a válasz —, majd megadja nekünk azt a pénz, a jólét, a kényelem, — menj el a küszöbről. — Az ajtó előtt állok — csilingel a kis követ hangja —, nyissátok meg szívetek ajtaját, Isten küldött, hozom a reményeteket, nevetésetek bőségét. — A mi reménységünket elhervasztotta a csalódás, nevetésünket örökre elvitte a szenvedés, nem hiszük, hogy segíteni tudnál — szólnak belülről. — Az ajtó előtt állok és zörgetek, nem halljátok — nyöszörög egy hang. — Fogadjatok be, nyissátok ki az ajtót. — Nem nyitjuk — dörög egy durva hang —, nem áldozuk fel szabad időnket érted, nem virrasztunk feletted; nevelésseddel gond, kenyér, lemondás jár, és mi függetlenek akarunk maradni, keress más házat. Bolyong a kis élet ajtótól ajtóig, és vele együtt sok-sok kis társa. Paloták káprázata, ékszerek csillogása, álomszép autók suhanása, könyörtelen kapzsiság, fegyverek arzenálja, mindez kell az embereknek, de én, a mosoly, szülők békéje, fakult esztendők megszépítője, apák homlokáról veríték letörölje, anyajelöltek ébredése, én nem kellek?!

Hála Istennek, kevesebb a bezárt ajtó, mint a nyitott. Itt is, e házastársak várakozása betölt: megérkezett a kis vendég, akit vártak, életük karácsonyfáján a legszebb dísz. Nem fordultak el tőle, nem zárták be szívük ajtaját, hanem örömmel és boldogsággal nyitották

meg azt. Ebben a boldog órában hadd szóljak így: — anyák, édesanyák és anyajelöltek, akiket Isten bölcsessége mellett az alkotó természet az anyaságra hívott el, ne fukarkodjatok e dicső elhivatottság szolgálatában, mert ez Isten igaz szolgálata. Isten akaratához és céljához ne nyúljatok egyetlen ujjal sem. Halljad, Testvérem, miként szól az Úr hozzád: légy az anyaság szent vágyának őrangyala és vidd diadalra a földön az Úr akaratát.

Édesanyák, és akik utánatok jönnek, felétek fordul ma a világ. Ha ti a jóságos Isten mindenekfeletti ékessége előtt leborultok, a szeretetlenség és gyűlölet hatalma mindörökre véget ér. Igen, mert lesz egy hely, ahol a munka gyorsuló ritmusában kifáradt apalélek megpihenhet és lesz, aki a szeretet gyöngéd békességével megtörölheti gyöngyöző homlokát. Mert lesz valaki, aki visszahív a hiúság széles útjáról és odakapcsol a kötelesség mellé. E kisgyermek immár életetek utolsó pillanatáig veletek marad és kötelességetek az Istennek, embernek, társadalomnak, hazának tetsző élet és helyes magatartás kialakítása, hogy élete boldog legyen. Ámen.

Egyházi Képviselő Tanács

Az E.K. Tanács febr. 1-én tartotta első évnegyedi ülését. A tárgysorozat jelentősebb adminisztratív pontjai voltak: az elnökileg elintéztet fontosabb ügyekről szóló jelentés, a különböző szakbizottságok és az esperesi vizsgálószékek jegyzőkönyveinek bemutatása, a kolozsvár-napocai egyházközség iriszi körzetének önállósítása, az E.K. Tanács, a Nyugdíj- és Segélypénztár 1978. évi általános jelentéseinek előterjesztése, a febr. 17—18. napjain tartandó Egyházi Főtanács előkészítése, valamint a prédikáció, agenda és ima írására meghirdetett pályázat elbírálása.

A fontosabb gazdasági-pénzügyi természetű ügyek között szerepeltek az Egyházi Központ, a Nyugdíjpénztár, az egyházkörök és egyházközségek 1978. évi pénzügyi terveinek megvalósításai, az Egyház, a Nyugdíj- és Segélypénztár 1979. évi költségvetésének bemutatása és a belső pénzügyi ellenőrzéssel kapcsolatos ügyek.

Egyházi Főtanács

Az Egyházi Főtanács febr. 17—18. napjain tartotta meg évi rendes gyűlését Kolozsvár-Napocán, dr. Kovács Lajos püspök és dr. Barabássy László főgondnok elnöklete alatt. A főtanácsi ülésen jelen voltak Iulian Sorin igazgató és a Vallásügyi Hivatal képviselői. A szombat du. 4 órakor, egyházi énekkel és Kolcsár Sándor közügyigazgató imájával kezdődő ülésen dr. Barabássy László főgondnok megnyitó beszédében egyebek között ezeket mondta: „Meg kell állapítanunk, hogy ez az év, melynek munkásságáról számot adni gyűltünk össze, hazánk békés alkotó munkájának keretében folyt le. Hazánk ünnepélyes, építő, békés gazdaságban teljes munkájához mi is felsorakozhattunk, a magunk feladatai szerint, keresvén azt az utat, melynek végcélja az emberiség jóléte, békéje és testvérisége.

Nem mulaszthatom el, hogy meg ne emlékezzem arról a lelkes munkáról, amely egyházközségeink legnagyobb részében folyt, úgy a vallásos érzés elmélyítése érdekében, mint gazdasági vonatkozásban.

Lelkészeink és gondnokaink vezetése mellett a keblitanácsosok hozzáállásával és a gyülekezetek tagjainak támogatásával, az unitárius egyház szolgálata az elmúlt Főtanács óta is minőségi gazdago-

dásról tanúskodik. Ez azonban ne legyen ok az önelégültségre. Az életritmusban nincs egy pillanatnyi szünet, a lendületesen fejlődő és vágtató életben szüntelenül szolgálni kell, így az egyházban is. A szolgálatra való készséget abban a lelkeségben látom, amely betöltötte és hiszem, betölti a jövőben is mindazoknak lelkét, akikre egyházunk reménységgel és elvárással tekint."

A tárgysorozat megállapítása után Főtanács az alábbi üdvözlő táviratot küldte Nicolae Ceaușescu Öexcellenciájának, Románia Szocialista Köztársaság Elnökének.

„A Románia Szocialista Köztársaságban levő Unitárius Egyház Főtanácsa Kolozsvár-Napoca municípiumban f. év február 17—18. napjain tartott évi rendes üléséből mély és őszinte csodálatát fejezi ki azon rendkívüli gyümölcsöző tevékenység iránt, amelyet fáradhatatlanul végez hazánk fejlesztése és a műveltség, anyagi és szellemi jólét mind magasabb színvonalára való felemelése érdekében.

Egyben kifejezzük csatlakozásunkat Excellenciád következetes tevékenységéhez, amelyet a népek közötti együttműködés vonalán fejt ki a békének az egész világon történő győzedelmes megvalósítása érdekében.

Fellelkessedve az Ön bölcs vezetése alatt hazánkban elért eredmények láttán, melyek mindannyiunk számára, nemzetiségre és vallásos meggyőződésre való tekintet nélkül, biztosítják a szabad fejlődés feltételeit, az Unitárius Egyház Főtanácsa valamenyny egyházi és világi tagja nevében ígéri, hogy a jövőben is teljes odaadással támogatja szocialista államunk bölcs bel- és külpolitikáját. Dr. Kovács Lajos püspök, Dr. Barabássy László főgondnok."

A Főtanács még üdvözlő táviratot küldött Manea Mănescunak, Románia Szocialista Köztársaság kormánya első miniszterének, Ion Roșianunak, a Vallásügyi Hivatal elnökének és az Országos Békevédelmi Bizottságnak.

Az időközi választások eredményeinek kihirdetése rendjén dr. Erdő János főjegyző bevette a hivatali esküt azon tagoktól, akik főtanács tag minőségükben még egyszer sem tettek esküt. A Főtanács Ferencz József, Máthé Zsigmond, Rostás Dénes és Ürmösy Gyula afiai-nak több évtizeden át végzett odaadó egyházépítő munkásságuk elismeréseképpen tiszteletbeli főtanácsosi, Egyedi Albert afiának tiszteletbeli felügyelő gondnoki címet, ezeken kívül több hűséges, az egyházépítésben kiváló eredményeket elért afiai részére tiszteletbeli gondnoki, pénztárosi, illetve keblitanácsosi címet adományozott.

A bizottságok kijelölése után sor került az E. K. Tanács általános jelentésének előterjesztésére, mely bemutatta egyházunk életének egy évre terjedő szakaszát, gyülekezeteink s benne híveink egyházépítő tevékenységét.

Főtanács febr. 18-án, vasárnap reggel 8 órakor folytatta munkálatait a Nyugdíj- és Segélypénztár általános évi jelentésének előterjesztésével.

Dr. Kovács Lajos püspök részletes, mindenre kiterjedő, érdeklődést lekötő püspöki jelentésének előterjesztését nagy figyelemmel hallgatták a jelenlevők. Főtanácsi Bizottság rendkívüli elismeréssel vette tudomásul Főtisztelendő püspök úr jelentését, mely hűségesen tükrözi azt a lelkiismeretességgel végzett munkát, melyet egyetemes egyházunk érdekében kifejtett. Munkásságából kiemelendőnek tartja, hogy a szorosán vett püspöki feladatai mellett a fent említett idő alatt a rá jellemző pontossággal végezte az IARF keretében részére kijelölt elnöki feladatokat, mely által újabb megbecsülést szerzett egyházunknak.

Főtanács de. 10 órakor felfüggesztette munkálatait a választások eszközlése végett. A de. 11 órakor kezdődő istentiszteleten az egyházi beszédet Benedek Sándor esperes afia mondta Lk 9,1—3 és Mt 28,19—20 alapján, az énekvezéri teendőket Kolumbán Melinda kolozsvárnapocai énekvezér látta el.

Istentisztelet után Főtanács meghallgatta az Unitárius Világszövetség IARF Oxfordban, 1978. évben tartott teológus konferenciájáról és XXIII. kongresszusáról, valamint az Unitárius és Szabadelvű Nők Világszövetségének előterjesztett jelentést.

Ezt követően Főtanács kihirdette az egyházi és szertartási beszédpályázat eredményét és kiosztotta a díjakat, majd jóváhagyta a Köhalom-homoródi és Kolozsvár-Napoca Iriszi Egyházközségek megalakulását, valamint a Nyugdíj- és Segélypénztár módosított szabályzatát. Végül elfogadta az 1977. és 1978. évi pénztári számadásokat és az 1979. évi költségvetést.

A választások rendjén Főtanács az 1979—1984. évek ciklusára főgondnoknak dr. Barabássy László és dr. Gyarmathy Árpád, főjegyzőnek dr. Erdő János, közügyigazgatónak Kolcsár Sándor esperes fiait választotta. Főtanácsi tisztségre az 1979—1982. évek ciklusára 9 egyházi és 28 világi tagot és 15 képviselőtanácsi tagot választott. Az 1979—1981. évek ciklusára a különböző szakbizottságokba: Vallás-erkölcsi Nevelési, Missziói, Gazdasági, Jogügyi, Pénzügyi és Szövegező Bizottságokba, a Nyugdíj- és Segélypénztár Vezető Tanácsába és Végrehajtó Bizottságába is megválasztotta a Szervezeti Szabályzat által előírt létszámban a tagokat, valamint a II. fokú Közigazgatási, Egyházi Fegyelmi és Főtanácsi Fegyelmi Bizottságok tagjait.

A Főtanácsi Bizottság általános jelentésében megnyugvással alapította meg: „Egyházunk dicső és küzdelmes múltjához méltóan az 1978. évben is igyekezett megfelelni Istentől rendelt szent feladatainak. Egyházunk első örállója, dr. Kovács Lajos Főtisztelendő úr fáradhatatlanul végezte a részére jelentkező belföldi és külföldi feladatokat. A Főtisztelendő úr segitőtársai egyházi főgondnokok, főjegyzők, az Egyházi Központ tisztviselői, mindannyian lelkiismeretesen végezték munkájukat. A köri esperesek, felügyelőgondnokok, köri tisztviselők is rendkívül fontos munkát végeztek közös céljaink érdekében.”

A Főtanács ülése dr. Gyarmathy Árpád főgondnok bezáró szavaival, Kolcsár Sándor közügyigazgató imájával és egyházi énekkel ért

véget. A gyűlés befejezése után a Protestáns Teológiai Intézet étkezőjében közebéd volt, ahol a hagyományos Berde-serleggel Inczeffy Károly főtanácsi tag tartott pohárköszöntőt.

Lelkészi értekezletek

Az I. évnegyedi közérdekű és teológiai lelkeszi értekezleteket márc. 6—15. közötti időben tartották. A közérdekű előadás témája: „A Román Fejedelemségek egyesülésének és a modern román nemzeti állam megalakulásának 120. évfordulója” volt. A teológiai értekezleten „Az örökélet hite az Ó- és Újszövetségben” és „Az Unitárius Egyház 1977. évi szolgálatáról” c. előadások szerepeltek. Az értekezleteken az Egyházi Központ részéről dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János főjegyző, dr. Szabó Árpád teol. tanár és Sebe Ferenc előadó-tanácsos vettek részt.

Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézetben az I. félévi vizsgákat jan. 25. és febr. 10. közötti időben tartották. Unitárius hallgatóink kettő kivételével eredményesen vizsgáztak.

A szokásos csendesnapi előadások febr. 12—13. napjain voltak. Az unitárius hallgatók részére, erré az alkalomra felkért lelkeszek, bibliamagyarzatot és lelkeszi szolgálatra felkészítő előadásokat tartottak. Nyitrai Mózes: „A személyes hit mint életformáló erő a teológiai hallgató életében”; dr. Szász Dénes: „A tudás megszerzése és felhasználása a lelkeszi szolgálatban”; Kiss Károly: „Ismerd meg önmagadat” címen tartottak előadásokat. Dr. Szabó Árpád teol. tanár az amerikai unitárius teológus életéről és munkájáról tartott ismertetést. Az Intézet hallgatóinak febr. 12-én D. Nagy Gyula ref. püspök, febr. 13-án D. Szedressy Pál evangélikus püspök tartott áhítatot.

A II. félévi előadások febr. 15-én kezdődtek meg.

Prédikáció-, szertartási beszéd- és imapályázat eredménye

Az E. K. Tanács által meghirdetett pályázatra 39 pályamunka érkezett be. Egyházi Főtanács, a bíráló bizottság javaslata alapján, az alábbiakat jutalmazta:

a. A prédikációk közül I. díjat nyert „A helyes emberismeret” jeligéjű, szerzője Benedek Ágoston nagyenyedi lelkesz. Szorgalomdíjat nyert „Mi marad meg” és „Mert így van megírva” jeligéjű, mindkettő szerzője Sándor Bálint torockószentgyörgyi lelkesz.

b. A szertartási beszédek közül II. díjat nyertek a „Gyermekeid által” jeligéjű kereszteleési agenda, szerzője Sándor Bálint torockószentgyörgyi lelkesz és a „Szövetség pecsétje” jeligéjű esketési agenda, szerzője Kovács István bözödi lelkesz. Dicséretben részesült a „Jézus asztalánál” jeligéjű úrvacsorai agenda, szerzője Sándor Bálint torockószentgyörgyi lelkesz.

c. Temetési beszédek közül I. díjat nyert a „Légy hű mindhalálig” jeligéjű, szerzője Benedek Ágoston nagyenyedi lelkész, dicséretben részesült a „Fájdalom problémája” jeligéjű, szerzője Kászón József bődüjfalvi gyak. segédlelkész.

d. Imák közül szorgalomdíjat nyert az „Árva gyermek imája” jeligéjű, szerzője Benedek Ágoston nagyenyedi lelkész.

Személyi változások

Kinevezések. Febr. 1-től Vass Mózes homoródüjfalvi lelkész át-helyezést nyert az újonnan alakult köhalom-homoródi egyházközségbe.

Nyugalomba vonult jan. 1-től Fülöp Elemér kidei lelkész. Nevezett afia 1910. ápr. 10-én született Kidén. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1928—1931. években. 1932. okt. 25-én kapott kinevezést a kidei egyházközségbe, ahol 46 éven keresztül végezte szolgálatát hívei és egyháza iránti hűséggel, megszakítás nélkül. Isten áldása kísérje további életét.

Lemondott lelkészi állásáról febr. 1-től Simény József gyepesi lelkész és világi pályán kíván elhelyezkedni.

Pályázathirdetés

E. K. Tanács pályázatot hirdet szabadon választott textus alapján: rendes vasárnapi, ünnepi és álkalmi istentiszteleten elmondandó prédikáció, szertartási beszéd és ima írására.

A pályamunka, jeligével ellátva, aug. 31-ig küldendő be az E. K. Tanács címére. A pályadíjak ünnepélyes kiosztása a legközelebbi Főtanácson történik.

Dr. Kovács Lajos püspök újévi köszöntése. Jan. 1-én istentisztelet után közvetlenül, a püspöki lakásban, dr. Kovács Lajos püspök és dr. Gyarmathy Árpád főgondnok fogadták a kolozsvár-napocai egyházközség híveinek, az egyházkör képviselőinek, a Teológiai Intézet unitárius tanárainak, az egyházi központ tisztviselőinek hagyományos újévi köszöntését. Dr. Erdő János főjegyző üdvözlő beszédében beszámolt az 1978-as esztendő egyházi életének fontosabb eseményeiről, az elért eredményekről, vázolta az 1979. év feladatait, majd Istentől megáldott boldog új évet kívánt egyházunk főpásztorának és családjának.

Dr. Kovács Lajos püspök Péter apostol első levele 2,5 verse alapján mondott válaszában egyházunk iránti szeretetre, a jézusi életprogram megvalósítására buzdítva, a gondviselő Isten segítségét és áldását kérte egyházi életünkre.

Végül főpásztorunk mindenkinek boldog újévet kívánt.

Carolyn C. Howlett, az IARF elnöke, körlevelet intézett a tag egyházakhoz a Nemzetközi IARF Vasárnap alkalmából. Üzenetében a három évenként tartott kongresszusokat úgy értékeli, mint amelyek

nagymértékben rányomják meghatározó bélyegüket világszervezetünk tevékenységére. Ebből a szempontból az 1978. évi oxfordi kongresszus új korszaknak a kezdetét jelenti, a fokozottabb együttműködés és tevékenység korszakát.

Ezt az együttműködést hivatottak szolgálni az IARF 1979. évi rendezvényei, amelyek között első helyen említi Dávid Ferenc halálának 400. éves évfordulójáról való megemlékezést. Az IARF „zarándokutat” szervez az augusztusi ünnepekre, hogy együtt adózzon Dávid Ferenc emlékének romániai és magyarországi tagcsoportjaival együtt, amelyek a világszervezet legrégebbi egyházai is.

Ugyancsak 1979. nyarán, égy későbbi időpontban kerül sor a Vallás és Béke III. Világkongresszusára az Egyesült Államok-beli Princetonban, amelynek előkészítésében az amerikai tagcsoport tevőleges részt vállalt.

„Az oxfordi kongresszus bezárásakor megjegyeztem azt — írja az elnök —, hogy a kongresszus alatt igen gyakran lehetett hallani ezt a két kérdést: hogyan tudjuk céljainkat tevékenységgé formálni? Hogyan tudjuk a rendelkezésünkre álló forrásokat segítséggé változtatni? Hiszem, hogy egy új kezdeményezés, amely kedvezően válaszol e kérdésekre, az a feladat, melyet az IARF jövőjéért hordozott felelősség mindannyiunk elé állít... Ez a mi közös felelősségünk, akik vállaljuk az IARF célkitűzéseit, még ha vallásos meggyőződésünk különbözik is egymástól, mert megtanuljuk, hogy minden ember élete gazdagításának közös céljában osztozunk, és az a legfőbb törekvésünk, hogy a gyakorlati életben alkalmazzuk vallásos eszményeinket.”

Nemzetközi gyermekév. A második világhégés adatai döbbsentették rá az emberiséget, hogy a legsúlyosabb veszteséget a legifjabb nemzedék szenvedte: majdnem 13 millió gyermek halt meg éh- vagy erőszakos halál következtében. Ez kényszerítette cselekvésre az ENSZ-t, amely harminc esztendővel ezelőtt létrehozta az egyetemes gyermekvédelemmel foglalkozó szakbizottságot, az UNICEF-et (Nemzetközi Gyermeksegély Alap). A bizottság ma csaknem 700 millió gyermek sorsáról gondoskodik, létével törődik. Több mint 100 ázsiai, afrikai, dél-amerikai országban 12 000 gyermekegészségügyi központot működtet, 40 000 gyermekvédelmi orvosi részleggel. 1965-ben Nobel-díjjal tüntették ki a bizottságot, amelynek törekvései, programjai egyre szélesednek, bővülnek. Az UNICEF munkája ma már az örök emberi összefogás, összetartás jelképe is. Szerepe jelentősen megnövekedett. Ennek felismerése készítette az ENSZ-t arra, hogy az 1979-es esztendőt nemzetközi gyermekévvé nyilvánítsa. Célja: figyelmeztetni az emberiséget a gyermekvilág gondjaira, ismét felébreszteni az emberiség lelkiismeretét. Többet kell törődnie a „holnap fiaival”, a ma gyermekeivel, akik „Hosszú sorban jönnek, mennek, / apró ördögök, de szentek, homlokuk friss, meleg kenyér, / szén a szemük, szénparázs.”

HALOTTAINK

Id. Kiss Jenő ny. lelkész 83 éves korában, jan. 1-én meghalt. 1895. szept. 23-án született Abásfalván. Teológiai tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1914—1918. években. 45 éven keresztül szolgált az evangélium ügyét a csegezi, homoródkeményfalvi és mint nyugalmazott lelkész a sepsiszentkirályi egyházközségekben. Jan. 4-én temették el a fogarasi felekezeti temetőben. A temetési szertartást Májay Endre végezte, az Egyházi Központ részéről Sebe Ferenc előadó-tanácsos, a szülőfalu és egyházkör nevében Mátyás György, Ádám Dénes és Kiss Ákos lelkészek búcsúztatták.

Benczédi Domokos ny. lelkész 80. éves korában, jan. 16-án, Budapesten, átutazóban, váratlanul elhunyt. 1899. nov. 16-án született Bencében. Teológiai tanulmányait 1921—1924. években végezte az Unitárius Teológiai Akadémián. 42 éven át teljesített lelkészi szolgálatot a mézskői, torockói és bölöni egyházközségekben. Mint nyugalmazott lelkész 5 éven át szolgált a nagybányai leányegyházközségben. Temetése jan. 25-én volt a budapesti Farkasréti temetőben. A temetési szertartást dr. Ferencz József magyarországi püspök és Huszti János végezték, sírjánál 7 palástos lelkész olvasott fel egy-egy verset a Bibliából.

Lőrinczi Domokos ny. lelkész. 91. éves korában január 21-én meghalt. 1887. jún. 5-én született Csekefalván. Az Unitárius Teológiai Akadémián végezte tanulmányait 1909—1912. években. A csekefalvi és kissolymosi egyházközségekben szolgált 46 éven keresztül. Jan. 23-án helyezték örök nyugalomra a székelykeresztúri Timafalvi temetőben. A temetési szertartást Báró József esperes végezte, az egyházkör nevében Németh Sándor, Lukácsi Mózes és Nagy Ferenc lelkész mondtak búcsúbeszédet.

M. Mohalyi Irma Máthé Sándor ny. lelkész élettársa jan. 13-án elhunyt. Jan 17-én helyezték örök nyugalomra.

Özv. Benczédi Pálné Graef Ilona 84 éves korában, febr. 16-án elhunyt. Febr. 20-án temették el a kolozsvár-napocai Házsongárdi temetőben, férje, néhai Benczédi Pál teológiai tanár mellé.

Dr. Mikó Imréné Kauntz Kornélia 61 éves korában hosszú, súlyos betegség után febr. 26-án elhunyt. Földi maradványait férje, dr. Mikó Imre volt főgondnokunk hamvaival együtt febr. 28-án helyezték örök nyugalomra a házsongárdi temetőben.

Péterffy Gyula ny. zenetanár 70 éves korában hosszú, súlyos szenvedés után, febr. 28-án elhunyt. 1909. jún. 7-én született Torockón. Tanulmányait a kolozsvári Zeneakadémián 1933-ban fejezte be.

1933—1949 közötti években a székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumban mint zenetanár működött. 1949—1959. években a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán az egyházi ének és zene tanára volt. 1967-ig, nyugalomba vonulásáig a kolozsvári zeneközépiskolában tanított. Péterffy Gyula munkásságával nagymértékben hozzájárult egyházi ének- és zenekultúránk fejlesztéséhez. Március 2-án helyezték örök pihenőre a Házsongárdi temetőben. A temetési szertartást dr. Kovács Lajos végezte, az Egyetemes Egyház részéről dr. Erdő János főjegyző búcsúztatta.

Emlékük legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1979. évben belföldön és a szocialista országokban évi 70 lej, amelyet belföldön a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca. Lenin út 9) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda Külföldi előfizetési osztályánál — Budapest, VII. Lövölde tér 7 sz. fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137-telex: 11226, București str. 13 Decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 150 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137-telex: 11226, București str. 13 Decembrie nr. 3 címre fizetendő.

Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. II kötet. Cs-Elsz. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1978. 1219 l.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár első, A—C kötetének megjelenése alkalmával, — 1976-ban folyóiratunk könyvszemle rovatában (82. évf. 1. sz.), meleg hangon köszöntöttük a hetvenéves Szabó T. Attila professzort, tudományos kutatót és értékeltük a hatalmas méretű és jelentőségű munkát, a közel egy emberöltőt felölelő levéltári gyűjtést, várva a folytatását, az újabb kötetek megjelenését.

Most, amikor a Szótörténeti Tár II. kötete is napvilágot látott, sőt könyvtáraink polcait díszíti már, úgy érezzük, ismételten kifejezésre kell juttatnunk elismerésünket és nagyrabecsülésünket Szabó T. Attila munkája eredményének láttán, amely által öt évszázad erdélyi nyelvi életében akarja tájékoztatni a kötetek forgatóit.

Ha a Szótörténeti Tár anyagának összeállítására gondolunk, amely a szerző saját bevallása szerint is közel egymillió szóadat feldolgozását tartalmazza, fogalmat alkothatunk magunknak arról, hogy mennyi időt, napot, évet és energiát vehetett igénybe annak összegyűjtése és rendszerezése.

A felhasznált levéltári anyag a „múlt irattermelésének“, a legkülönbélebb hivatali és magánlevelezéseknek iratfajtaiból tevődött össze, az „érdekesebbnél érdekesebb, színesebből színesebb“ adalékok száz meg százazreiből. Ezek között igen sok az egyházi és közte az unitárius vonatkozású irattári és levéltári anyag is, körlevelek, egyházlátogatási-, vizsgálószéki jegyzőkönyvek, anyakönyvek adalékai (pl. Vargyas, 1693; Szőkefalva 1803, erdélyi unitárius egyházközönség vizitációs [egyházlátogatási] jegyzőkönyve).

A Szótörténeti Tár anyagának egybegyűjtője és rendszerezője azt a szempontot tartotta szem előtt és tartja a továbbiakban is, hogy „e szótári munkában a nyelvet úgyszólván életes közelségben, mindennapos kavargásában, lendületes mozgásában mutassa be...“ hogy a Tár anyagát tanulmányozó, az „alapszókincsbe tartozó szókincsrétég mellett ott találja a halódóban levő régít, az éppen születő és hamarosan elvetélődő vagy megélt erőtlő duzzadó újat is...“

Úgy véljük, hogy főképpen unitárius lelkészek számára, akik egyházközségeik kisebb-nagyobb levéltári anyagának kezelői, akiknek feladatai és kötelességei közé tartozik a levéltári kutatás és rendszerezés, felbecsülhetetlen és pótolhatatlan segítséget és értéket jelent az Erdélyi Szótörténeti Tár.

A. Gy.

Egyed Ákos: *Háromszék 1848—1849*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1978. 262 l. + 8 l. képanyag.

Százharminc év távlatából is élőknek érezzük 1848—49 év forradalmi eseményeit, Habsburg-ellenes népi-polgári szabadságharcát, különösen, ha egy olyan könyvet olvasunk, mint Egyed Ákos könyve. A történelem kérdését tudományosan kutató, vagy csupán általános ismeretet szerezni kívánó olvasó — egyaránt élvezettel és teljes megelégedéssel teszi le kezéből e gonddal és nagy ügyszeretettel megírt kötetet.

A 10 fejezetben, melyhez előszó és epilógus járul, Háromszék hősi eposzának, Habsburg-ellenes önvédelmének, társadalmi egyenlőségért folytatott küzdelmének a lehetőségekhez mért hű történetét találjuk.

A könyvet a rövidítések magyarázata, jegyzetek, névmutató — magyar—román nyelvű helységnév-mutató és 8 lapon 28 képből a tárgyaló időszakra vonatkozó fénykép és levéltári okmányok másolata egészíti ki.

Unitárius vallásközönségünket sok szempontból közelről érinti és érdekli a Kriterionnak ez új, nagyszerű kiadványa. Történelmi munkák, regények, esszék, költemények íródtak, legendák születtek Háromszék egyedülálló 1848—49 évi forradalmáról, önvédelmi harcáról. Unitárius történészeink és íróink az elsők, akik papíron rögzíteni és az utókorra hátra hagyni kívánták a lezajlott eseményeket, mint a kortárs és résztvevő szemtanú Kövári László, Jakab Elek, majd később Orbán Balázs és Benczédi Gergely, valamint az új legendát szövögető Bözödi György. E küzdelem központi-mesés személye Gábor Áron, aki, mint mondják, a semmiből ágyút öntött, puskaport gyártott, dolgozott, harcolt, s ugyancsak ágyúgolyótól találva a harcmezőn lelte halálát. Csoda volt? Nem: valóság!

Az utókor szemében Gábor Áron, a hős mindenki más fölé magaslik a küzdelemben.

Egyed Ákos, a történész, aki nem romantizál, nem szubjektív érzések megszólaltatója, és nem a felszín, hanem a mély valóság keresője, a társadalmi és osztályérdekek ismeretének tudatában újraértékeli azt a történelmi múltat, melyet sokszor ellegendásít és idealizál a képzelet. Így érkezik el Berde Mózsa személyéhez, és mi is könyvismertetésünk legfontosabb unitárius vonatkozású problémájához, mert Berde Mózsa az unitárius múlt és vallásközönségünk legáldozatosabb jeltévője.

Közel egy millió koronát kitevő vagyonát az egyházra hagyja azal, hogy abból iskolák épüljenek, szegény falusi gyermekek tanuljanak és tanítók, tanárok fizetést kapjanak. A Laborfalván született, gyalog katona családból származó Berde Mózsa, most Háromszék követe az országgyűlésen, majd mind Háromszék kormánybiztosa az agyagfalvi székely nemzeti gyűlésen, előljáró szerepet töltött be.

Berde Mózsa forradalmi munkássága Egyed Ákos könyvében kap méltó és igaz elismerést. Az ő politikájának és vezetésének köszönhető mindaz, ami az önvédelmi harcban legendává magasztosul. Ehhez a harchoz kellett az ágyú. A harc kezdetén, 1848 nov. 28-án egy sem volt — a befejezőkor több mint 70! Kellott a puskaerő és gyutacs, de mindezek mellett kellett az ember, a katona és azok élelmezése, ruházata, azok a kellékek, melyek biztosították a harcok győzelmeit.

